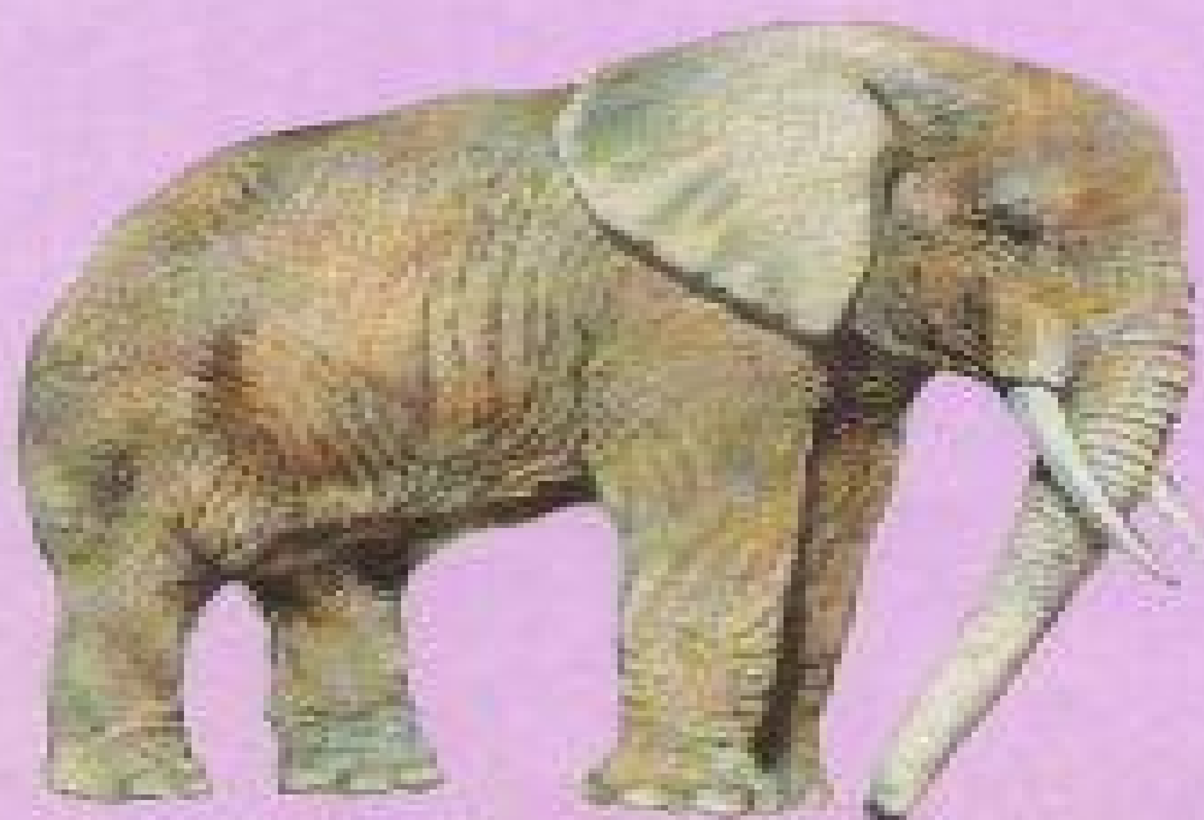
Esterházy Péter

Az elefántcsonttoronyból

Az elefántcsonttoronyból

Elő- vagy utószó

Két éven át írtam a *Hitel*-be ezeket a *háromflekkeket,* kéthetenként, 88. október 13-ától 90. szeptember 25-ig. Egyik-másik íráson lehetett volna talán igazítani, kiegészíteni, lábjegyzetelni, de végül is nem nyúltam egyikhez sem, mert az *egészet* akartam békén hagyni, nem akarva megzavarni azt az időt, amely itt, akár egy jó, régi praemodern regényben vagy egy valóságos naplóban: múlik. Mert mintha ilyen könyv lenne ez is: múlik benne az idő. Némely indulata mára már talán magyarázatra szorulna, meg kell erőltetni olykor az emlékezetünket, hogy mi is volt *akkor…* (Újraolvasva például nem értettem, miért is kurziváltam volt egy helyt a *next*-et. Csak lassan kezdett derengeni a boldogult emlékű Next 2000.)

Bizonyos drámája is van a könyvnek, finoman szólva íve. Én személyesen kevesebb ívvel is beértem volna. De hát: ívek jönnek, ívek mennek.

A kimondás lehetőségének a mámorától a kimondottak és kimondandók fölötti rezignáltságig – ez így nem volna igaz, noha volna benne valami. Az írások által homályosan láthatjuk, ahogy éppen nagyot fordul országunk sorsa, s megtörtént az, amit remélni sem reméltünk, afféle független európai ország lettünk. És ez a függetlenség – erre viszont nem gondoltunk – nehéz teher. Öreg itt mindenki. Tehát: elkezdtem írni *ezeket,* írtam, majd abbahagytam, és közben eltelt egy kis idő: ez történt.

A tárgy dicsérete

Kéretlenül írom ezeket a sorokat, a magam kérésére, úgy gondolván a beharangozásokból, hogy a *Hitel*-nek (a világ mai stádiumában) jól jönne egy kis elefántcsonttorony.

Jól persze igazán nekem jönne – bár (észrevéve a szavak rendjét) nyilván nekemjönne inkább, úgy lezúzna, elgázolna, hogy csak tátogni tudnék, finoman, ezoterikusan, széles margóval, famentes papíron.

Pedig jó volna egy ilyen torony, üldegélnék benne, hűvös volna minden, elegáns, és főként csönd volna és nyugalom… Mint majdnem mindenem, elefántcsonttornyom is munkahipotézisként van. Ezt is elképzelem csupán, félig kivagyiságomban, félig kiszolgáltatottságomban, s félig (lám, sok fél-elem van), mert el tudom képzelni.

Azt tudni kell, butaság nem tudni, a torony nem véd meg semmitől (előírásszerűen rés ez a bástya); mondanám, hogy a betonbunker, az véd meg, de az se. Egyáltalán, itt semmi nem véd meg semmitől. Illetve mindentől.

Múltkoriban gondoltam erre, pontosabban szeptember 12-én, amikor életem első tüntetését abszolváltam; a Parlament elé érve, de tényleg csak viccből, igyekeztem golyóárnyékba állni, nézegettem a tetőket, hogy hol is szoktak lenni a golyószórók, és arra gondoltam, hogy mit is tudnék tenni a gyerekeimért, ha valami (?) történnék, hogy miképp tudnék rájuk vigyázni, minthogy úgy olvastam, ez volna egy apa föladata, óvni az övéit. Megállapítottam, hogy sehogy, majd jókedvűen hazamentem, hogy azután más kedvem legyen.

Megnézem, az a biztos, az értelmező szótárt: ~ : a társadalom problémái elől elzárkózó művészi magatartás jelképe.

Ez jó volna, elzárkózni. Mondja egyszer egy szép, spanyol írónő dühösen villogva: Nem veszem a vállaimra a történelem súlyát! – Nézem a barna, gömbölyű vállait. De hát, angyalom, mi van, ha a történelem vesz

téged, pihét, a vállaira, vagyis hát kétes tisztaságú mancsaiba?! – Még jó, hogy nem tudok spanyolul.

For mí iz szpén veri importent, bikóz juróp end dö csörcs, nämlich die katholische, end máj fámili – nem részletezném tovább nagy (grande) beszélgetésünket a szenyorával. Még csak annyit, hogy megvallotta, így értettem, táncosnő akart lenni világéletében, nem író. Hogy mit válaszoltam, kitalálható, lássa, én meg táncosnő lettem, pedig mindig is író voltam. – Elég.

A magyar elefántcsonttorony, hogy az milyen volna, hogyan nézne ki, nem nehéz elgondolni. Eleve KGST-import. Cserébe vízi energiát szállítanánk a baráti Kubának. És persze műanyagból, resztlikből volna össze*buherálva*. Ezt a szót, közép-európai fordulat, buherálni, én először Rajk László fiától hallottam.

Manapság vezető emberek szeretik vállalni a felelősséget. Olvasom az újságban, onnét tudom. Vállaljuk a felelősséget, mondják. Ez egy mondat, mondott mondat. Csak hát a felelősség vállalása, az nem (csak) egy mondat.

Mondatot mondani, arra is van ember. Én, én például azért vagyok, én vagyok azért, hogy mondatokat mondjak:

„…ebben a legnevetségesebb és legfélelmetesebb hazában…”

Olvasom, hogy ismét skandalum van Bécsben Thomas Bernhard körül – így akartam kezdeni (és így is kezdtem), s kommentár nélkül beszámolni erről a legújabb botrányról, mely az osztrák szerző Heldenplatz (Hősök tere) című darabja nyomán, még előtte bontakozott ki; arra gondoltam, némi kajánsággal lehetne ismertetni, hogy s mint kezdtek hörögni *tüstént* a honatyák, ilyen-olyan politikusok, s milyen élesen utasította ezeket vissza a rendező Peymann (aki közben a saját színházával, a Burgtheaterrel is viszályban áll), hogy ez a provinciális politika (Provinzpolitik – jó szó) rögtön nevetséges frontba tömörül, ha ez a nagy író *osztrákként* ír egy darabot, s noha csak kiragadott, meglehet irritáló mondatokat ismernek, mégis veszik maguknak a bátorságot, hogy véleményt formáljanak, Metternich legalább tudta, mit tilt be, de ezek még ezt a fáradságot sem veszik, visszataszító, hamis érveléssel az adófizetők pénzére hivatkoznak, noha és így tovább – így terveztem, de közben halálosan eluntam.

Pedig azt reméltem – anélkül, hogy tudnám, úgymond kinek van igaza –, hogy mindez tanulságos lehet: lám, nem messze így és így, ezt lehet mondani, így lehet cselekedni, ismerős és ismeretlen kompetenciák, viszonylatok… De ahogy küszködtem ennek a leírásával, az derült ki számomra, hogy ez az egész, úgy, ahogy van, provincializmus, *tehát* unalmas. Mert a provincializmus csak a provinciában érdekes. Mert érdekeltek vagyunk. Az itteni pletykák és cinkosságok fontosak: nekünk; a mi bőrünkre megy. Saját nívótlanságunkhoz elérzékenyülten ragaszkodunk.

De a provincializmus teljességre tör – nemcsak politikusok kiváltsága.

Elképesztő az a düh, ami elfogja Bernhardot, ha arra a rettentő képződményre gondol, amit úgy hívnak: osztrák. Elönti a vér az agyát, sörivó, buta, bornírt, félfasiszta kispolgári bagázs, üvölti… Messze ő tud országot szidni legjobban a világon. Ha nekem valahol egy országszidó passzus kellett, rögtön őt citáltam.

„Olyan világ ez, amelyik azt állítja magáról, hogy van benne becsület, holott egészen nyilvánvalóan nincs benne becsület, helyesebben, soha még csak becsülethez hasonló ez vagy az sem volt benne, nemcsak félelmetes, nemcsak megfélemlítő, de nevetséges világ is, hanem hogy itt élünk egy ilyen nemcsak félelmetes, megfélemlítő és nevetséges világban, ebbe mindenkinek külön-külön bele kell törődnie, és hány százezer és hány millió ember beletörődött már ebbe, ezt kell gondolnia, hányan, de hányan beletörődtek elsősorban itt, ebben a kétségkívül félelmetes, megfélemlítő és nevetséges országban, ebben a legnevetségesebb és legfélelmetesebb hazában; ami ezt az országot, ezt a hazát illeti, itt, hogy egyáltalán létezhessünk, hogy csak egyetlen nappal is továbbzökkenjünk, sohasem szabad megmondani az igazságot, senkinek és semmiről, mert ebben az országban csak a hazugság visz előre bármit, a hazugság, a tömérdek leplezéssel és cirkalmazással és torzítással és megfélemlítéssel, ebben az országban a hazugság: minden…”, írja A mészégetőben, szépen, ahogy kell (és írom én is pl. a Függőben, szépen, ahogy lehet). Ha magyar író volna, nyilván megköveznénk.

Mi ugyan azt hisszük, jó országszidó nép vagyunk, de úgy tűnik, mára csupán halovány rendszerszidás maradt. Ami rendben is volna: e rendszert az Isten is szidásra teremtette, szürrealista ostobaságait diktatórikus megfélemlítés fűszerezi (bolondítja meg), mindez egy posztsztálinista konszolidáció ernyedt és nehezen kifürkészhető szólásszabadságában: lehet mondani, ideális. (Más kérdés, hogy e kritikák jó része körön belüli, elintézhető a költő szavával: új szél fú a régi popókból…)

De az országnak és a rendszernek ez az elegáns elválasztása így öncsalás. Mi és azok. Azért ez nem ilyen egyszerű. Ha… ha igaz (aminek eldöntése, hallom, történészeinkre vár), hogy 56-ban ez az ország úgy rázta le magáról a rendszert, *mint* kutya a vizet, akkor 56 után ez a hasonlat elromlott, mert később már nem lehetett megmondani, hol végződik a víz, s hol kezdődik a kutya.

Wir probieren weiter, fejezi be nyilatkozatát a bécsi direktor, s ehhez szerencsét kívánunk magunknak.

A te országod

Ha én főnök lennék, aki egy dicsérő jelzővel karriereket indít, életutakat, s egy hamuszürke állítmánnyal országos fanyalgást, nagy hatalmú feuilletonista – azaz becsvágyó, gyors, praktikus és tehetséges [mert azért anélkül nem megy – eszembe jut erről, nem tartozik ide, hogy 1980-ban láttam Nyugat-Berlinben egy választási tévévitát. Úgy kezdődött, hogy Schmidt és Strauss összekülönböztek, sőt összevesztek, és ez kezdett személyeskedéssé fajulni. No mi lesz?, kérdi a kis magyar ösztöndíjas, kibicnek semmi sem drága. Hát az lett, hogy a riporter (moderátor), alacsony, vidám, kis eszes ember, azt mondta nagyon komolyan, lényegében az ország két leghatalmasabb emberének, hogy ez nulla, ez nem stílus, így nem viselkedik az ember, s vagy tisztességesen vitatkoznak, vagy ő ezt nem csinálja tovább, s hazamegy. Azok zavartan elnézést kértek. Mármost, mert ez csak a kitérő kitérője volt, az a Strauss, akiről a magyar újságokból azt lehetett tudni, hogy egy sörivó, revansista vadállat, s a képernyő ezt nem cáfolta, valóban olyan hájas, bajor (revansista) politikusnyaka volt – politikusnyak, ez szakszó –, az művelt, esze, mint a borotva, ógörög idézetekkel lazán operál, a vita negyedik órájában egy a legelején mondott Schmidt-félmondatot idéz vissza, tehát megjegyezte, elraktározta, és addig várt, ameddig kellett, hogy tehát ez egy *nagyon okos* ember. Ez meglepett, és kicsit meg is ijesztett. Megtévesztő, ami a félelmet, illetve fölényt illeti, hogy a kelet-európai politikuserények nem okvetlenül intellektuálisak, lásd Sztálin kontra Buharin – hogy kis távlatot nyerjünk…] –, tehát ez a nagy hatású feuilletonista úgy kezdené, hogy Magyarországon ma Bodor Ádám után a legjobban novellát írni *Tar Sándor* tud.

A novella más, mint a manapság szokásos kispróza. A kispróza: rövid és vagy amit akartok. A novella: rövid és Csehov. – Mándyt szokták még novellistának mondani. De ő nem novellákat ír, angyali, rettentő agresszivitással mindent a maga képére formál (csűr), ő „mándyt” ír. (Próba: Olvastad Mándy legújabb mándyját?… Megállapítom, a próba sikerült, ez mondható, igaz mondat.)

Az októberi Alföldben olvasható novella így kezdődik: „Délben oszlott fel a brigád.” Nehéz így kezdeni ma rendes írást, annyi álmunkás baromság, hazugság, irodalomnak kinevezett szóhalom után (vár állott, most szóhalom). S rögtön ezután kezdődik, elkezdődik a szomorúság folytonos sivársága, nem kietlenség ez, csak a tér kietlen, vagy akár az emberek is, talán minden, mit látni, az kietlen, de ott lapul a gazdagság, és minden pillanatban ránk törhet. Bármi lehetséges!

Apró kaparászó vésésekből, tétova és mégis biztos vagy kemény tollvonásokból rajzolódik ki az, amiről ugyanaz az Ottlik-mondat jut eszembe, mint a Klimó fekete képeiről: „az Emmauszi tanítványok, az jó; jó sötét.” Ebbe a sötétbe (ezért jó – nem jóságos) valóságos fények vágódnak, egy kóválygó elemlámpa fénye: egy fiatal férfi szép teste, egy részeg mozdulat, a részvété, egy gyerek.

Végig bármi lehetett volna, kanyarodhatott volna a sötét Kleist szerint, Kafka szerint, talán Móricz szerint is, és aztán az lett, ami lehetett, nem kanyarodott semerre. Megy előre, nem azért, hogy a végén ez vagy az legyen, hanem mert ez az útja. Ki tudja, hol áll meg. – De nem akarok úgymond elemezni itt, csak a figyelmet fölhívni egy jó írásra.

„Én Tart nem ösmerem, véle pörben, viszályban, barátságban nem volnék” – csak úgy elgondolok magamban egy férfit, aki ül debreceni szobájában, és *hírt ad*. Sipos az üvegért nyúlt, ivott belőle, aztán a fiú fejére tette a kezét, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, dünnyögte a gyerekkel együtt, a te akaratod, fiam. A te országod. Még mindig harangoztak, Sipos akart még valamit mondani, de nem jutott eszébe semmi.

Akik nem tudnak beszélni, azok helyett annak kell beszélni, aki tud.

Egy mondat anyai vállamon

Ez az írás nem akar bizonyítani semmit, nincs célja, ahová elérjen, hogy ott azután diadalmasan körülpillantson vagy fájdalmasan lerogyjon; nem akarja azt bizonyítani, hogy ez olyan ország, ahol szabadság honol, és azt sem, hogy ez rendőrállam, horribile dictu proletárdiktatúra, mindazonáltal azt sem, hogy ott van valahol e kettő közt, azt meg különösen nem, hogy mintha egyik állapotból haladna bölcs reformok nyomán a kívánt másik felé, és ennek az ellenkezőjét sem, hogy nem halad semerre, vagy nem arra halad, sőt még azt sem, hogy mindezt nem tudjuk, nem is tudható, hogy nem tudunk semmit, hogy itt most olyan *összevisszaság* van, amit ezer év szorgos munkájával se lehetett volna összekatyvasztani, ezt se mondja ez az írás (jóllehet ez utóbbit már többé-kevésbé gondolja).

Ez az írás még csak nem is (mi szokásunk) egy talált tárgy tisztogatása, ennél is kevesebb, csupán egy mondat megőrzése, egyszersmind közkinccsé tétele. Egy *rendőr* és egy manapság lassan szokásosnak mondható tüntetésen részt vevő *anya* beszélgetését rekonstruálja; a sok három pont a párbeszédben jelzi, hogy itt egy férfi beszélt s egy nő, de az írás erről az ideológiailag mérhetetlen feszültségről se akar szólni (pedig az elég izgi volna).

A pontok azonban nemcsak egy férfi szenvedélyét, de egy népi demokratikus rendőr bizonytalanságát is jelezhetnék, de az írás ezt sem akarja sugallni, azt meg aztán végképp nem, hogy mintha itt a *hatalom* úgymond gyönge volna, pedig hallani ilyen szamárságot; már mér’ volna a hatalom gyönge?, a hatalom – bizony, bizony már a nevében is benne, mert a szó is hatalom, ha gazdája nem is –, a hatalom (kispajtások) erős, ismételjük, nem félve és nem is megijedve, hanem csak azért, mert így van, a hatalom erős, e tekintetben ez egy nagyon jó kis, rendben lévő hatalom, ő is persze összevissza, nem tudja, hol lakik az Úristen, de erősnek erős, ahogy kell, hiszen minden eszköz, mellyel a hatalmat gyakorolni lehet, az ő kezében van, egyébként sohase is állította, hogy nincsen a kezében, és ezen eszközök sem lázadoztak, hogy nem akarnának ama kézben lenni, én nem hallottam, hogy megalakult volna a Magyar

Demokrata Fórum munkásőrszekciója, teszem azt (ünnepélyesen, Csoóri-verseket szavalva azért elgondolni szép, ahogy lépnek egyszerre, rétes estére, s aki egy anapesztust hibáz, azt kizárják, illetőleg beveszik, attól függően, honnan nézzük).

Karján a gyermekével (a kis pulyával) az anya odalépett a rend őréhez, ki éppen őrizte azt, megtudakolni, hogy lesz-e valami (mert ezen filózott).

Mi lenne?, kérdezte a magyar rendőr a nyíltság szellemében.

Hát… hát, hogy… hogy van-e parancs („vagy se nincs")… hogy… hogy üsd vágd, nem apád…

Hogy… úgy érti… hogy tervezünk-e… valamit?, kérdezte a férfi.

Hát… jó volna tudni a gyerek miatt… hogy… hogy hát ütnek-e, na!, sóhajtott az asszony.

Az írás mossa kicsi kezeit: a rendőr elmosolyodott, és kimondott (létrehozott, megalkotott) egy mondatot, amely szerintem sehol máshol a világon nem bírt volna létrejönni, csak itt, ebben az ékszerdobozban, a Kárpát-medencében. De az írás nem állítja, hogy már ezért érdemes volna magyarnak lenni. A rendőr tehát ránézett az asszonyra, és így szólt: Ó, NEM. SZUNNYADJON CSAK AZ A KISDED TOVÁBB AZ ÖN SZÜLŐI VÁLLÁN.

Akitől én hallottam, annak az anya mesélte. Ez az írás azt se mondja, hogy karácsony van. Karácsony van. Azt meg, hogy anyai vállamon ki mindenki szunnyad: el lehet képzelni.

Leletek

Ahogy másnak kóstolót, orvosnak elegáns italt, nekem szavakat, mondatokat és „más grammatikai egységeket” szoktak küldeni. A szoktak talán túlzás, de azért viszonylag rendszeresen kapok ezt-azt (és van egy „állandó jó emberem” is). Esetleg úgy gondolhatni, a szavak jó helyen vannak nálam, amiből annyi bizonyosan igaz, hogy én is inkább efféléket bíznék magamra, mint komolyabb dolgokat, gyárat, emberéletet, horribile dictu, női, férfiszíveket.

Ezek lényegében afféle Kis Magyar Pornográfia-töredékek, ezek leírása részemről tehát önismétlés, de olyan szépek, hogy nem tudom megtagadni népemtől; beszolgáltatás ez, visszafizetés a kollektív tudatba. „A szocializmus nyelvi aranybánya.”

Sivár passzusok következnek, többnyire mulatságosak, csak nincs nagyon kedve az embernek mulatni, mert az az ország, amelyről beszélnek, egy szétcincált ország, a legkisebb sejtekig összezavart konglomerátum, kisszerű, félelmetes hely.

„…ha felajánlom az alábbi nyelvi leleteket szíves továbbfelhasználás céljából:

Zöldség-Gyümölcs Operatív Bizottság (ZGYOB), Tárcaközi Zöldség-Gyümölcs Bizottság (TZGYB), Újraértékelési Tárcaközi Bizottság, Kitüntetés Ügyében Kiküldött Bizottság, MTA Munkásdalbizottság, Leértékelő Tárcaközi Bizottság, Országos Létszámbizottság, valamint árfekvés, árharc, ármunka, árintézkedés, ármagatartás, tervbűntett, kokszértekezlet, elbóvlizódás, pincekészlet-szaporulat, érzékszervi bírálat, ébertelenség, korrigált marhabox, dörzsállóság, barkanyúlás, színesfőzelék, kocakihelyezési aukció, baromfifejláb-kérdés, demokratikus reláció, demokratikus szaldóhelyzet, gumióvszer-ellátatlanság, gumigazdacsizma, kijegecesítés, bevizsgálás, analogikus helyzet, selejtkondíciójú tehén, húsrészenkénti árarányok, tojató battéria, kádernehézség, kádertartalék, kádermozgás, kaszatétel, kaszaidény, lóhúsmérleg.”

Lóhúsmérleg. Egy képeslapra a következő két újságkivágás van ragasztva:

1. Kádár János hazatérőben, a Szovjetunió felett átrepülve, táviratban üdvözölte Mihail Gorbacsovot, az SZKP főtitkárát.

2. Mihail Gorbacsov, az SZKP KB főtitkára hétfőn, úton Belgrádba, Magyarország területe felett átrepülve a gép fedélzetéről táviratot intézett Kádár Jánoshoz, a Magyar Szocialista Munkáspárt főtitkárához.

Alatta ennyi: „Mottó: Egy légi jó barát!”

„A mellékelt *objekt* – ha ez nem volna első pillantásra nyilvánvaló – nem a nehéz esztendők sokat megért krónikása; ellenkezőleg, egészen a legutóbbi napokig teljesítette feladatát, egy arra alkalmas helyiségben, amikor is heves felindulásból elloptam.”

Az objekt egy plakát, rajta egy bomba és ez a szöveg: Az ellenséges propagandaanyag terjesztése is DIVERZIÓ! – A bomba gyújtózsinórja ég.

A gyöngyszem:

„Nagy Vezérünk!

Megkérem legyen jó és fogadjon engem rövid kihallgatáson, hogy személyesen előadhassam, mely szerint Vezérünkkel meg szeretném értetni, hogy az idecsatolt, úgynevezett túlkapásokkal, milyen embertől vették el a munkalehetőséget, Ipart, műszereket, Nyers anyagot, 50 éven át gyűjtött alkatrészeket stb.

Bárhonnan; Külföldről még Moszkvából is. A helyi orvostanárok, Klinikák hozzám küldték, az egészségügyi gumi szakmába vágó legkomplikáltabb igényeseket. Mindenki hálával illette világ viszonylatban tevékenységemet. Többek közt a világhírű Vojironemmé (?) Armasevszkaja csak nálam tudta beszerezni balesetből származó fogyatékosságot pótló finom protézist (a discrétio Vezérünkkel szemben engem nem kötelez). [Istenem, mit nem adnék, ha tudnám, miről van itt szó, milyen finomról… – A közreadó megjegyzése.] Egy ilyen iparos művészt fosztottak meg műszereitől és a munkalehetőségtől. Dobálták be értékeim sok részét selejtbe, méhesbe, így bántak a nép vagyonával.

Csakis vezérünk közbenjárása stb.

Bp. 1953. jan. 7. név, cím

Lelőhely: XIX–G–4–b 32. doboz, MDP Rákosi Titkárság 001330.”

Talált tárgyak, megtisztíthatatlanul.

Az új rizsa

Lapozgatva (mert lapoztatják velem) kedvenc hírlapíróm, Megyesi Gusztáv „pregnáns cikkeit” – a gondolkodom túlzás –, mélázok az újságírásról.

Mióta élek (de nem ezért), hiányoztak ebben az országban az újságírás minimális társadalmi föltételei. Az írással foglalkozók közül az újságírók (olykor csak újságot írók) voltak a legsanyarúbb helyzetben, a legnagyobb nyomás alatt, a fenyegetések és mézesmadzag tényleges, napi rettenetében, gyerekes cenzúrácskák rontásában. (Még tavaly is például 3-4 telefont kellett egy karácsonyi cikk alkalmából váltanom, meglepődve, nem szoktam, cigány, a szántást. Volt talán egy jelzőm, mely összeomlással fenyegette a KGST-t, sértette népünk méltóságát, vagy melyre még nem érett meg a helyzet. Minden résztvevő szégyellte magát, olyan nevetséges volt. És még jelentősége se – hacsak nem az a szégyen.)

„A szocialista újságírás leglényege, sine qua non-ja, hogy hazug. Nem az ott dolgozó emberek mindenestül, nem minden írás: hanem az egész.”

Az újság akkor jó, ha hangjában meghalljuk a magunkét is; az az irdatlan távolság, amely a nyilvános és magánbeszéd közt fennállt, lényegesen csökkent.

De. De mintha egy új hazugság kezdődne (immár *fejlettebb* színvonalon, nagyon nyitottan), egy Új Rizsa. Mintha megint kialakulna a stilizáltság, az egymás hülyítésének új rendje, most már bevonva a széles néptömegeket. (Ma hallottam a rádióban, egy telefonozó asszony mondta, akit épp átvertek, becsaptak, kifosztottak, majd bocsánatot kértek tőle, vagy majdnem: „nem is az bosszant, hogy ez meg az, hanem hogy megint eggyel többször néznek hülyének, mint amire kalibrálva vagyok.” – Szép.)

Egyrészt van ez a „mi”. Mi-ügyben minden érdeklődőt Beke Kata ÉS-beli cikkéhez (88/49. sz.) irányítok; szenvedélyesen és higgadtan kéri ki magának ezt a sanda és pontatlan mit, mondván, ő – hogy egy példával éljen – nem vett föl nyakló nélkül külföldi hiteleket, nem épített erőművet Bicskén, *és így tovább!* Hogy az én, te, ő, mi, ti, ők nélkül a mi sem azt jelenti, amit jelent: együvé tartozást, szolidaritást, szeretetet és

hazaszeretetet. Hanem csak a személyesség és a felelősség hiányát. – A számból vette ki, drága tanárnő.

Azután miközben *kezeljük* a konfliktusokat, *vállaljuk* a felelősséget, *tanuljuk* a demokráciát, *siratjuk* Erdélyt és *várunk*, ahogy Godot-ra, konszenzusra (amit nyilván a majtényi síkon kötnek majd… kik is?), azt látom, hogy egyre normálisabban beszél boldog s boldogtalan, azonban úgy, mintha világéletében (de legkésőbb 56-tól) ugyanígy gondolkodott és cselekedett volna.

Mindenki meg van sértődve a rendszerre, szidja, mint a bokrot, a KB-titkártól a rendes ellenzékiig, a simulékony vagy rezignált technokratától a Prágába diadalittasan bevonulókig, abszolút nem is lehet érteni, egyszerűen megfejthetetlen, mi is tartotta, tartja életben ezt a gonosz és stupid rezsimet, ha egyszer mindig mindenki jogállamot akart, demokráciát, piacgazdaságot, mimindent. Ja és termékszerkezet-váltást, az a kedvencem.

Mintha egy Nagy Tájékozódási Futás kezdődött volna, megannyi Monspart Sarolta, és mindahánynak volna hivatalos, pöcsétes papírja arról, hogy ő a *damaszkuszi* úton jár. (A képet Saulus-ügyekben járatos kollégámtól kaptam. „Tudhatod… van írásos bizonyítékom rá, hogy én… én hiszek ezekben a fordulatokban. De nem túlzás ez? Csúcsforgalom a damaszkuszi úton… már csak a jó ízlés miatt is… vagy se…”)

Most hirtelen itt mindenki üldözött lett. A nem kommunistákat a kommunisták üldözték, a kommunistákat a sztálinisták, sztálinisták pedig nincsenek. Illetve ijesztgetésül vannak (mert azért őszintén meg kell mondani, a reflexek tovább élnek), hogy elvisz minket a krampusz, de „ez konkrétan nincs megadva”.

Lekaptuk mind a tíz körméről az ötvenes éveket. Így van rendjén. Sztálinnak aztán még írmagja se maradt, oké. De mi történt aztán? Nem látom, hogy gombamód szaporodnának az önismeret (szenvedélyes és higgadt) műhelyei. Nem látom, hogy például ez a lap az volna. Derék és nagy dolog az, hogy vakondok avagy termesz módjára felőröltük ezt a semmit. De most mi van? Egy Új Semmi?

Van, aki azt mondja, ez az összevisszaság a dolgok rendje. Mozgásba jött valami, a történelem talán, majd lesz valahogy. Hogy majd kitisztul. Nem. Tisztul, ha tisztítjuk, én, te… Tisztul, ha tisztán beszélünk, úgy értve, nem biztos, hogy tisztul, de biztos nem tisztul, ha nem tisztán beszélünk.

Van, aki azt mondja, ne heveskedj. És ne légy naiv. Más szóval butácska. S főként ne kérdezz ennyit, mert majd még válaszolni találnak.

A Sándorgyuri esete a betiltás nevű Tóthmarival

Nem tudom, hogy a Hitel betiltott-e már valakit, vagy tervezi-e, de jóóó volna. A legeslegjobb az volna, ha engem tiltana be, és akkor én azt megírnám – a Hitelben. Ez kérem egy nagyon finom poétikai helyzet, mikor kint is, bent is egeret fog a macska, ahogy a költő mondja, nekem meg még, amint művészi pályámat itt, most szivarozva áttekintem, a kezemre is áll.

De menjünk sorjában, ahogy a demokrácia a kertek alatt, meg eme invalidus hasonlat. A Rádió bizony igen nagyon készségesnek, nagyvonalúnak, európainak látszik ez ügyben, mert, nem úszva az árral, betiltotta SGY szilveszteri kabarészámát, én meg, elefántcsonttorony a porcelánboltban, mert fel szoktam olvasni ezeket a Rádióban, felolvasom ezt az írást a Rádióban.

Hacsak ezt is be nem tiltja Agárdi Péter. De szegénykém nem nyerne vele semmit, mert ugyanott lenne, mint előbb, csak most engem tiltana be és nem SGY-t, de hát egyik név olyan, mint a másik, betűk rendezett halmaza, és akkor meg azt írom meg, s ha azt elfelejti betiltani, akkor ott van, ahol most, azaz ahol a part szakad, ha meg nem felejti el betiltani, akkor meg azt írom meg, s úgy kerül oda, ahová, ide, szóval bizony tehát: nincs menekvés. (Régebben ez úgy volt, hogy nem volt gondolatmenet, csak betiltották és kész.) Úgyhogy nem is az, hogy nem nyer vele akárki is, hanem éppen ellenkezőleg, mindenki csak nyert a betiltással.

Elsőre, de nem utolsósorban, maga SGY. Most, amikor mindenkinek mindenről jár és járhat a szája, sőt van, aki beszél is – ezt elérni! Micsoda tehetség és rettenthetetlenség bújhat itt meg… Tegnap még elegendő volt egy levágólagos kritika a megfelelő helyen, orgánumban, micsoda orgánum!, s az ember kapta a dicstelefonokat. (L. még: két értelmiségi káromkodik a 80-as évek elején: „Dicsérjen meg téged a Szerdahelyi a Népszabadságban …”)

Tehát a felmagasuló tiszta nyertes – SGY. (Attól most tekintsünk el, hogy azért erre két napja ráment, rémülten telefonozgatott, e sorok íróját vegzálta, mert a barátjának tartja, s valamiért úgy gondolta, hogy az ijedelem megosztható, egyébként tényleg megosztható, jut is, marad is –

ezek olyan nagyon emberi dolgok, olyan kis hülyeségek, hogy félelem meg hogy tönkreteszik az életet, végül is arról van szó, hogy az efféle örömhöz, mint egy betiltás, föl kell nőni, ez időtényező, ez a két nap. Mesélik, hogy olyan is volt, hogy nem ment rá két nap, hanem maga az illető… Hogy idő van-e vagy nincs, arról pedig megoszlanak és változnak a vélemények.)

Grandiózusan nyert a magyar nyelv is… Ezek a szép szivárványos szavak… hajlékonyak, mint a köd. Az nem lett mondva, hogy betiltják, mert hát mire. Tényleg, mire. Hanemhogy nem illik bele a hogyishívjákba, a koncepcióba, hogy öregem, *túl jó,* túl erős, később, a súlyának megfelelően, talán külön adást is *szentelhetnénk* neki (tényleg nem lepődnék meg, hogy míg ez az írás nyomdai átfut, ez bekövetkeznék), tehát hogy ez túl nívós, illetve, hogy ez méltatlan hozzád, na.

Minthogy a szerkesztőink többnyire cenzorok is voltanak, a kulturális intézmények a hivatalosság bástyái, a képet lehetne finomítani, mindenesetre elszoktunk attól, rá se szoktunk, hogy ezeken a helyeken szakmai párbeszéd folyjék, azaz például hogy egy szerkesztő elutasítása vagy húzási javaslata mögött nem okvetlenül, nem kizárólagosan csak ez a hatalmi izé állhat. – Néha elgondolom Babitsot, ahogy visszaad egy *jó* írást, mert, mondjuk, tél van. „Barátom, az Ön írása csak nyári napmelegben veszi föl valós kontúrjait. Hozza később, vagy vigye a Napkeletbe…”, és árván maga elé nézve dünnyögi: „Kopár szik sarja…”

Azonban. Lehet, hogy SGY szilveszterre tervezett írása így nem *téli,* de a Rádiókabaré nem a Nyugat, úgy értem, nem a kabaré Nyugatja (nem is biztos, hogy kéne vagy lehetne ilyen), azaz úgy gondolom, hogy bármit ad nekik ez az ember, azt kutya kötelességük leadni – hacsak félig is igazak azok a hűségnyilatkozatok, melyeket fél ifjabb humoristák az utóbbi években SGY tárgyában tettek.

Nyertem én is, íme (nincs a teremtésben nyertes, csak én), s nyert Agárdi Péter meg a Rádió is, mert betiltott, tehát nem igaz az, hogy a Rádió az anarchia melegágya, van rend, de minthogy ugyanerről a magas helyről azt is hallhattuk, hogy ez félreértés, és nem igaz az, hogy a Rádió az anarchia melegágya, ez az írás elhangozhatik, tehát van rend, s ez a rend élő, konstruktív és előremutató, akár az agrárolló.

Ahhh, demokrácia egy VW-motoros Wartburg hátsaján…

P. S. A Rádió kérésére szívesen közlöm, hogy az írás január 14-én elhangzott, némi kommentárrral, mely lényegében a Babits álláspontjára helyezkedett, két jó közül a kisebbik rosszat választva.

Érzem, a Rádió nívódíjban fog részesíteni.[*]

I Hungary

A demokrata félelme

Elolvastam megint Bibó István *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című tanulmányát, és most számomra teljesen magától értődő és nyilvánvaló, hogy helytelenül (rosszul, szokásosan rosszul) viselkedünk a keletkezett Püski-ügyben. A „mi” most jól definiált: mi, nem zsidók.

Pedig olyan egyszerű. Így mondom, egyszerű, akkor is, ha már harmadjára próbálkozom írni erről, és mindig visszafordultam, akkor is, ha van valamelyes félsz bennem, akkor is, ha Bibóval takarózom. Amit Püski Sándor a II. világháborúba való belépés és a zsidók „összefüggéséről” mondott, az tarthatatlan állítás. („… a háborúba is azért kellett belépnünk, és 42-43-ban azért nem léphettünk ki időben, nehogy a német megszállást és ezzel együtt a zsidóság végzetét provokáljuk…”)

Amit mondott, az nem agyrém, nem antiszemita uszítás, van valóságalapja, csak nem igaz. Bizonyos feltételek mellett igaza *lehetett volna* egy ilyen érvelésű hajdani politikának, ha – ahogy Bibó írja –: „a zsidóellenes törvényhozás terén a politikailag indokolható minimumra szorítkozik, egyidejűen a szélsőjobboldali elemek politikai érvényesülésének a lehetőségét egészen határozott és éles intézkedésekkel elvágja, s kellő pillanatban a német szövetségből való kiugrás alkalmát megragadja. Magyarországon mindennek az ellenkezője történt.”

Érdemes őt idéznem általában az ország és a magyar zsidóság akkori kapcsolatáról szólva: „Bármennyi együttérzés, segítőkészség volt itt is, ott is ebben az országban, az üldözöttek nem érezték és nem érezhették azt, hogy az ország, a közösség egészben mellettük áll, egészben velük együtt érez. Elmondhatunk annyi igaz történetet, amennyit akarunk, az emberszeretet és a segítés hazai hőseiről; azt komolyan egy percig csak képzelni is, hogy az üldözött zsidóság *egészének* a magyarság *egészével* szemben *hálára van oka*, hogy az üldözések alatt a magyarság viselkedése folytán vele jobban *összeforrt*, mint addig – mint ahogy igenis jobban összeforrt a dánokkal, hollandokkal, jugoszlávokkal, franciákkal, sőt olaszokkal is –, azt komolyan nem állíthatja senki sem. S ez a döntő, a többi csak mese.”

Igen, a többi csak mese. Akkor pedig mért nem lehetett ettől a mesétől egyértelműen elhatárolódni? Mért olyan nehéz? Ki veszítene evvel? Mért hívják föl ismét a figyelmemet a zsidók „jogos érzékenységére és fájdalmára”? Hát nem inkább az én jogos érzékenységemre és fájdalmamra kéne apellálni (hogy mindaz megtörténhetett)?

Nem ebből kéne kiindulni *mindig?* És innét kiindulva nem sokkal messzebbre lehetne jutni? Például megvizsgálhatók volnának az említett vita körülményei, időpontja, szempontok, esetleg idegen szempontok vagy a sugalltak, minden, ami, tudom én, oly nehézzé teszi az egészet.

És mégis újra leírom: ez ilyen egyszerű. Egy közülünk rosszul beszélt, erre tehát azt kell mondani, hogy egy közülünk rosszul beszélt. Ezt *nem lehet* megúszni. Ez a sorrend. Ennek a beismerésnek a szükségességét nem csökkentheti *semmi.* (Illetve egyvalami: ha úgy gondoljuk, nincs mit beismerni, minden úgy jó, ahogy mondatott. Az új helyzet volna – számomra is.) Nem csökkentheti semmiféle nemtelenség, zsidó vagy nem zsidó ármány… (Ezt január végén írom, és február közepén jelenik meg, nyilván addig összejön ez-az.)

Tudom, ha így beszélek, volna, ki megfeddjen, hogy légüres térben beszélek és *kívülről* és *felülről.* Valóságos reflexeim szerint ilyenkor szentségelnék, de most a békesség és főleg a szót értés kedvéért nem vitatom, jó, legyen így, én *onnét,* legyen ennyivel kevesebb, amit mondok; de mondom, és itt. Akit meg nagyon bosszant ez az írás, zsidót, nem zsidót (más nincs!), azt kérem, olvassa el Bibót. És ha meghallja azt az okos, bölcs, körültekintő, nyugodt és szeretetteljes hangot, meg fog kicsit változni.

Agyoncitáltuk, hogy demokratának lenni annyi, mint nem félni. De ez nem csak annyi, hogy nem félni a hatalomtól, a labancoktól, a rendszertől, ettől az egész nevesincstől. Ezt is jelenti. De főként nem félni tisztán gondolkodni, nem félni önmagunkra rákérdezni, nem félni a *ránk* vonatkozó kérdéseket mind föltenni. S csak azután meglátni a másik szemében a szálkát vagy gerendát. Nem félni élni.

Egyébként amikor ezt írta Bibó, 37 éves volt. Hol vagyunk az ő érettségétől? Mindkét fél hol? Mert ebben az ügyben két fél van, de csak ebben, mert amúgy… amúgy egyedek vannak, olykor fantasztikusak és tündöklők és vagyunk mi, acsarkodó, figyelmetlen, sértett, megalázott, elbutult, egymással röhejesen kijátszható (és van is, aki röhögjön a háttérben), Európától egyre inkább elszakadó, saját lehetőségei alatt

teljesítő, szabadságnak, függetlenségnek – így – még csak közelében se lévő magyarok, együtt.

Nemzeti olvasókönyv

Lukácsy Sándort 1948-ban vélhetően nem zártam volna a szívembe, mert épp valamiféle főcenzor volt (tehát ő zárt volna engem: ki) – ahogy erről nagyon finoman, őszintén és humorral beszámolt annak idején az Abody–Czakó szerkesztette, azóta felszámolt Négy évszakban, Boldogult funkcikoromban címmel. Múlt az idő, és az a Lukácsy Sándor, akit én ismerhettem meg, az számomra főként az, aki hihetetlenül szeret és tud olvasni. Sőt: egy élvhajhász olvasó. Hacsak rágondol az ember, olvasni támad kedve.

Nemzeti olvasókönyv a címe, műfaja és becsvágya annak az antológiának, amelyet most közreadott (Gondolat, 1988).

Ez egy egészen fantasztikus könyv. Képzeljenek el – úgyse tudják elképzelni – egy országot, amelyik szép, jó benne élni, vagy ha nem olyan jó, van remény a változásra, természetesen lélegzik együtt Európával, hisz maga is része annak, vannak álmai, vágyai, reményei, amelyeket intelligensen és hévvel tud megfogalmazni, és amelynek neve, ha hiszik, ha nem, ezt állítja ez a könyv: Magyarország.

Ki gondolta volna? Külföldiektől szoktuk többnyire hallani, milyen remek itt, mint férfiak élénk eszűek vagyunk, és éppenséggel nem fáradtak, mint nők pedig elegánsak, nemcsak vádlink nemes, de jól is öltözünk + panoráma. Hüm-hüm, szoktuk erre kevély letargiával mondani, és eszünkbe jut az összes rossz, amit ettől a helytől kapunk, nap nap után, az összes csalás, hazugság, agresszió, szegénység és megfélemlítés. Általános kelet-európai reflexszel az ország helyett a rendszerre gondolunk, hovatovább az ország nem is létezik, csak ez a rendszer (képesen szólva: nemhogy Pázmány, de még csak nem is Rajk, hanem: a Rajk-ügy).

Erre a tévedésünkre figyelmeztet ez a könyv. Meglehet, nem is tévedés ez, hanem kiszolgáltatottság, akkor meg a szabadságunkra, erre a nehéz kötelességre – akár egy jó regény.

Valóban, olvasható annak is, regénynek, amelynek főhőse a magyar szellem, amely itt a legkevésbé sem provinciális vagy műveletlen vagy

acsarkodó vagy megvert, hanem nagyvonalú, nagyra néző, erős, tárgyszerű, igazmondó, tehát önkritikus, önzetlen – hirtelen rálátunk egy tágas, nyugodt és nyugtalan vidékre, régi, kézzel rajzolt térképek kékjeit, zöldjeit s barnáit látjuk, és valódi bérceket és folyamokat, Mikszáth hegyi rétjeit, Petőfi alföldjét, egy országot, hazát, ahol nemcsak barátaink élnek, ami nagyon is gyanús volna, hanem *mindenféle* emberek, de ahol mindenki számára van hely, s aki itt van, itthon van – legföljebb nem állunk szóba vele, hazát mondtunk, nem földi mennyet…

Olvashatjuk áthallásosan is, nagy és unott rutinunk lehet ebben, de talán még célravezetőbb a párhuzamokban azt meglátni, mennyivel radikálisabban, tisztábban és okosabban beszélnek eleink, mint manapság: mi. – Micsoda gazdag hagyomány! – és most nem az irodalomról beszélnék, hanem közvetlenül a gondolkodásról, a jellemekről! Mennyi példa! (Időleges vagy átmeneti nőíróként, és egyáltalán, erőteljesen kifogásolom, hogy a gyűjteményből hiányoznak a nők.) Én ritkán érzek örömet azért, hogy magyar vagyok, lehetek, hogy ezt nekem megadta a sors (igaz, bánni se bánom: secko jedno), de e könyvet lapozva, éreztem ezt az örömet; azt az örömet egyébként, ami mondjuk egy olaszról *lerí.*

Elias Canetti Káprázatának hőse, Kien professzor (beszélő név volna?), körülnéz a könyvtárszobájában és fellélegzik, mint aki börtönből szabadult. Igen, ez az ő hazája. Még a gondolatára is elmosolyodott, hogy itt valami baja eshetnék… Hazára minden embernek szüksége van, persze, nem olyanra, amilyennek a primitív, melldöngető hazafi képzeli, olyanra sem, mint a vallásé, vagyis holmi túlvilági haza bágyatag ízelítőjére, nem, az embernek olyan haza kell, ahol talaj, munka, barátság, pihenés és szellemi befogadóképesség egyetlen természetes, kiegyensúlyozott és rendezett egészet, sajátos és egyéni világmindenséget alkot. *A haza legjobb meghatározása: a könyvtár.* (Kiemelés tőlem. – E. P.)

Zárásul családom ez idő szerint legokosabb tagját (mert ez folyamatosan változik, gyerekeim és szüleik okosodnak, hülyülnek, kiszámíthatatlanul), a hétéves Zsófit idézem: „Figyeljél már ide. NEKEM EGY CSOMÓ MÚLTAM VAN. Érted te ezt egyáltalán, papa?!”

Ami nincs

Azt gondolom, hogy kevés úgynevezett nosztalgikus reflex van bennem (nem lévén más választásom, *most* szeretek élni), azaz nem vágyom régi szép vagy egész (vagy annak képzelt) dolgokra. Ez alól mintha egy kivétel volna: a könyv, az olvasás, az olvasóság. „Élt egyszer egy Író, maga is Olvasó”, teszem azt. Ez ügyben szemellenzős vagyok, maradi, vaskalapos. Engem például se íróként, se olvasóként nem nyugtalanít a tévé, a video, a képregény, és nem is vonz vagy csábít az innét származó új esély, nincs szövegszerkesztő, kék spirálfüzetek vannak, Parker golyóstoll (Pax betéttel) és egy kissé már krákogó Pelikan töltőtoll, a dereka celluxszal megtámogatva, állandó diszkrét szivárgásban, amitől a fülemig tintás vagyok, akár számolatlan gyermekeim (csak nekik tiltva van, én tiltottam meg). Amúgy nem hivalkodom avval, hogy nem haladok a korral, mert az, a nem haladás, az nem olyan egyszerű, mint általában képzelik, de az említett tárgykörben (csöndes esti olvasás fotelban, síró-rívó íróeszközökkel a háttérben) ez igaznak látszik.

Nemcsak az egyes regényhősökre gondolok személyes ismerősként, Anna, Emma, Effi, hanem magukra a könyvekre is – ahogy mindegyikőnk, *régi* olvasók. És a könyvek együtt, egy könyvespolc, az is személyes. Belépve valahová, rögtön ezt nézem. Az azonnal kitűnik, milyen időkből való a „törzsanyag” (hány éves a hajóskapitány?). Aztán a főkérdés, a hogyan, azaz a rendszer. Tudom, alfabetikusan és irodalmak szerint. Mi van az antológiákkal? Tudom, antológiák külön, de mi van a sorozatokkal? Besorolni. Hát igen. Aki a sorozatokat megingás nélkül (Magyar Tallózó! – illetve azt szétrombolták, hogy Hírmondó maradt) besorolja a helyére, az komoly ember. És így tovább, az az ezer gond és foglalatosság, szamárság és tudálékosság, ami a könyvekkel jár, míg múlik az idő. És mi van a szabálytalan méretű könyvekkel? Nem albumok, verskötetek, Nemes Nagy, Géczi, Szőcs Géza, Határ Győző – mennyi vesződség! És arra ki tudna válaszolni, hogy vajon mért mindegyik gyermekem Gide: A Vatikán titka című könyvét szaggatta a megfelelő korba érvén? (Az kevés, hogy kéznél volt, bár kétségtelen, hogy bizonyos könyvek szétcincálásához, pl. Akutagava, közel kétméteres dedekre lett volna szükség…)

Nem kell nagy kort megérni, hogy az ember tudja, bármilyen osztályozás, bármilyen rendszer szerint teszi is a könyveit, csődöt mond, és egy idő után egyelemű új és új alosztályokat kap, magyarán oda teszed, ahová akarod, azaz ahol hely van, de ekkorra az ember már azt is tudja, hogy rendben van ez így, a rendszer csődöt mond és a rendszer jó, azaz a rendszer érdektelen, mert hisz úgy is minden könyvet egyenként kell ismerni (ezt 72-ben a Múzeum körúton vettem, és a nyolcvanas évek elején beesett a mosógép mögé, német eredetije Plotinosz mellett, aki, tévedésből, a régi Jelenkorok közt, a kettővel arrébb való szomszéd birtokolja a könyvet, tőle mindig gyorsabban megszerezhetni, mint a mosógépet birizgatni, még ha el van engedve is a kutya, a szomszédé). Mert ha valaminek nem *ott* a helye, de *ott* van, akkor az a helye.

Most nem beszélek múltkori fantasztikus kalandomról Effi Briesttel (megint minden úgy történt, ahogy legutóbb, pedig hogy reménykedtem!), sem arról a máig tartó nyugalomról, melyet Bibó olvasása okozott (pusztán az, hogy az összes nyugtalanság, rossz reflex, zsidó, nem zsidó ostobaságunk szinte tételesen és okadatoltan föl van sorolva, igen, pont ilyen hülye vagyok, az pedig, jé, a barátom, amaz meg, akinek részigazsága mindennél világosabb, az az a szemét…, katartikus szituáció, mit nekem kibontakozási program, többpártrendszer, konszenzus és… és még valami, de azt most elfelejtettem), mindezt hagyom, mert vissza akarok térni néhány megjegyzés erejéig Lukácsy Sándor Nemzeti olvasókönyvéhez.

Elő-elővéve nem tudok betelni a gazdagságával, azaz a magyar literatúra gazdagságával. Erről el szoktunk feledkezni. Pontosabban arról, hogy ez a sivár, ideges, önző, rövidlátó és az a dús, nagyvonalú, az ugyanaz, tehát hogy ez az is, tehát hogy nem igenre s nemre vagyunk fölfeszítve, tehát hogy ez *másképp* van. Azazhogy manapság mintha túl könnyen lennénk lelkesek és túl könnyen esnénk kétségbe… Régi, rossz kérdésekre próbálunk új válaszokat adni, pedig ahogy az orosz mondja: hülye kérdésre nincs válasz.

Ezt én a piaristáknál tanultam. Na glupüj vaprósz nyet atvéta. Ez volt a példamondat arra, hogy ami nincs, az genitivusz, atvé-ta! Ezt jegyezzük meg, ami nincs, az valóban genitivusz.

Itt folytatom.

Kossuth Lajos azt üzente

Továbbra is Lukácsy Sándor Nemzeti olvasókönyvét lapozgatom, saját indulataimat ismerve föl a néhány száz év előttikben, „apró harcok a sík mezőn, változékony apák, emléktelen kor, szalmafedelű várasok”.

Olvasom, hogy mikor a nemzet lecsúszott az önálló nemzetek magaslatáról, életének köre szűkebb, színvonala alacsonyabb lett, olvasom, hogy a magyar alkotmány súlyos válsággal küzd, és hogy most már széles körökben tudják, hogy csak addig fest szépen, amíg szükség nincsen reá, de abban a pillanatban mihelyt a szükség beáll, felmondja a szolgálatot, olvasom, hogy ki helyzete iránt tisztába jött, rosszul értett ildomosságból talán tagadni fogja ezt, de belsőképp bizonyosan elismeri, hogy hazánkban *csak a gyökeres reform* (kurzív Eötvöstől) nem kivihetetlen, olvasom, hogy a Duna völgyének népei nem ellenségei egymásnak (és rögtön kérdezném Károlyi Mihályt, merre folyik ez a Duna), olvasom és hangsúlyozom, hogy a román századok óta együtt szenved, együtt örül a magyarral, s hogy külön-külön kevésre mehetünk, együtt sokra, olvasom, hogy a sajtókorlátoltság (be szép szó!) butaságban és szellemi sötétségben tartja a népet, hogy az állami cenzorok mellett különböző pártok, érdekcsoportok és foglalkozási ágak cenzúrái élnek, működnek és virulnak mindenfelé, olvasom, hogy ahol szabadság nincsen, ott a kutató elme is elveszti merészségét, őszinteségét, s nem mervén elmondani az író, amit gondol, utóbb gondolkodásában is tartózkodó lesz, s hogy a nagy tárgyak, nemes érzelmek tiltva lévén, a nagy szellem is szükségképp kicsinyessé válik, és olvasom: Vigyázzatok, hazámfiai! Ne féljetek annyira az anarchiától, hogy túlfélelemből a szabadságtól is irtózzatok!, és olvasom, hogy vannak jussok, melyekre ember mindég meg van érve, és olvasom, hogy nyelvemet Istentől vettem, és csak Istennek adom a halálba.

Sokáig tudnék még így olvasgatni, mondjuk Karinthy Frigyest az új rizsáról, ahogy halálbüntetést kér a „mi” felelőtlen használóira, s vajon ki lehet az a laza, hedonista, már-már léha figura, aki szerint hivatásunk nemcsak meg nem semmisülni, hanem élni életvidoran…

Ugyanaz, akinek ötletét zárásul vegyük komolyan. Azt írja Kossuth: Uraim, írósereg, ugyan tartsatok egy gyűlést egyszer, és szedjétek össze a

cenzúra törléseit, melyek birtokotokban vannak, és nyomassátok ki. Soha még tanulságosabb könyvet nem látott a magyar ég. Látni fognók a rendszeresített honalkotmány és szabadság rombolását, az ész vértanúságát, a becsületes hazafiság kínpadát, és látni némely cenzor kozmikus, elírás: komikus butaságát, miről hétköznapi embernek bizony fogalma sincs. És én ez utóbbitól, a nevetségestől várnék legtöbbet. Egy egész nemzet megvetését, átkát ki tudják állani némely emberek, látjuk mindennap, de egy nemzet egyetemes kacaját talán mégsem bírnák kiállani. Uraim, írósereg, tegyétek meg ezt!

Valóban, tegyétek meg ezt. Nem gyónás kéne, nem följelentés és nem számonkérés. Amúgy se feledjük, a cenzor nevetségességéből jut a cenzúráltnak is. Nem tetemre hívás, hanem törekvés a látásra. A megbékélés híve vagyok. De a megbékélés nem békés hazudozás, nem a különböző dolgok gyöngéd összemosása; tehát mélyen, ha tetszik, a megbékélés jegyében nem értek egyet mondjuk Faragó Vilmossal, amikor azt állítja, hogy aki kortárs, az kollaboráns, hogy mindenki kollaboráns. Ez nem igaz. Mint ahogy persze az sem igaz, hogy az a helyzet, amelyben vagyunk, az kizárólag egy maroknyi élcsapat grandiózus teljesítménye volna, az ország csöndes ellenkezése közepette, részvétele nélkül.

A helyzet nem ilyen szép, valóban, nem ilyen tiszta. De azért mégiscsak más egy szemét (vagy zseniális) cikket leközölni, és más azt elolvasni. És ismét más azt megírni. Ez három különböző dolog. Ezek akkor is különböző dolgok, ha mondjuk az ember azért nem írt cikket, mert nem kérték föl rá, mert még ovis volt. Ez nem személyes érdem, ez a kései születés kegyelme. Ha pedig korábban születtünk volna, akkor meg vagy megírtuk volna ezeket a cikkeket, vagy nem. Ez pedig akkor kettő dolog.

A „mindenki kollaboráns” kijelentés, számomra olyan, mint a vicc, hogy mért zárták ki Kohnt a pártból. Hát mert együtt látták 44-ben egy nyilassal – a Duna-parton. Ugye, például ez is három különböző dolog: a nyilas, a Kohn meg a Duna. Ha a pártot is hozzávesszük: négy.

A szerkesztőség tehát várja a kéziratokat. Azt meg máshonnét tudjuk, hogy Kossuth Lajos nem szokott még egyszer üzenni.

Most, hogy így

„Uram, én csehszlovák vagyok” – A másik pedig pofozza, és azt mondja: „Na és aztán?”

(B. Hrabal: Tükrök árulása)

Most, hogy így lassacskán, megengedően, szép nyugodtan, nem elkapkodva, kényszerítve, kénytetve és adagolva, fölismerve, fogat szíva, egy-két nemzedék életét tönkretéve kiderült, hogy mi is volt itt 56-ban, vagy legalábbis, hogy mi nem volt itt 56-ban, népfölkelés, hogy az volt, de nem azonnal, hanem *kisvártatva*, mert előbb ez, az ellenkező, és ellenkezőleg csak később amaz, hát ezért volt annyira jó, hogy bejöttek az oroszok, ők időben, szicsasz, még ha azt hitték is a Dunára, hogy az a Szuezi-csatorna, deviszont mi meg tudtuk, hogy ez a Duna, tehát ezt tisztázni lehetett, amúgy meg Kolumbusz is azt hitte, hogy Indiába érkezett, mégis ment a dolog tovább, csak az álnok Amerigo Vespucci röhögött a markába, beleülvén a készbe. Én meg elvesztettem a mondat végét. Itt van a gond, addig-addig kanyargatjuk – ki tudja már, hogy népben, nemzetben, alanyban? –, amíg oda az állítmány… Keressük.

Tehát: most, hogy 56 ilyen kristálytisztán, persze nem egy szóval, egyszóval dialektikusan – megint ott vagyunk, hol is másutt, ahol az előbb, mindegy, tovább –, szóval, akárhánnyal, itt áll előttünk 56, talán akkor szó kerülhet 68-ra is.

Hogy mi is történt… Mert messziről, történelmietlenül, úgy tetszett, hogy be lett menve útlevél nélkül Prága szép városába, és pangva le lett az ott tiporva. Viszont ha kiderül, hogy Dubček CIA-ügynök volt, ez nem jó, ez most már nem szokott kiderülni, hanem hogy titoista, az se, elnézést… hogy viszont a jó morva hercegekkel karöltve, mindegy, hagyjuk ezt is, majd kitalálják maguk, akkor viszont, hogy úgy, internacionálisan be, az… az igen, bár nyilván tragikus.

56 még javában ellenforradalom volt, amikor már rég tragikus volt. Kíváncsi vagyok, hogy kit hoznak itt ki nyertesnek. Meg hogy ki adott parancsot? Neki adtak-e? Honnét? Ki?

De eszem ágában sincs, hogy politizáljak vagy ez ikes ige? én politizálok, te politizálsz, ő politizálik… igen, ikes ige, akkor viszont politizál*jam*, dzsem, lám ez is megoldódott: ha *lehet* politizálni, ikes, akkor nem *kell* –, én csak nyelvileg akartam ezt itt körbeellenjárni, elvileg.

De félre a tréfával, melyre az életünk megy rá.

Én nagyon szeretem a cseheket, a cseheket mint olyanokat, a cseh kultúrát, Švejket, Prágát, mostanság éppen Hrabalba bonyolódtam bele, lehet mondani, művészileg. Művészileg csehül állok.

Ilyen eltiporhatatlan cseh alaptípus, remélem, nem haragszik meg a skatulyázásért, *Antonin Liehm,* párizsi lakos. Életútja ismerősnek tűnik, lelkes kommunista fiatalság, mindhárom fokozatos múlása, reformok, 68 szellemi előkészítése, majd Prága „lassú elhagyása”, hón alatt Kundera Tréfájának kézirata. Megjelentetett egy dokumentumértékű szép könyvet, Beszélgetések a Moldvánál (Bécs, 1969), 1984-ben pedig megalapította a *Lettre Internationale*-t.

Az esszé angolszász hagyományait követő (kimondatlan példaképe a New York Review of Books) nagy alakú újság, mely formátum megnehezíti a terjesztést és megkönnyíti a hosszabb, elemző írások elhelyezését, negyedévenként jelenik meg. A Lettre folytonosan Európára gondol, mind szerzőit, mind olvasóit nézve, Európát sok-ságnak látja, s nem néhány ún. nagy kultúra díszfelvonulási terepének, sőt éppen a nagy kultúrák provincializmusára figyelmeztet, és arra, hogy Nyugat-Európa érdeke is volna, ha Kelet- és Közép-Európára (és a Szovjetunióra) nem mint távoli, egzotikus vidékre gondolna, hanem mint Rész-Európára, amely, ennyiben, olyan, mint ő.

Azóta már önálló szerkesztőség működik Rómában, Madridban és legújabban Nyugat-Berlinben. Ez évtől kezdve előfizethető a *Kulturá*-nál. Ajánlom az olvasók és a könyvtárak figyelmébe. És ha már csehekről esik szó, kihasználom az alkalmat, két születésnapot is ünnepelhetünk a napokban: Bohumil Hrabal volt *éppen* hetvenöt éves, és milyen szerencsés egybeesés, Václav Havel pedig *éppen* ötvenkettő egész öt tized esztendős. Isten éltesse magukat, kollégák, *éppen* ahol vannak, kocsmában, íróasztalnál, börtönben.

Könyv a hagyományos szomorúmanók országából

Ez itt a fizetett hirdetés helye. Ha nem volnék olyan rendetlen, mint ahogy, természetesen igaztalanul, családtagjaim, szűkíthetném a kört!, állítják, akkor nem veszítettem volna el Háy János ifj magyar költő címét – egyáltalán megvolt? –, és magánlevélben (félő: lapon) köszöntem volna meg nekem küldött kötetét. Így viszont jól fog ő járni.

A Háy János egy kitalált név. E mögött a név mögött egy más nevű személy, esetleg csoport (párt vagy szakszervezet) bújik meg. A vélemények megoszlanak. Mások szerint Háy János létező személy. 1960. április elsején született Vámosmikolán. Nyolcvanötben orosztanári oklevelet szerzett, és nyolcvanhétben bekövetkezett haláláig oroszt tanított Budapesten. Akiket ő tanított, azok nagyon megszerették ezt a nyelvet. Hogyan halt meg? Azt sajnos nem tudom.

Vagy: 1980-ban abban a házban lakott, ahol én mint házmester dolgoztam. Nap mint nap láttam elmenni és megjönni. Volt reggel, hogy népzenésznek öltözött, és citerával a hóna alatt lépett ki a házból, de én tudom, hogy az ilyenek mit hordoznak a gitártokjukban. Arcukra van írva: puskát. Igen, puskát. Háy bérgyilkos volt, ez biztos.

És: nem igaz, hogy Háy köztörvényes bűnöket követett el, konkretizálva, hogy megölte a házmesternét. Ő valójában politikai okokból került börtönbe, ahol a tárgyalást megelőző napon gyanús körülmények között elhunyt. Ellenkezőleg: Háy János valójában magyar származású, de már évek óta nem él Magyarországon. A Szovjetunióba házasodott, s most ott él. Ellenkezőleg: Amerikába ment, és állati sejtekből konstruált költeményeket. Microscope-poetry. A hivatalos vélemény pedig tiltakozik azon vádaskodások ellen, melyek szerint Háy János költőt ők, a hivatalosság, tették volna el láb alól. Háy János él satöbbi.

Nekem a kötetből az V. fejezet a legfontosabb, a Töredék a hagyományos szomorúmanók életéből. Hogy mik a hagyományos szomorúmanók, ezt itt nem kell magyaráznom, de Prágában sem kellene, Szabadkán se, Varsóban se, Kolozsvárt se, legföljebb emlékeztetni, hogy belül ott dobog a narancsszív.

Viszont le vannak rajzolva. *Pont* olyanok (hogy, hogy nem), ahogy elképzeltem őket. Láthatunk meztelen szomorúmanót, aztán hagyományos szomorúmanóköltőt, aki megbirkózik a verssel, részleteket a manóerények könyvéből, láthatunk – föl, föl, ti rabjai a földnek – világító hagyományos szomorúmanótornyot, aztán hagyományos szomorúmanóalkatrészboltot, mézeskalács halálhuszárokat, s legvégül, hogyan is másképp, ferde zenemű szól a hagyományos szomorúmanók történelméről, miközben akasztott hagyományos szomorúmanók mellett vonulnak el szomorúmanófoglyok.

Hallottam, hogy van egy cseh szamizdatszerző, álneve Jozef K., kéziratai évek óta keringenek – ahol tudnak, és hogy senki se tudja, ki ő. Ez utóbbiról azután kiderült, hogy nem igaz, de akkor már késő volt, nekem eszembe jutott:

hogyha nem tudni, ki Jozef K., akkor bárki lehet Jozef K., bárki hagyományos szomorúmanó; ha tehát a kultúra kéretlen őre végigmegy a Károly hídon, mert lejárt a munkaideje, vagy csak elfáradt, vagy hiányzik a család és még a gyerekkel is matekozni kell, függvényábrázolás!, szemben bárki jön feléje, öreg, fiatal, boldog, boldogtalan, nő, bögyös, kehes, férfi, egylábú, kétlábú, háromlábú, pardon, tolószékes, középkorú kurva, sudár papnövendék, bárki – a kultúra kéretlen őre nem lehet biztonságban, hisz mindőjük lehetne Jozef K.

És ezt kéne elérni, ezt a bizonytalanságot, bizony, megint, szabadságot, függetlenül a hidaktól, Károly, Erzsébet, folyóktól, Moldva, Duna, s elérni azt, elszakadva most már az irodalomtól, hogy bárki az országból *potenciális igazmondó* lehessen. Legyen tehát valódi nevünk ál-név, mely éppen minket leplez, le.

Uraim, hagyományos szomorúmanók! Öltsük hát fel valódi álorcánkat! És ne csüggedjetek, ha mást nem, egymást fölismerjük, triviálisan, a hagyományosságról, a szomorúságról és a manóságról.

„Kelj föl, te szemét, itt a kibontakozás…”

Magamfajta ember szívesen babrál a szavakkal, túlzással azt is mondja, hogy legszívesebben evvel babrál, s ugyanolyan hévvel mesél egy a hetvenes évek elején megismert asszonyról, mint az Erdélyi Szótörténeti Tárról, amin aztán mindkettő, a nő is, a tár is, megsértődik; de hát két szék közt a pad alatt lenni – lehetne akár ambíciónk is.

Olvasgatok egy cikket a *Die Zeit*-ben a szavakról. Hogy hányan is volnának, milyen nehéz őket megszámolni (szó volna az, amely két szó közt volna s nem szóköz?, nem túl bátorító definíció), s mi legyen a szakszókkal, hisz a biológia minden élőlényt meg tud nevezni, és az van vagy hatmillió…

Aztán hogy a német szókincs mintegy 250 000 szó volna, 500 000 lexikális értelmezéssel, a minimális passzív szókincs 8000 szó, az aktív 2000, egy hatéves gyerek 27 000 szót ért meg, és 5200-at használ, tehát éveken át naponta 3 szót tanult meg használni és 17-et megérteni. Egy felnőtt passzív szókincse 180 000 szó, az aktív 10 000.

Egyébként egy normál szöveg 10%-át három szó teszi ki: a die, a der és az und. 66 szó adja a szöveg felét, névelők, segédigék – szolgáló, segédkező szavak tehát. Az angol szókincs a leggazdagabb, 700 000 szóra taksálják, nagy szótárukba, a Websterbe ebből 460 000-et sikerült befogniok.

Írók is ritkán birtokolnak 20 000-nél több szót. Kafka Perje 6500 szóból lett felhúzva. Melville Moby Dickje 16 000-ből. Theodor Storm szóvagyona 22 000 körül van. Shakespeare 25 000. Goethe persze 80 000. Van, aki szerint Joyce-é eléri a negyedmilliót, az Ulysses egymaga 32 000 szót használ, mások szerint nem haladja meg a 100 000-et.

A lírikusok kevesebbel is beérik, Rilke 5000 szót rakosgatott különböző sorrendekbe (leggyakoribbak: élet, éjszaka, fehér, világ, Isten, halkan); Gottfried Benn beérte 2700-zal (favoritjai: éjszaka, tenger, vér, óra, világ); Hesse viszont 15 000 szóra rúg.

Magyar író, 89 tavaszán, tűnődve ilyesmikről, soha az életben nem jut el Arany legkedvesebb szavaihoz. Hisz már a szavakhoz is azért nyúl, mert fél a mondattól, a gondolattól fél, s attól nem azért, mert gyáva vagy buta

volna gondolkodni, hanem a hazugságtól fél, a gondolattól, mely ápol s eltakar. Azért emlegeti annyit rémülten az alanyt meg állítmányt, mert hazudni mindahány a nép nevében szokott, tehát annak kijelentése (meglóbálása), hogy valaki a nép nevében beszél, úgymond abban s nemzetben gondolkodik, az *semmit*, ismétlem, semmit sem jelent, ha tehát valaki mégis mondja, a semmit valaminek állítva, akkor mégiscsak megkérdeném, miért.

Itt mindig minden rendben volt. Népben, nemzetben. Soha nem gazemberek regnáltak és ártatlanok senyvedtek, hanem a hatalom a népé volt, Rajk meg elárulta az országot. Egy ellenforradalmat le kell verni. Ha meg egy vízlépcső olyan fincsi, mint ahogy mondják, akkor azt föl kell építeni, de izibe. Ugyancsak így, izibe, a kommunizmust is, ha csak egy fél mellékmondat is igaz a vízióból.

Ez viszont azt jelenti, hogy szamárság bízni csak úgy a szavakban, olyan nincs, hogy rossz a mondat, de jó a szó, az elemek tiszták, a szabályok világosak, csak az egész piszkos és sötét. Szó, jelentés, egyéni tudás és közös nem tudás viszonyáról Nádas Péternek van egy alapvető írása, a Mese a tűzről és a tudásról. Nézve némely vitákat, javasolnám újraolvasni.

Jönnek-mennek a szavak, divatoznak, leáldoznak, el is bújnak, mutatják is magukat, segítenek is, meg nem is. Ahogy mindig. Ahogy a szél, nem az a fényes, hanem ez a matt, elém fúj szavakat és szövegeket, fogom őket szemrevételezni, ad notam: bolond lyukból bolond szél fúj.

A címbéli mondat – Kelj föl, te szemét, itt a kibontakozás! – nyakszirtrugdosás közben hangzott el egy azóta a testületből elbocsátott valaki szájából. Én még vesébe, nyakszirtbe nem rúgtam, de sípcsontba már igen, s állítom, messzi voltam akkor ettől a szellemi összeszedettségtől és teljesítménytől. Hiba volna rohanó korunkra vagy épp a remélt kibontakozásra hivatkozva nem észrevenni például a felszólítás finom és elegáns parafrázis voltát (Kelj föl, és járj!), amire bravúrral csap vissza, akár egy rím, a szó: kibontakozás, egy szó, mely önmagáért beszél. Egy fölös jajt nem hallunk, egy kócos gondolatot se. Még a népi rigmusok ormótlan báját és tréfáját, trufáját is érzékelhetjük, ahogy a földön fekvő, úgymond szemét – kinyitja, s korántsem, haha, kibontakozást lát, hanem egy csizmát lendülni. Már ez önmagában marha jó.

Itt folytatom majd a MEGHALTOK MIND című, tartalmú, üzenetű korszakos vers (szonett-töredék) elemzésével.

Magyarok! Véreim!

A *meghaltok mind* verssor elemzését ígértem, melyet szonett-töredéknek neveztem. Vajon miért? Miért nem tercinahulladéknak, époszfragmentnek, családregényrészletnek vagy kormányprogram-morzsaléknak? A bizonyítás szigorúan illeszkedik a mostanság szokásos szinthez. Tehát: a „meghaltok mind” sor tizennégy szótagból áll, négyet ebből közvetlenül megszámolhatunk, a másik tíz a tízes számrendszerből adódik szinte kötelező erővel, de mindenesetre nagyon nyitottan, nagyon érthetően és demokratikusan, ármost ha ezt tizennéggyel, illetve *éppen* tizennéggyel osztjuk, nem mást, mint egyet kapunk, a szonett, mely tudvalevőleg tizennégy sor (!), egyetlenegy, tegyük hozzá a bizonyításon kívül, magányos verssorát, és vajon nem volt-e az, amit bizonyítani kívántunk. De. Qud erat demonstrandum.

Ahogy mondani szokás, vadászsólyom legyek egy BM-üdülőben, ha ez nincs annyira logikus, mint a nem létező autópálya autópályadíjának meglehetősen posztmodern előadása, vagy a hogyan alázzuk meg magunkat Bécsben célkitűzésű népi gorenye-futás föltételeinek megteremtése, sőt itt még bizonyos szimmetriák szépsége is kárpótol az elmaradt népuralomért…

Apropó népuralom. Két aktuális szóról beszélnék, az egyik az *ütőképes*, a másik az *ottó.*

A minap megváltozott az MSZMP Politikai Bizottsága, azért, adták hírül, hogy a testület ütőképesebb legyen. Ütőképes. Mármost tudván tudom én, hogy az ütőképes nem azt jelenti, hogy valaki vagy valami ütni képes, mindazonáltal, ha én volnék az MSZMP (vagy az MSZMP volna a kifejezés Paganinije), akkor én bizony még egy kis időt keresgéltem volna az amúgy nem nyomasztóan jó minőségű szinonimaszótárban.

Ha én volnék… Erről a ki kicsodáról jut eszembe egy történet Turán professzor úrról, aki minket hajdanán számelméletre okított. Igazi finom ember volt. Megkövetelte mindig a tiszta táblát; akkor épp évfolyamtársunk, távoli barátom, Dervaderics Károly tisztogatta a táblát, nem mondom, hogy tetű lassan, akkurátusan inkább. A prof vár, nézi, nézi,

aztán nem bírja tovább: – Bizonnyal, kolléga, ezt gyorsabban törülné Balczó. Ő úgy mondta: Bálcó. Ez 70-ben vagy 71-ben volt, Balczó-évben (+ Onyiscsenko). Amikor ezt kimondta, látni lehetett, hogy abban a fantasztikus agyban, a Turán tanár úrében, most valami fontos dolog zajlik, kimondott egy mondatot, és most talán azt vizsgálja, hogyan változott meg ettől a világ, mi következik ebből a diákokra, érzékelni lehetett ezt a nagy belső történést, amikor aztán hirtelen fölemelte a fejét, és csöppet sem vidáman, de mintha megnyugodva, azt mondta Dervadericsnek: – No persze, mondhatná ön erre, igen, mondhatná, hogy ön nem Bálcó. – Ez azóta sokszor eszembe jutott, hogy ki mindenki hányszor nem Bálcó, s főként én.

Ottó. Én az Ottó szót először első általánosban hallottam (nota bene a népfölkelés idején), ottó ütött, talált ötöt, ez volt a példamondat, itt a tó, itató. Később a legemlékezetesebb Ottó-találkozás egy Ernst Jandl-versben volt, Otto’s Mops kotzt, azt hiszem, ez a címe, Ottó mopszlija rókázik, Otto: Mops! Mops! Mops: kotzt. Ogottogott! – kb. ez a mondanivalója.

Most mindehhez hozzájött dr. Habsburg. Aki jött, látott és győzött. Teljességgel érthetően, kedves és intelligens férfiú, kenterbe ver itt bárki hivatalos politikust, rokonszenves, nyílt egyéniség és így tovább. Az ő részéről rendben is minden.

Azonban. Ami engem illet, nem vagyok kifejezetten Habsburg-faló család sarja (legitimista nagyapám, amúgy mellékesen, súlyt vetett arra, hogy a hozzá vadászatra meghívott Horthy Miklós ne lépje át házának az ő küszöbét), néhány pikírt megjegyzést azért tennék, drága magyarjaim, kurucok.

Vajon például miért kell a tévében látványos performance-t szervezni, melynek lényege, illetve tétje, hogy az amúgy profi és rokonszenves riporter vajon kezet tud-e csókolni a kamerák közt rémülten menekülő minden magyarok királyának? Lekattintottam, így nem tudom, végül is fölajánlottuk-e neki Mária országát, vagy maradt a proletárdiktatúra.

Szóval: Magyarok, véreim! Lehet, hogy a komcsik rosszabbak, mint ezek a Habsburgok, de azért nem kéne megfeledkezni arról, hogy több száz év magyar történelme éppen arról szól, hogy ők, a Habsburgok sem, meddig?, fenékig tejföl. Csak annyit jegyeznék meg, hogy a világ nem Isten kalapja, a Monarchia tehát ugyan *természetes* tere volt ennek a vidéknek, nagy *lehetősége*, de nem bokréta! A Kossuth nevűt nem kell okvetlenül szeretni, de azért emlékezni rá – érdekünkben állana.

És természetesen rehabilitálni kell Mindszenty hercegprímás urat is. De azt már nem kéne gondolni, hogy ő XXIII. János pápa és Teilhard de Chardin ötvözete. Isten látja lelkem, nem ötvözete. És persze a pörben szereplő nagybátyámat is rehabilitálni kellene, herceg Esterházy Pált, egy füst alatt az édesapámtól is bocsánatot lehet kérni – szintén doktor –, hogy így, ennyire igyekeztek elcsellózni az életét, meg fog bocsátani, egy nagyvonalú ember, de azért csöndben mondanám (tessék nyugodtan beapplikálni a szaporodó platformtervezetekbe), hogy FÖLDET VISSZA NEM VESZEK.

Hát így. Meghaltok mind, erre most nem maradt hely; ha marad kedvem, visszatérek rá, végül is életről, halálról, azaz versről volna szó.

A hülyeség dicsérete

– öndicséret –

Olvastam volt a Hitel testvérlapjában, az Élet és Irodalomban, hogy Eörsi István kapott egy küldeményt, a következő (hosszú távon igaz) megállapítással: MEGHALTOK MIND, s már hetek óta ígértem e helyt, hogy elemezni fogom e „gyöngyöt a mélyben”, de mindig elsodort, mi más is, egy-egy szó, a kibontakozás vagy az ütőképes emeszempékábépébé vagy Otto von Habsburg. – Egyébként egyáltalán nem értem, hogy mit csodálkozom az ő népszerűségén, amikor nagyatyját – ki minimo calculo a szintén jó becsben tartott aradi vértanúk gyilkosa – kedvesen ferencjóskázzuk… Ebből a szempontból jobbak a kommunisták, azok a kezdetektől fogva viharosan kedélytelen és humortalan, szigorú figurák (mert vagy cinikusok, vagy úgy hiszik, övék az igazság), vagy ha ez nem igaz is, szerintem ez így jött át a Bühnén, úgyhogy itt nem sok tere maradt a Jóskázásnak (és sziszizésnek)… Bár most a *Gorbi* majdnem olyan jó, mint a Dolly Roll.

Ez utóbbi mondatról jut eszembe mondani, hogy milyen jólesik nekem, hogy ilyen hülyeségeket beszélhetek. Persze mindig is efféléket beszéltem, vagy legalábbis egy jelentős szektora ilyen volt, csak akkor e mögött a civil kurázsi tiszteletre méltó fényei lobogtak erotikusan.

Na most ennek hál’ Istennek vége. A baj itt most csak az, kicsi baj, hogy egyfelől megígértem az eörsiáda elemzését, másfelől elfelejtettem, hogy hová akartam kifuttatni, mert azért kifuttatni ki akartam. Így itt maradtam édes kettesben a hülyeségemmel – amit akkor én most önökkel szépen meg is osztok.

Csodálkozásom, akár a zene, nem ismer határokat, látván, hogy tanult kollégám, Eörsi („vallom: egy tehetséges valaki”), minő botfülekkel megy el e rövid imperatív mellett, meghaltok mind!, tekintete mennyire partikuláris!

A megsebzett formáról, azazhogy ez egy szonett-töredék, már beszéltem. A betűk különböző újságokból vannak kivágva s fölragasztva. Az ún. letraszet-irodalmat sokszor éri az ezotéria, a vértelenség vádja. Csattanós a válasz! S honnét vágattak ki a betűk, minő periodikából?

Olyan egyszerű s tán hatásos és bizton hatásvadászó volna mondani, hogy a Népszabadságból… És ha a Hitelből’? Az ÉS-ből? Vagy mély európai (tehát keresztény) tréfával: az Új Emberből? Vagy az Új Élet? A kékvérű cionista antiszemita, aki kikeresztelkedvén a keresztény kurzus posztsztálinista demokratája… Mennyi kérdés… És mennyi szintje az értelmezésnek, olvasatnak, olvasónak s ragasztónak.

Biztos-e hát, noha, tudjuk, biztos csak a halál, jól értelmezi Eörsi a textust? Megítélésem szerint: nem. Nem akarok alantasan személyeskedni, de Eörsi, noha rokonszenvesen nem önmagáról beszél, fölstilizálja a lírai én helyzetét, és nem veszi észre a mű nagyon is kendőzetlen belső küzdelmét, és hát főként azt, hogy itt nem a társadalom vagy egy párt, sőt nem is a magánember, egyébként, Korom Mihály szép szavával, emberileg érthető tragédiájáról van szó (zárójel: nézve minap a tévében a Korom-interjút, elgondolom, hogy még két éve se lett volna nagy üzlet evvel az emberrel úgymond élből találkozni), hogy itt a természet személytelenebb, ezért grandiózusabb konfliktusa a tét. Meg*haltok* mind – bizony a vájtfül már látja: a tokhal! Ez az üzenet, der-die-das Stockfisch, s mire már utaltam, belül a finom rejtőzködés, az önmagunkkal való kötelező örök vita, tokhal, rendben, de ez csak al-ok, azt tehát jól érzi a kiváló Eörsi, hogy az elmúlásra hajaz minden. Értünk haragszik, ki ellenünk – emlékezhetünk még a pangás éveiből.

Értelmezésemet megerősíti, hogy egy ismerősöm, aki, mikor még voltak grófnők és Erdély, grófnő volt Erdélyben, s többek közt erről is beszélt egy rádióműsorban, olyan grófozósban, mert annak most keletje van. (Keletje van a nyugatnak, pardon.) Ő kapott egy ilyenféle levelet, *te szemét oláh!*, valahogy így. Nyilván mindenki látja az összefüggést, de azért kimondom: te szemét oláh! azaz *oil ah!*, vagyis hogy tudniillik azokon az árva tokhalakon már az olaj se segít.

Meghaltok mind – olvasni se így kell, hanem emígy: Mind tokhal, meg… Lebegő sorvéggel. Azazhogy van folytatás.

Alle Völker sind natürlich scheusslich, természetesen minden nép szörnyű (förtelmes, undok, rettenetes), írja a szelíd, jó öreg Hermann von Keyserling. Nem tudom. Mennyi szépség itt, belső gondolati feszültség és külső artisztikum, és ezt mind mi hoztuk létre, a mi nyelvünk, a mi társadalmunk.

P. S.: Hallom, más is kapott ilyen fenyegetést. Munkaköri kötelességem a beleérző képesség, elgondoltam, hogy kapok egy ilyen

levelet. Félek, nagyon csöndben volnék. Itt köszönöm hát Eörsinek, hogy szóvá tette: helyettem.

Mindig legyen valaki, aki beszél.

Ami változik, és ami nem

Harminc éve, mondjuk most így, országos bosszúk, gyilkosságok, a takargatott terror (egyik) évében jelent meg a magyar irodalom egyik legszelídebb, radikálisan szelíd könyve, Ottlik Géza *Iskola a határon* című regénye.

Lehet, hogy van a regényeknek idejük, hogy eljő az ő idejük, akár többször is, jön-megy egy könyv ideje, s mikor ideje van, s az itt, akkor hangosabban szól, lehet, mindenesetre én azt is gondolom, hogy az irodalmi műveknek, és nemcsak a remekműveknek, mindig és akárhol van, lesz egy fölülete, szintje, dimenziója, egy oldala, ami mutatja magát, ami él, ami nézhető. Ami felénk fordul. Változik az idő, változunk benne mi, a mű pedig végtelen. Akár egy élőlény: kimeríthetetlen. Ez a legelső, ami Ottlik könyvéről eszembe jut.

Sokféleképpen olvastuk ezt a könyvet. Másként és másnak olvasta édesanyám a dermedt 59-es évben (gondolom, Márai helyett), másként és másnak én, először 1969-ben egy laktanyában, ahol napról napra tételesen igazított el egy olyan világban, amelyről semmilyen elképzelésem nem volt; ez a regény tartotta kordában a félelmemet, megtudtam, hogy hiba volna semmitől sem félni, és hiba volna csak félni, másként és másnak olvastam 1972-ben, amikor az első könyvemet írtam (a fejemben), nem mintha gőgös lettem volna, és kollegiálisan merészeltem volna olvasni, de emlékszem, volt bennem szemernyi ingerültség, hogy annyira más lett az, amit én csináltam, és másként és másnak olvastam 1982-ben, amikor, szolga íródeák, lemásoltam az egész Iskolát egy darab rajzlapra, heves és szentimentális szeretetben, olvashatatlan fekete képpé átírva. És másként és másnak fogom még, mondjuk, két-háromszor elolvasni életemben – így terveztem.

Nemcsak a könyveknek, nemcsak az íróknak és olvasóknak, de ennek a közép-európai olvasásnak is megvan a maga sorsa, fata sua-ja. Itt bizonyos szavakra görcs áll a gyomrunkba, s az irodalom természetes módon támaszkodott erre az esztétikai hozadékra, az ökölbe szorult gyomorra.

Ha nem lehet – teszem azt – 1956-ról nyilvánosan beszélni, csak hazudni, akkor a „Szeredy az uszodában 1957-ben (Nyelvészeti és egyéb bonyodalmak. Kitérő felelet)” – fejezetcím, ill. összefoglalás egészen mást jelent, más súlyozást és izgalmakat, mint talán most, amikor ez a korlátozás megszűnni látszik.

Magyarországon nem azért áll nagy becsben az irodalom, mert ez az irodalom jobb volna, mint másutt, vagy az olvasója érzékenyebb és elszántabb, hanem azért, mert jobban egymásra vannak, voltak szorulva. Volt a tényeknek és álmoknak egy sávja, ahová a köz, a közírás, a közgondolkodás, a társadalmi cselekvés nem léphetett be, részint ki volt tiltva, részint nem mert, megijesztették és megijedt és el is fáradt, viszont az irodalom, némi maszkírozással, hírt hozhatott onnét. Ennek a maszkírozásnak – a társadalom, a szellem, a hatalom, az egyén *bonyolult* összjátéka – nagy ára volt, ellenállás és megalkuvás együtt, kompromisszumok, túlélés és némi elhülyülés; a pusztulás mértékének fölmérése (legjobb esetben) folyamatban. (Bár ez idő szerint inkább úgy tetszik, hogy itt 40 éve mindenkit elnyomtak, *azok*, 10 millió színkuruc, labancnak se híre, se hamva…)

Mindez most másként lesz. Vége, az irodalom más, súlytalanabb, kevésbé kitüntetett helyzetbe fog jutni (már ott is van, csak még eltart egy kis időig, míg észrevesszük). Ez tulajdonképpen jó, de legalábbis rendben lévő dolog, mert igaz, bár nem túl vidám, ha a művelt Nyugatra pillantunk, ahol mindez már lezajlott.

Ez, ami itt folyik, békés forradalom talán, de azért igaz ide is, hogy fegyverek közt hallgatnak a múzsák. Egy izgatott, türelmetlen társadalom nem szereti az oktalan dolgokat. Márpedig az irodalom ilyen, ok nélküli. A türelmetlen társadalom a hasznosat keresi. Az irodalomban is azt keresi, ami hasznos. És hát, aki keres, talál. De az irodalom maga erre nem sandíthat. Az irodalomnak nincsen célja. Az irodalom nem olyan, mint ahogy a tévében látszik. Hogy színes, kicsit szélesvásznú és megnyugtat és fölemel. A központi fűtés és a lottó ötös, az ilyen, megnyugtat és fölemel.

Az irodalom továbbra is olyan sávokba merészkedik, ahová mások nem, ez elvileg (azaz, ha észreveszik) a létjogosultsága, a léttel szembeni bátorsága, őszintesége, kérlelhetetlensége, csak épp mostanság e sáv határait nem kultúrrendőrök védik, s a határok nem változnak attól

függően, hogy ki van kormányon, vagy hol vannak az orosz katonák elszállásolva (nota bene: menjenek ki).

Az olvasó főként az író függetlenségét becsülte, a saját elvesztett szabadságát szerette, tisztelte amazéban. Mostantól kénytelen lesz beérni a könyvvel, szöveggel, szavakkal. Megszűnnek a fontos *és* rossz írások, ezek már csak rossz írások lesznek, s azok a mondatok, művek, melyeket csak a tiltás éltetett, elhalnak. Nyugodjanak békében. De, ismétlem, a valódi irodalmi mű, nem is okvetlenül a remekmű, mint egy élőlény: kimeríthetetlen. És szabad.

Június 9dikén

Azt látom e sorok íróján, hogy mostanában kicsit hepciásan bizonygatja, hogy ő biz' nem politikus író, hogy őt mennyire nem érdekli a politika, és hogy mennyire elege van abból, hogy országa most Egy Érdekes Hely lett, hogy folyamatosan bornírt kérdésekre bornírt válaszokat ad, hogy tájékozatlan távoli újságíróknak blöffölve ecseteli a politikai viszonyokat, igen, uram, a Tájmsznak jó oka van azt hinni, Pozsgay megerősödni látszik. Mária Terézia viszont már nem a régi, jóllehet öregszik, nem, uram, A látogató valóban jó regény, de nem én írtam, elege van ebből, s hogy ő immár nem akarja a kormány orcájába vágni az igazságot, vágja, aki akarja, *jelesül* a parlament, „a parlament a falra ment" (Kosztolányi), hogy ő a kormányt legföljebb rímhelyzetben akarja szidni, „én nem szedem szét az emeszempét", főként persze mert nem szétszedhető, szabadságunk félreismert szükségszerűség, és hogy ő úgy tervezi, eztán a politika csupán annyi súllyal szerepel a regényeiben, mint mondjuk egy könnyű női váll, hogy politizáló írókra akkor van szükség, ha nem lehet politizálni, de ha lehet, akkor inkább politizáló politikusokra volna szükség, közírókra, újságírókra, politizáló emberekre – egy élő társadalomra, hogy tehát kifelé az írókkal a politikából, éljen az olvasó, és hát hogyne kellenének bátor és tehetséges írók, de főként bátor és tehetséges olvasókra volna szükség most, és ő azért persze akar orcába igazságot vágni, de már csak női, férfi és esetlegesen hermafrodita orcákba, mert úgy véli, az irodalom, miközben itt, most *elveszti fontosságát, megőrzi az érvényességét*, hogy mindig lesz létünknek, életünknek egy része, amelyről így és csak így lehet szólni és tudomást szerezni, azaz reméli, nem igaz, amit nyugati kollégák többé-kevésbé tapasztalatból állítanak, hogy „az irodalom független, de az egésznek az állapotát sem törvényesíteni, sem megkérdőjelezni nem tudja; joga van bármit tenni, de már semmi sem függ tőle", reméli, hogy ez itt nem lesz így – ez az ő hitvallása, meglehet, csak a fölkészültsége hiányzik (itt jegyezném meg nem kevés éllel, hogy nem felel meg a valóságnak az, amit múltkoriban e helyt e sorok írója állított, miszerint Ferenc József nagyatyja volna Ottónak – egyébként középiskolás tananyag!), szóval meglehet, a

fölkészültsége hiányzik, hogy valóban nagy léptékűen gondolkozzék mondjuk az ún. európai kultúra általános csődjéről, ürességéről vagy üresedéséről, ezért nem szeret szimpozionok kedvelt témájáról, Európáról beszélni, Európa-ház, brrrr, meg Közép-Európáról, bár e vallomáshoz mérten elég gyakran teszi ezt, javallható volna némi következetesség itt…

Értem én, mire gondol e sorok írója, ha nem értek is egyet vele. Az irodalom szabadságáért kárál. De hát ezt nem lehet ilyen erőszakosan. Akarni ezt ennyire nem lehet. Például azt látja magán, hogy külföldről hazajőve néhány napig kicsit, nem nagyon, másképpen viselkedik. Fölfogása szerint jobban, mert lazábban, pedig nem kifejezetten görcsös fajta. Ahol lazaságon valami alapvetően (de közelről meg nem határozottan) művészit ért; hogy mint a szélkakast fújja a szél (ellentétben azokkal, akik úgy gondolják, ők maguk a szél), hogy tényleg rés és nem bástya ő, annak minden következményével, lenni, az persze nem igaz, hogy csak úgy – valami ellen, legfőképpen önmaga ellen, önmagáért. De hogy néhány nap múlva már emlékeztetnie kell magát minderre, szélkakas, rés, hazabölcse…

Az kiabál, akinek a háza ég. Mert én tudom, mi a helyzet. E sorok írója e sorokat egy héttel június 16^{dika} előtt írja, s tudom, másra se tud gondolni, csak erre a napra. Sokféleképpen tud rá gondolni, szkeptikusan, kritikusan, meghatódottan, elégtétellel, kajánul, tud rá sehogy se gondolni, tud félve, hisztérikusan, de akárhogy is, mindenestül erre gondol.

Tudom, azt reméli, innét fogják majd számítani valamilyen új Magyarország kezdetét. Július elején, amikor e sorok megjelennek, ebből még semmi sem látszik majd. Minden úgy lesz, ahogy most, azaz nem tudni, hogy.

De majd húsz év múlva, 2009. június $9^{dikén}$ vissza fogok gondolni e napra, és ez biztos nagyon érdekes lesz, vagy pedig azt se fogom tudni, létezett-e ez a nap egyáltalán valaha, és elvileg az is érdekes lesz.

Kedv, remények, goethék

Öt napon át irodalomról beszélni: az nem embernek való. Június 19-től öt napon át Budapesten tanácskozott a New York-i illetőségű Wheatland Alapítvány szervezte írókongresszus.

Sokféleképpen lehet erről beszélni, mondjuk rögtön úgy, melyből kitűnnék egy ilyen nagy presztízsű rendezvény fontossága, kulturális jelentősége, helyünk vagy helyre rázódásunk a világban, *Nobel-díjasok a Halászbástyán*, valóban sok nagy név volt jelen, hogy csak a sztárokat soroljam: Susan Sontag, H. C. Artmann, Nadine Gordimer, Danilo Kis, Claudio Magris, Adam Michnik, Voznyeszenszkij, Milosz, Robbe-Grillet, Dürrenmatt.

A provincializmus szerintem nem más, mint a kizárólag önmagunkra való figyelés, ez egyként állhat Párizsra és Budapestre, hol azt gondolva, kultúránk oly gazdag, hogy minden más csak alig érdekes ráadás, hol azt gondolva, életünk oly gazdag s főleg nehéz, hogy másra már nem kell s lehet figyelni. Itt most idegenek beszéltek egymással, és ez nagy szó, még akkor is, ha ez a kölcsönös meg nem értés jegyében zajlik.

Érdekes volt látni azokat a különbségeket, melyek vannak közöttünk, és folyamatosan nyilvánvalókká is lettek, látni azokat a különböző módokat, ahogy az irodalomhoz közelítünk (vagy éppen nem közelítünk), látni a különböző viszonyítási pontokat; hallgatni az angolokat, akik azt mondták, Angliáról fognak beszélni, de az emberekről beszéltek, és persze Dickensről, mert Dickensről mindig beszélnek, s így beszéltek egy ezerarcú Angliáról, miközben cafatokra, sőt miszlikbe tépték azt a dolgozatot, melyet egyikőjük ott felolvasott, s ennek az embernek az arca is tanulságos volt mindez alatt, vagy hallgatni egy afrikait – jellemző, hogy nem tudom már, honnét való, Szomáliából vagy Etiópiából, lásd: Budapest-Bukarest –, akinek országában 1972 (!)-ig nem volt hazai *írásos* nyelv, író tehát úgy lehetett ott valaki, hogy el kellett hagynia anyjának nyelvét, vagy jó volt hallgatni az okos Robbe-Grillet-t, ahogy a törmelék-nyelvről beszélt, és arról a tendenciáról, hogy az irodalmi nyelv már csak egy nyelv a sok közül, nem első és nem összegző, egy marginális

nyelvjárás, melyet egyre kevesebben értenek s beszélnek, és tanulságos volt hallgatni az osztrák Artmann hallgatását is.

Lehetne személyesen is beszélni (vanitatum vanitas), arról, ami tulajdonképpen minden konferencia igazi hozadéka, a folyosón történtekről, és például elmesélném, ahogy Dürrenmattnak tolmácsot játszottam, újságíró kérdez, én fordítok, Dürrenmatt hallgat, csönd, én válaszolok németül, Dürrenmatt bólint, én fordítok, újságíró jegyez, kérdez, fordítok, hallgat, válaszolok, bólint, fordítok, jegyez, pofás kis nyilatkozat lett, stílben tartva, utána lehet olvasni, és elmesélném az örömömet, amit éreztem, amikor Göncz Árpád átvette Sontagtól a fordítói Wheatland-díjat, s ott tapsolt neki kvázi az egész világ, két nappal előtte nem tudtunk egymástól elválni, ez 17-én, szombaton volt, mert még együtt akartunk maradni, hogy ha beszélni nem is, de hallgatni hallgassunk együtt az előző nap történtekről meg a börtönről meg az elcsellózott életekről.

De tudom máshová is tenni a hangsúlyt. Megpróbáltunk öt napon át irodalomról beszélni – és ez nem sikerült. Lehet, hogy a saját irodalmunkat sem kéne annyit csepülni, hogy nem fér az irodalom közelébe? A világ együtt hülyül. A művészetnek meg, vagy legalábbis a művészeknek lelkiismeret-furdalásuk van, ezért bizonyítani kívánják nélkülözhetetlenségüket, s szeretnének jófiúnak mutatkozni a társadalom szigorú, de igazságtalan tekintete előtt, e célból aztán elterpeszkedett egy szeriőz politikai, szociológiai beszédmód, az ideológia, a fontos-ság nyelve, Goethe a köbön…

Abbahagyom a nyilatkozatokat a nyilatkozatok ellen, nem mondom el újra, vagy csak alig, hogy én ezt unom, s hogy egyszerre volnék lekötelezettje, hálatelt fia s terméke a magyar irodalomnak, s volnék valaki, akit ezen irodalom néhány nagyon fontos hagyománya hidegen hagy, az például, hogy a közösséget teszi az értékek centrumába, nem vonz az ebből fakadó heroizmusa, akkor már inkább vagyok nőíró, mint talpig férfi, a Milosz–Gombrowicz-csatában (tessék már lefordítani!) Gombrowicznak volnék kissé következetlen fegyverhordozója, nem akarok megfelelni valami globális világirodalmi mércének, és miközben tudomásul veszem az elszigetelődés (szellemi) veszélyét, nem gondom, ami a magyar irodalomnak nem személyes és évszázados problémájának tűnik: az ismeretlensége és a félelem, hogy kimarad valamiből mindezt, túl elegánsan szólva, a recepció kérdéskörébe utalom, s mint ilyen nem érdekel.

Élet és irodalom közül mindig az irodalmat választom, mert azt hiszem, ez az életem. A világ tényei nem az irodalom tényei. De a világ igazsága-i az irodalom igazsága-i.

Nádas Péter, aki egyébként nagyon fegyelmezetlenül viselkedett az egész konferencia alatt, nevetgélésével zavarta a tanítást, óra alatt evett, és fecsegett is állandóan, konkrétan velem, az ő nyomán elgondolom, hogy miképp is hangoznék mindaz, amit a konferencián elmondtunk mondjuk a balett-táncosok tanácskozásán? Vajon nemcsak annyi állítható igazából, hogy… pádödö?… troá…

A régi meg az új, vagyis az élő

Az, hogy micsoda is egy újság vagy folyóirat vagy efféle, amely úgymond a „miénk”, az engem először és utoljára (?) a régi Mozgó Világ idején érintett meg; az a lap inkább hősies volt, mint irodalmi, nem tudott más lenni, állandó fenyegetettségben létezett, állandóan harcolt, küzdött, védekezett. Először lehetett igazán éreznem, hogy „egységben az erő”, hogy ez milyen furcsa riadalmat okoz „ott fent”, azt lehetett gondolni, hogy ez egy nagyon fontos dolog, és a szó pedig „veszélyes fegyver”. És így tovább.

Miközben tehát nagyon jól éreztem magam a fegyvertársi közegben, egyre inkább vágytam egy fiiinom, ezoterikus lap után, amelyben nem szerepel (negatívan persze, vagy ha szerepel, az csak tőlem függ) az MSZMP vagy más hatalmi struktúra, legföljebb égi struktúrák, egy angyal mondjuk, aki épp eléggé rettenetes, tudhatni többfelől, egy lap, famentes elegáns papíron, *széles margóval*, kis példányszámban.

„Jó volna, ha lenne egy újság.

Egy folyóirat, amely szép lenne, kézbe kívánkozó, amellyel el lehetne időzni, amit nézni, sőt nézegetni is lehetne. Egy nyugalmasan megmutatkozó tárgy. Betűk formája, szövegek törése, kép következne először, aztán olvasás, elutasítható és elfogadható mondatok egymásutánja.

Jó volna, ha a nézhető és az olvasható gondolat ugyanarról a területről érkezne. Onnan, ahol mindig világos, mit miért gondoltak. Ott a gondolat soha nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint kigondolóját. Ott a gondolat lehet tétova és erőteljes, feledékeny és precíz, de semmiképpen nem személytelen. Mert abban a majdani lapban minden a gondolkodó saját útjáról szólna, írások és képek egyaránt.”

Ezeket a szép, de legalábbis nekem tetsző sorokat olvasom most egy induló folyóirat beköszöntőjében, és persze eszem ágában sincs azt állítani, hogy ez „az” a lap volna az, amire én vágytam, baj is volna, ha így volna, hisz közben eltelt tíz év, „más ez a másnap”, ahogy a költő mondja.

Ennél sokkal jobb a helyzet, *nő az irodalom*, ez a helyzet, *él!*, megjelentek *új* emberek, ahogy mindig is megjelentek, akiknek mások a reflexeik, akiknek más a jó és más a rossz, és ettől kezdve az irodalom egészében is más a jó és más a rossz. Nem tudom, hogy a lapot szerkesztők és írók mennyire tartoznak össze, a szél hordta-e őket így egybe vagy egy szorosabb társaság, van, akit már ismertem, és van, akinek most hallom először a nevét. *Nappali ház* a lap címe, az impresszumban azt olvasom, hogy művészeti és irodalmi szemle, megjelenik negyedévenként, szerkesztik: *Hévízi Ottó, Károlyi Csaba, Kurdi Imre, Orsós László Jakab, Szijj Ferenc*. Az újságot *Czeizel Balázs* és *Eperjesi Ágnes* tervezte.

Az ál-közösségi ál-vállalkozások után vagy idején egyéni vállalkozások léteznek csak. S ugyan az irodalom elsődlegesen egyéni vállalkozás, úgy látszik az irodalomtörténetből, hogy időről időre az egyéni szeret közös lenni, mert neki az úgy jó, mert (mondjuk) a közösben jobban és erősebben tud egyéni lenni. – Tanúja lehetünk talán valaminek, ami nem más, csupán csak természetes, de már rég nem voltunk ilyennek tanúi, mert hősiességeknek és árulásoknak voltunk tanúi. A *Nappali ház* szellemi képződmény, láthatóan tisztán szellemi tervekkel.

Ezennel tehát fölhívom a művelt magyar közvélemény figyelmét erre az új lapra és ezekre az új írókra. Nem minden jó, ami új, de ha nincs új, nincs régi se, mely jó, vagy ha van, nem sokáig van. Nyilvánvaló, hogy a bolygó hatalma akkor a legnagyobb, amikor belépett a saját házába, nappal a leghatékonyabb a nappali házában, éjszaka pedig az éjszakai házában.

Árnyékvilág, árnyékország, ház, szék

Megjelent egy István királyra emlékező könyv, *Szent István Archikon ’88* címmel, Schéner Mihály rajzaival, Dobos Marianne szerkesztésében, mindenféle kiváló emberek kézírásos megemlékezéseivel.

Azt reméltem (magamtól), hogy ennek kapcsán végiggondolható volna… mi is?

Elsőül is az, hogy mi az, hogy király. Miniszterelnök? Kevés. Pártfőtitkár? Kevés. Politikus? Kevés. Hatalom? Kevés. A király az több, mint a földesurak leghatalmasabbika. Csák Máté nem király. A király nem jó, a király igaz. A király van. A király a törvény megtestesítője.

Akkor most kérdezzünk mindenre rá. Van-e most király? Nincs. Jó, de van, hogy nincs király, de törvény, az van. Van-e törvény? Itt kicsit óvatosan, mert ha van, ha nincs, lennie kell. Törvény nélkül nincs ország. De mi van akkor, ha *nagyon nincs* törvény? Vajon ahol működik a törvény, ott van-e törvény? Nem úgy van-e – ahogy sejtem –, hogy csupán a törvény emléke él? A rángatózó pókláb? Ez persze mintegy ezerszer több, mintha még az emléke se élne. De azért az árnyéka valaminek, az nem a valami. Létezik-e Európa, vagy csak Európa emléke él? És ha Európa árnyéka van csak, akkor mi, Szent István szellemében, hová akarnánk bekapcsolódni? Szent István a nyugat-európai keresztény népek vallási és kulturális közösségét látta. Mi mit látunk? Az egy főre jutó kivifogyasztás emelkedését?

A politikusok most az Európa-házról beszélnek. Nagyon jó. Nagy bajban volnánk, ha már ők se hazudnának nekünk, ha már ők is árnyék-házról beszélnének. Manapság csak a politikusokban bízhatunk, ők szavatoltan konstruktívak. Föltéve és megengedve tehát, hogy létezik ez a Ház, milyen az a szoba, amelyik ebben a miénk? S vanni hol van, a szuterénban vagy a padlástérben? Vagy maga volna a lichthof? Fény, fény, fény, lux oritur, a kis Magyarország oly gazdag a tehetségekben… El, kishitűség, el…

Erről jut eszembe: kerítésünk mellett külföldiek táboroztak le, s az árnyékszék végett bekéredzkedtek azt állítván, hogy kiszorultak a

kempingből, később, tájékozott pillantásomra megvallva, hogy így olcsóbb. Minthogy németül beszéltünk, rájöttem, hogy ezek németek, megkérdeztem tehát, hogy németek-e. Ez egy ún. biztonságos beszélgetés volt, amelynek egyébként el kellett fednie az ingerültségemet is, amiért így vécésnéniként debütálhattam, amúgy, szakmailag, vallom, jól. Igen, mondták, aus Deutschland, és itt becsületszavamra lesütötték a szemüket, aus der Ecke, a sarokból. Ezt még nem hallottam, aus der Ecke.

Goethe is endékás, mondtam magyaros vendégszeretettel. Azután matematikáról beszélgettünk, hogy mi a magyar-osztrák határon való átjutás valószínűsége. Tőlük hallottam először, hogy a magyar hatóságok pecséttel integetnek az NDK-s sportbarátoknak, hogy vigyázzanak, ez megpróbálta… Mondtam, én nem értek evvel egyet.

Nem tudok Szent Istvánról írni.

Uram Királyom, életem-halálom kezedbe ajánlom, nem, kihúzva. Üresen áll ez az ország. Nincs benne semmi. A por szitál. Királyaink hazudnak, mi meg csak ácsorgunk, nem, kihúzva. Sis honestus, kihúzva.

Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, kihúzva. Nagyúr, mit láttál meg ebben az országban, mi volt az, kihúzva.

És mit kellett tenni, kihúzva.

És kik vagyunk mi, kihúzva.

És ki volnék én? Deleat úr.

Még imádkozni se merek hozzád. Lefejeztettél volna. Könnyeidet visszatartod. Király vagy. A király is csak ember, kihúzva.

Esterházy Péter, kihúzva.

Kihúzások egy országból.

De inkább gondoljunk a kenyérünnepi tűzijátékra. Aki a tűzijátékot nézi, az ötéves, írja Nemes Nagy Ágnes. Ötévesnek lenni, tudom, jó.

Barátom, a haspók

Van egy barátom, jó, aki mindent a gasztronómia szempontjából vizsgál és értékel. Nem aránytalan és nyegle ez? Megengedi, a kérdés logikus. Az aránytalanságot szó nélkül el is ismeri. Attól tart, hogy ételeknek, étkezésnek ilyen fontosságot tulajdonítani közép-kelet-európai országban nem is volna szabad, csupán a kissé megfáradt jogállamokban, ott volna idő ilyesmire. Lehet-e beszélni a fájdalomról, látván e mai tojások vizes álsárgáját, míg van ember, ki igaztalanul börtönben ül, nem visszataszító finnyásság-e számon kérni a sorstól a csirkéket, azt tudniillik, hogy átlag magyar pesti ember talán nem is látott életében csirkét, hájas, vén rántott tyúkokat eszik, újházi rántott tyúkokat – lehet ezt, míg a szomszédban éheznek?

Egyébként, folytatta barátom, miközben még csak rám se pillantott, a művészettel kapcsolatban ugyanezeket a kérdéseket föl lehet tenni. Csak a művészet ezt úgy próbálja megúszni, hogy erkölcsi szószokat alkalmaz, morális előétkeket tálal föl, etikai fűszerszámokkal és *pour le bonne bouche:* erények! Szánalmas.

– Legalább nézz rám! – kiáltottam.

– Kérlek. Most jobb?

De még ez is csak mellébeszélés, mondja, a nyegleséget visszautasítja, a helyzet ennél rosszabb, azt állítja, az ő nyeglesége nem személyes, legalábbis ez ügyben, mondhatni, ez európai nyegleség, Európa nyeglesége, beleértve az összes egyházakat, pártokat, mindent és mindenkit, hát tessék neki mutatni valakit is (egy-két szentet kivéve, kapásból csak Teréz anya jut az eszébe), aki valóban gondol arra, s ebből következtetéseket is levon, hogy percenként hány s hány ember hal éhen a világban… Nem akar nagyszájúskodni, de nem is akarna csámcsogva részvétet hazudni (ha elveri is a gyerekeit a kidobott kenyér miatt), csöndben kéne inkább lenni, noha ez nem az ő személyes botránya, hanem ezé a civilizációé, ezért ő sem ártatlan, és rosszul is érzi magát, hogy ezt ilyen folyamatosan, dadogás nélkül tudja előadni. És fél, hogy mára európainak lenni már csak ezt az önzőséget jelenti, a kuporgatást, ülni az évszázados javak fölött kisstílűen, felelőtlenül, tehetetlenül.

Egyébként már Ady is csak a bort tudta tágasabb összefüggésekbe beállítani, és hol vagyunk már azóta… Ez a mostani rendszer, így a barátom, szóval, hogy ő nem volna semmi rossznak elrontója, de tényleg semmi jót nem tud ennek a rendszernek a nyakába varrni. Sajnálja, hogy ez nem kevés embernek talán rosszul fog esni, de például tudja rólam, hogy némi családi elfogultságból én a javukra írtam a földosztást. Hogy hát akármi lett is az egészből, az mégiscsak történelmi tett volt. Tévedés. Azt sem ők oldották meg, hanem az idő; ma Európában sokféle földtulajdonforma létezik, nagybirtok, kisbirtok, ilyen-olyan szövetkezet – a föld birtoklása sehol sem probléma. (Talán mi most itt majd csinálunk – ez ügyben jól citálható nyilatkozatunkat már megtettük…)

Most ez a vasfüggönybuli, ez jó, konstruktív, van húzása, szögesdrótszuvenír, kicsit ízléstelen, picikét hazug, egy parányit piti, de ezt abszolút támogatja, negyven év legjobb ötlete, a kitelepítésnél és az eocénprogramnál jobb, dőlne a pénz, az acélipar átállna, végre ipari országgá válnánk, a sztálinvárosi kohók okádnák a szögesdrótot, lehetne adni hozzá Petőfi-fotót vagy kicsi, hitelesített csontokat, nőne az életszínvonal, mint a dudva, később mindenféle szögesdrótot árulnánk már, exkluzív jogaink volnának Pinochettől vagy hogy hívják, a kínaiaktól, kis Duna-delta – az ízléstelenebb ötleteket nem is sorolva…

Itt minden annyira formátlan lett ebben az országban, hogy aránytalanul vágyunk a formára. A formák kiürüléséről szinte nem is tudunk (elfelejtettük!), pedig ez is általános európai érzés (nem divat, hanem történelem), de mi nyakló nélkül hálásak vagyunk a bécsi kereskedők bornírt gépies mosolyáért, a rezervált udvariasságért, a puha semmitmondásért; kétségbeesetten fölértékeljük a szalvéták rendjét, szeretetnek gondoljuk a pincér előzékenységét, és morális tartást olvasunk ki egy tisztességgel megterített asztalból.

Most a barátom kiáltott föl: – Egyébként még sosem ettem ebben az országban egy jó Esterházy-rostélyost. – Vállat vontam, tekints zicsinek.

P. S. Olvasom – még jócskán augusztus 21-e előtt –, megint letartóztatták Václav Havelt. Kérdem én, mikor? Amidőn éppen a német nagykövet ebédjére volt hivatalos. Ebéd előtt letartóztatni valakit, ez tényleg nem vall finom lelkületre. Václav úr, ha vége ennek az izének, lesznek errefelé mindenféle ebédek. Tudok egy knédlis helyet is, illetve nőt.

Az emberarcú vízágyú

– A „Barátom, a haspók” sorozatból –

E sorokat augusztus 21-én írom, innét a cím. Nemsokára Prágába kell mennem; úgy döntöttem, a munkám odaszólít, nem ettem tehát meszet, hogy e huszonegy éves motívumot itt bővebben részletezzem, fennáll ugyanis a veszély, hogy nem engednének be, hiába volna érvényes passzusom, az pedig baj volna, nem tudnék tovább dolgozni, érthető hát tartózkodásom, van eszemben arra emlékezni, hogy múltkor knédlit ajánlottam föl Havelnek, és akkor most talán a cseh, csehszlovák rendőrségről és titkosszolgálatáról és katonaságról kéne gondoskodnom, hirtelenjében, így este improvizálva, talán valami egytálételt!, ne tessék azt fumigálni! egy jó eintopf: abban, Örkény szép szavával, megvan a lélek melege, az eintopf az nem szedett-vedettség, nem trehányság, nem időhiány (aki konyha környékén időhiányra hivatkozik, az más gonoszságra is képes, hasonlatos azon személyhez, aki… nem is az, hogy fokhagymaport használ, de fokhagymaport konyhájában, akár a legnagyobb passzivitásban, de megtűr!, óvakodj, barátom, az efféléktől, kígyó az ilyen, Maggi-levesre való), aki így fogna hozzá, hozzá se fogjon, titkosszolgálatot, ávót etetni így nem lehet, most nem arra gondolok, hogy verőembernek kalória kell, bár, igaz, verőembernek kalória kell, munka ez, piff-puff, emberpróbáló, izzasztó, ám ha valakinek az eintopf csupán rohanó világunk praktikus találmánya, ahhoz egyrészt nekem semmi közöm, másrészt becsületesebb és őszintébb a vízágyúsoknak – Gábor Áron vízágyúja brassói aprópecsenyével, elnézést, nem tudtam uralkodni magamon –, szóval nékik gyári kosztot vagy menzát adni, amit én egyáltalán nem lekezelőleg említek, tudom, sokan esznek, sőt étkeznek így, többek közt én és családom is. Két hét gyári, utána egy hét pihenő, munkaszünet. De az nem igaz, amit a gyerekeim állítanak, hogy ehetetlen. Az ötből háromszor biztosan ehető, igaz, a gyerekeknek egyszer akkor is meg kell enni, amikor én… finoman, a sarok körkörös mozgásával a parkettba pásszírozom, a gyerekek csak egyszer hagyhatják ott, ezt nevezem én nevelésnek. Azért gondoltam egyébként az eintopfra, mert azt rendszerint kanalazni, vellázni lehet, a másik kéz tehát szabadon, ismétlem,

szabadon maradna a vízágyúnak, bár én még közelről nem láttam vízágyút – konszolidált pangás –, lehet, hogy egy kéz nem is elég hozzá, hanem kettő kell vagy három vagy még több, ez esetben etetni kell az éhezőt, kitátja a száját, hamm bekapja, ott még azt a vénasszonyt, ahogy iszkol, azt, ha ügyesek vagyunk, még el bírjuk kapni, „a véres nap lenyugvóban Prága felett, és a nyugati égbolt előtt torlódó fahéjszínű felhők szélvihart jósolnak, az Óvárosi teret hatalmas, sárga, rácsos, Rendőrség feliratú autók zárták körül, és a Kaprovka utcában vízágyúk fröcsögnek, beseperve a járókelőket az autók alá, egy beugróban emberek eszmélnek, akiket az előbb vertek agyba-főbe, egy francia mankó és egy nyolcvanéves öregasszony, aki ezt sikoltozza: Ki fizeti meg a ronggyá ázott gyönyörű kis bundámat?” – Hraballal szólva.

Prágába készülvén, fogom én most leírni, hogy éljen a Vencel tér?, nem fogom, fogom én most leírni, hogy nyugodj békében, Jan Palach?, nem fogom, hogy míg a metró-aluljáróban sírtak az emberek, nem a megrendüléstől, hanem a könnygáztól, az utcán a rendőrség sorra tartóztatta le azokat, akik bőrig áztak a vízágyúk sugaraiban, és én nem a Méregzöldbe mentem, mert az műszaki okok miatt zárva volt, hanem az Ottakocsmában ültem, a szomszéd asztalhoz letelepedett egy zöld pulóveres fiatalember, aztán három férfi jött, és leültek a mögöttünk levő asztalhoz, és ezek is álcázott, dzsekibe és színes pulóverekbe bújtatott, szolgálatban levő fiatal rendőrök voltak, és úgy néztek ki, mint a focisták, és a szemünkkel körbeszimatoltuk egymást, és én féltem, és rezzenéstelen tekintettel bámultam bele a csend és némaság szívébe, mert az istenek elhagyták ezt a világot, és ezt a várost…, inkább óvatosan, a fal mellett megjegyezném, pártfőtitkárok mennek-jönnek, akár az emberi bánat, de egy pofa ser az Aranytigrisben, az marad, a knédlit meg, fiam, szitálja meg egy kis szafttal, zu Fuss, és vigye oda annak a négy embernek, s mondja meg nekik, én küldtem.

A lóláb

– A „Barátom, a haspók” sorozatból –

Nem igaz az, hogy ebben az országban egyáltalán nem lehet élni, hogy ez elvileg is kizárt volna, és hogy csak túlélni lehet, kivárni, hogy csak rosszkedvűen ődöngeni lehet, bár minderre körülményeink, mondhatni, ideálisak, a szocializmus a kedvetlenség melegágya, alimentuma, ahogy Trockij szerette mondani Mexikóban, ahol egy jégcsákánygyárban dolgozott maga is búval telten, aminthogy jócskán túlzás, és vallom, hamis az a pangás éveiből származó rezignált vélekedés, hogy ez egy olyan ország, amelyben még, illetve már, hogy már itt rendesen ba…, hogyan is kell ezt itt?, hogy a nyelv tisztasága ne szenvedjen, csorbát ne szenvedjen, legalább a szellem embere ne mutasson rossz példát, vigyázni kell, ilyenkor mindig lebasszák az embert, írástudók felelőssége, szóval hogy oda jutottunk volna, hogy itt már egy jót ba… gyerünk már!, baszk sapkában közösen ülni, hogy már azt sem lehet, nőszni, miszerint hágni, föl, föl, mire hágsz föl? üres váltóval, ki fedeztetsz, ó Vándor – közbevetőleg: vajon az angol fül is így rí a *fuck*-ra?, nem tudom; emlékeztetném itt, egyszerűen csak a népszerűsítés végett, Kornis Mihály eléggé zseniális Kosztolányi-parafrázisára: *Üllői úti fuck* –, hogy mindez nem igaz, ezt-azt lehet azért csinálni – például, újabb kitérő, lehet sírni, az elmúlt hetekben alig telt el nap, hogy valaki a tévében ne sírt volna, de nemcsak a várható helyeken, kis színes a keletnémetekről, kukában turkáló öregekről, félmúltunk iszonyatai, hanem sima, konszolidált kultúrműsorokban egyszer csak megbicsaklott a beszélgetés, mindig valami megaláztatásra csúszott a véletlen szó, valakit fölpofoztak és el kellett kullognia, valakit kitettek az állásából, valakinek az apja elé tettek egy belépési nyilatkozatot, ezer és ezer ilyen csapda, és bármikor bele lehet lépni, esztrádműsor idején, kötetlen beszélgetéskor a poszméhekről, vagy amidőn a lottószámokat húzgálják, tehát, látható, sok mindent lehet sokféleképpen ebben a mi országunkban csinálni, egy dolgot azonban bizonyosan nem: *nyugodtan* gasztronómiai sorozatot írni. Most például éppenhogy bevégződött egy éhségsztrájk. Akkor most arról, hogy mit nem eszik konkrétan az illető? Vagy hogy a nem evés jellege hogyan

függ attól, hogy mi ellen sztrájkolunk? Én most akkor mit nem ennék *nagyon?* Vagy a különböző nációk mit nem ennének, egy lengyel például kijevi jércemellet, s finom Paulaner sert nem inna hozzá… Keserű tapasztalás, hogy így az egész világ konyhaművészete terítékre kerül, mindenkit gyűlöl valaki.

A legfőbb akadály az „én”, aki mégsem meri vállalni a direkt céltalanságot, lenni léhán csak úgy, mint egy biftek szö jajsom, és elkalandoz, és a legtöbb, mit elér, kevés, ismét csak egy metaforikus nyelv, csak épp a szavait, éljen a szabad cseh knédli!, a kulinária szótárából veszi. Kézenfekvő hasonlatokat mond, hogy mi is volna ez a rezsim, a közétkeztetés sárgaborsó-főzeléke és a zöldellő gyíkhús találkozása a terített konyhaasztalon, borscslevesen átúsztatott Gundel-palacsinta, kalóriaszegény locsadék beáramló működő leveskockával, hatalom és habcsók, diktatúra és diós béles, szocializmus és szotyola, hogyan készítsünk pirogból marhaperkeltet, jelzem, ahogy luftballonból atomreaktort, túrópuliszkából zsályamártást.

Bismarck szerint az élet egy ügyetlenül összeállított menü, ahol az ember várja, csak várja az előételt, s már réges-rég túl van a főfogáson. Rettentő buta ez az okosság, jegyzi meg Kafka.

E hasonlatszerűségek legfőbb tévedése, hogy lényegében egy polcra teszi az államfőket és a szakácsokat, s ez olyan aránytévesztés, amit magára valamicskét adó falánk ember nem engedhet meg. Gulyáskommunizmus? Kilógott a lóláb. Mondják, a lóhús-ellenszenv előítélet. Lehet. Főúr. Kérjük a következő lólábat, the *next*, please. Íme, befejezésül, Pap Jancsival szólva édességül: Az ember körbenéz ebben az országban, s dörmögi, mit dörmöghet: Hát kuglóf az, vagy mi a, lásd fent, lóláb…? – Itt folytatom.

Egyé’ apa, egyé’ csak…

– A „Barátom, a haspók” sorozatból –

„Engem nem az bánt, hogy itt vannak az oroszok, vagy hogy a demokrácia pimpós, mint a hányavetin kezelt bor, avagy gyöngécske, akár a tavaszi hagyma, igazán nem ez a nullapártrendszer zavar, a subpártok és az überpárt, amely épp nagy erővel szalonképessé szeretne lenni, dinoszaurusz, pedikűr, manikűr, szasszon, a kozmetika megannyi kétezer csodája, én nem csinálok abból ügyet, hogy úton-útfélen kitüntetnek – a barátom neves építész –, még akkor sem, ha épp azok tüntetnek ki, akik kést döftek a hátamba, spongyát rá – – –, de hogy ezeken a fogadásokon mindig, de kivétel nélkül mindig meleg és édes pezsgőkkel kelljen pszeudo-marxistákkal koccintanom, s lehet e fogadás délelőtt avagy a délutáni csöndes nap lebukó fényében, ezt majd még javítjuk, mindig, mindehhez mindig langyos töltött káposztát kelljen velláznom – ez sok. Ledisznózott nyakkendőim holtan csüggenek a Kádár-rendszer mementójaként.

Ha egy párt ennyire nem ért a pezsgőkhöz, annak napjai meg vannak számlálva. Előre melegítették vajon, miközben a káposztát hűtötték? Marx még tudott enni, igaz, Iljics már nem, viszont, ha csak a fele igaz a Gyilasz emlegette éjszakai politbürókulináriáknak, akkor Joszip… bonyolult hagyomány, ha nem is egészen az enyém.

Ne tévedjünk, ebbe buktak bele, a botrányos pezsgőkbe meg a trehány töltött káposztákba. Így nem lehet országot vezetni. Mert jó, nincs nehézipar, hiába ígérték, jó, nincs mezőgazdaság, hiába volt, jó, nincs kultúra, az úgyis hun van, hun nincs, illetve annak nincs, aki nem képes birtokolni, jó, hogy nincsenek éttermek, hát ha mindent tönkretettek, és mindent tönkre tettek, akkor mért pont ezt ne tették volna oda, tönkre, annyira, hogy lassan Krúdyt már nem is értem, nem tudom, miről beszél, Vendelin komám, mintha a holdról, valami távoli édenről, ahol a kocsmárosok apja is kocsmáros volt, nix dajcs, a blöff virágzik, a csicsa, ahelyett, hogy a szolid szakma virágoznék, attól még nem szeriőz egy konyha, hogy tikmonynak írja a tojást és lévnek a levest, jó, hogy tehát nincsen semmi – – –, de hogy aranyifjúság se legyen – ez sok.

Ennyit nem tudtak 40 év alatt összegányolni, ez nem aranyifjúság, még csak nem is aranyozott, ez bak-elit, pévécé! Pedig egy ország erős aranyifjúság nélkül nem eleven nemzet. Hozzál, apa, egy kis húst krumplival, hallom, egy »dán napok«-on… Ennyi. Ehhez nem fűzök kommentárt. Bakelit-élet.

Mért nincs nekem egy állandó éttermem? Mért nem tudok százával felsorolni budapesti helyeket, kiskocsmát, vendéglőt, elegáns éttermet, ahová érdemes volna beülni? Mint a kódisok, őrizget az ember 6-8 címet, amiből 3-4 eleve olyan, hogy muszáj, hogy más fizessen, egy ún. másik ember, nem azért, mert garasos vagy potyázó volnék, hanem olyan fölháborítóan drágák, hogy egyszerűen nem tudnék megnyugodni, ha én fizetnék, remegő gyomorral meg mért épp enni akarnék… Tisztes haszon – ki érti ezt a kifejezést? Nyilván valami tükörfordítás…

Törzsvendégnek lenni – mit jelent? A törzsvendég nem protekciós, amit ő kap, tárgyilag, az mindenkinek jár, hisz ha nem így volna, a törzsvendég se *tévedhetett* volna ide annak idején; az ilyen helyre el sem *kezdünk* járni. A törzsvendég és a protekciós közt az a különbség, ami az utazó és a turista közt. Az idő. A törzsvendégnek van ideje. Neki tehát nem protekció jár, hanem elkényeztetés, hogy lesik minden lépését, s az öreg pincnök már a szeme állásából tudja, *sert* kell-é hoznia, vagy egy kis *vereset*, mélabús muskotályt, vagy baj van, és kis tálcára kettős sorban olcsó konyakokat avagy unicumot kell állítania…

Idő, nyugalom, szokások, otthonérzet. Hit, hit nemcsak a serpenyős krumpliban, de az egészben. A törzsvendég az Úristent jóságos, szakállas főpincérként képzeli el, hogyan is volna baja hát a teremtéssel…

Magyar törzsvendégnek lenni – mit jelent? Harminc éve lakom, ahol lakom, húsz éve járok abba a halászkertbe, ahol így esélyem lehetne… De ennyi nem elég. Kell még, hogy az egyik pincérrel együtt futballoztam lettem légyen vagy hogy is, mikor meglát, meglapogatja a vállam, jól van, apa, súgja a fülembe, elintézem az ikrát meg a tejet a halászlébe. Ez még kevés. Mert még az is kell, hogy a szakács az öcsémmel járjon, megint lett légyen, együtt hittanra, kijön tehát mocskos fehér köpenyében, vállamra teszi a kezét, jól van, apa, most olvasztottam ki a mélyhűtőből a belsőségeket, én, apa, azt a trutymót nem nyomom bele a te halászlevedbe, még fogadni kell a pincérfiú hunyorítását, el van intézve, apa, nem látta a kijövő szakácsot, kösz apa, s amikor végre kihozza a halászlét, és nincs

benne ikra és nincs benne tej és nincsen benne semmi – mi volna akkor a szívünkben más, mint hála és boldogság…

Még elgondolni is rossz, mi lett volna, ha nincs testvérem, és nem futballoztam volna, akkor úgy nem volna semmi a levesben, hogy minden rossz volna. Aki meg a pincérrel focizott, de egyke, vagy tele van testvérrel, de botlábú – hát az egy peches magyar ember, balsors, akit régen tép. A jóságos szakállas főpincér majd megveregeti a vállát, egyé’ apa, egyé’ csak…”

A semmi baj

– A „Barátom, a haspók” sorozatból –

A sorozat lezárásául elmondok egy rövid történetet, olyan megint, mintha én találtam volna ki, de hát minden történet többé-kevésbé ilyen, leginkább azok persze, amelyek úgymond megtörténtek.

Két kedves nővel vacsoráztam, olyan nők voltak (azonban), akik nagyon sokat tudtak és szerettek – beszélni. Az étlapot tanulmányoztuk, ami külön szám, izgalmas mindig – de van benne munka is, munkaszerű. Szenvedélyes étlapolvasó vagyok, szinte képtelen vagyok úgy elmenni étterem előtt, hogy ne vessek legalább egy futó pillantást a kiakasztott lapra, ahogy egy friss kritikára, idegesen a neuralgikus pontokra, az auftakt, a himnikus vég, és még egy majdnem véletlenszerű ellenőrzés a *készételeknél,* úgy a dolgozat négyötödénél, hátha el van rejtve még egy fájó *de* avagy *azonban,* ne adj’ Isten, *bezzeg.*

A munkáról jut eszembe az az interjú, melyben a müncheni Aubergine fő-főszakácsa, akit országában a legjobbnak tartanak, mondta el véleményét a főzésről, a vendégekről, az étteremkalauzokról, a régi konyháról, tradíció és kreativitás viszonyáról. Túlzó hasonlattal, úgy beszélt a húslevesről, mint Nemes Nagy Ágnes a szonettről. Hogy a főzés az nem tudomány, nem művészet, az főként munka. Sokat tanult az édesanyjától. Hogy a húsleves úgy kezdődik, hogy hatkor föl kell kelni. Miért? Mert 12-kor van az ebéd. És akkor a levesnek már nyolckor főnie kell, tehát hatkor föl kell kelni, nem negyed hétkor, nem fél hatkor – hatkor. És így tovább. Hogy csak úgy lehet szürreális, hétfogásos vacsorakölteményeket kreálni, ha az egyszerű, klasszikus konyha az ember kisujjában van, meg kell csak nézni ezeket az újmódi szakácsokat, mennyire bajban vannak, ha egy gulyást vagy vadast kell csinálniok… És hogy ő nem is lát ellentmondást *házias* és *fáin* étel közt, minden a szakmához való viszonyuláson múlik, meg kell adni a sült krumplinak, ami a sült krumplié, és a homárnak, ami a homáré. A legfontosabb, így a sztárszakács, az anyag tisztelete. Az ő apja pékmester volt Vorarlbergben, az ügyben, hogyan kell a dolgokkal tisztelettel bánni, szigorú nevelést

kapott, legyen az egy kenyérvég, eltört lapát vagy zsírosabb húsdarab… Így beszélt a kolléga, Eckart Witzigmann.

Ám vissza a nőkhöz. Meghozván *nehéz* döntésünket – hisz mindig marad *valami* az étlapról, amelyhez nem fér hozzá az ember, se ő, se szomszédja nem rendelhette meg –, megállapodtunk, hogy a kissé régies szokásoknak megfelelően majd én tolmácsolom a részleteket. Legyen. Amint elkezdtem volna, a két nő azonnal „közbe” vágott, egymás szájából kapták ki a szavakat, egymás helyett beszéltek és énhelyettem, visszavontak el sem hangzott rendeléseket, majd megerősítették ezeket, részletezték e döntés következményeit az italokra nézve, egyébként a férjem germanista, sok év fűz össze minket, barátom, előbb a *bujont,* aztán a pástétomot, de nem akarnának a dolgok elé vágni – és rám mutattak, mintha én volnék a dolog, aki-amely elé vágnak vagy sem.

Hogy mi a *macsó,* arra most nem térek ki, sértett macsóként hallgattam (amit senki nem vett észre); néztem a pincért, lágy, kissé elhízott, torzonborz fiúcska volt, fülében finom, ezüstnek tetsző belevaló. Mi, férfiak.

– Tudja, fiam, volt biz’ egy pillanat az én hosszú, keser életemben, amikor pincér szerettem volna lenni… – Teátrálisan a két nőre mutattam. – Az ilyenek miatt nem lettem az. A barátom kedvesen elmosolyodott.

Ó, uram, semmi baj! Én mindent leírok a papírra.

Súlyos csönd támadt, a nők tudták, hogy most a hóhért akasztják, és ezt többre tartották az előételeknél. Megfogtam a pincér karját.

– Igen. Tudja… végül… én is ezt választottam… hogy mindent leírok a papírra…

Amikor azután kihozta az első tálakat, láttuk, ő valóban tartotta a szavát, mindent leírt.

Ó, Uram, semmi baj!

A mohácsi apa

Mottó: Most persze nagy a pofátok… (Ősi bolsevik bölcsődal; az állami rímkényszer az átok rímet írja elő; többpártrendszer esetén: fátok (Parasztpárt), ok (SZDSZ), tok, látok, rátok, szátok, mászok, ászok… ó, demokrácia, miközben készséggel elismerem, ha a hülyeség fájna, nem volnék ily csöndeske, mottónak vége.)

És, olvasom egy bécsi lapban, evvel majdhogynem egy időben vége van Magyarországon a proletárdiktatúrának, valamint hogy az én hazám volna momentán – 89. október közepén – a világ egyetlen országa, ahol nincsen, se föld alatt, se föld felett, se a földön, nincsen kommunista párt.

Hát ez bizony nem nagy baj.

De hogy az a hír is járja, úgy beszélik, azt susogja az őszi szél, hogy most már a november hetedikét is elveszik tőlünk, a novhetet.

Ez már viszont komoly érvágás. A szabad napért pitiség volna sivánkozni, *miszerint* szarrágni, egyébként is majd behozzuk október 23-án vagy március 15-én; viszont az e napra rendelt ünnepségek kútba esése komoly kulturális veszteség. Úgy forrt össze az üzemi ebédlőkben a politika, művészet és az ország dolgozó népe (valamint az értelmiség) – hogy csak na. Aki állt már így összeterelve, és ki nem állt?, az tudja-érzi, miről beszélek.

Én, magánzó lévén, majdnem megfosztattam mindettől, annak idején a Piarista Gimnázium is meglehetősen gyöngécskének mutatkozott e téren, nem sugárzott az atyákból ez a novhét-szenvedély, vagy ha igen, titkolták, mégis, művészetem korai korszakában megérintett engem is ezen új közösségi élmény, ej-haj, döntsd a tőkét, és aztán ne siránkozz, ez nem elég! nem elég!, ahogy a csillag megy az égen, csak úgy, nem érdemes, viszont jó mulatság, férfimunka volt, csak nem kellett vóna tejfoggal a kőbe beléje harapni.

A novhét performance-ok igazi jelentőségét azonban apaként foghattam föl. Késői korok, ha lesznek, fognak majd csudálkozni, hogy ezek a komoly, férfias, méltóságteljes szertartások, Ázsia és Európa légyottja az óvodákban (Kindergarten) is megtartattak, és a kis gonosz lurkók boldogan lóbálták az ő kis veres zászlaikat, ridegen elítélve a fasizmust és egyáltalán.

Amit valóban el szeretnék mesélni erről a ténylegesen perverz, a pornográfia, a gyermekmegrontás, illetőleg az öncélú baromság minden föltételét nagyvonalúan kielégítő izéről – az az a gazdagság, amellyel a gyerekek védekezni tudnak, végül is ellenünk, felnőttek ellen, az iskola ellen, az intézmények ellen.

A legidősebbünk azt találta ki, hogy mindent tud, hogy ne lehessen belé kötni, annak idején én is ezt választottam, biztos módszer, bár munkaigényes, és musterkindnek lenni, annak is van veszélye. Mikor őt kérdeztük, mert a szülő mindig kérdez, szegény ostoba, azonnal történelmi távlatba tette a délutánt, „Leninről volt szó, vagy Hitlerről, de azt nem tudom, hogy ezek kettők-e vagy ugyanaz vagy ikrek”.

A második számú csöndes, finom lélek, bújócskázik, rejtőzik, kedvesen mosolyog, és ki tudja, hol jár. Ráadásul akkoriban térdnadrágot viselt és csokornyakkendőt, és raccsolt, valóban akár egy kósza őrgróf. Megbocsátón jegyezte meg egy vállvonással, mint aki egy *nagyon* érdektelen dolgot említ, „valami fohhadalmi napok vagy micsoda”, hogy az volt.

A harmadik a legzabolátlanabb, nyíltan elkötelezettje a saját szabadságának, és egyáltalán nincs meghatódva a mi toleranciagyakorlatainktól, ő a kérdezés jogát is elvitatja tőlünk, nemhogy a felkínált válaszaink közt tallózna… Radikális, anarchista, joggal tiszteljük és féltjük (és csépeljük). Hogy mi volt az oviban, ingatta csak a fejét. „Semmi.” De hát mégis… „Semmi. Volni nem volt semmi.” Ugyan, de hát ott kóvályogtatok a piros zászlókkal… Hatalmas szemeit a még hatalmasabb szempillák alól lustán rám emelte. „Ja. Hogy az. Hogy arra gondolsz, Péter. Semmi. A születésnapomat ünnepelték ezek.” Májusi, mondani se kell.

Maradt egy negyedik. Vele így mi lesz híján novhét szép napjának? Sohasem fogom megtudni? Meglehet, több is veszett Mohácsnál. Nem megengedő is.

Pille és ganéj

Az irodalom veszít a presztízséből, mert veszít a fontosságából, ezt jó dolognak tartom, mert igaznak; eddig az irodalom volt, lehetett az egyetlen hely, amely emlékeztetett minket (ha olykor nagyon is felemás módon) elrabolt, elvesztett szabadságunkra – most majd lesz nekünk egy parlamentünk, majd az gondoskodik minderről, szabadság, egyenlőség, testvériség, az irodalom pedig megint az lesz, ami ebben az országban ritkán, irodalom, magával definiálván magát, s hogy hogyan, az is rejtély.

Ám azt már nem tarthatom ugyanilyen jónak, hogy az irodalommal foglalkozókat is egyre kevésbé érdekli az irodalom. Az írók egy részét is, bár lehet, hogy sokunk tévedésből lett íróvá, s most majd megtalálja a helyét például épp a politikában… Azt mondjuk, ez átmeneti időszak, valóban, és minden bajt ebben látunk. Azért bizonyos kérdéseket föl kéne tennünk.

Most nemdebár úgy áll a helyzet, hogy fölépült volt egy államcentrikus struktúra, amelyből az állam egyre inkább kivonja magát, olykor ezt sunyin demokráciaként tünteti föl (felnőttnek tekint minket és csecsszopó gyermekeinket), és megadja úgymond a lehetőséget az egyénnek, hogy – akkor rajta! De hát *merre* rajta, hiszen az egészen más szempontú gazdasági struktúra szinte változatlan. Hajtsatok!, mondják a futballedzők. Egy rossz szerkezetű csapatban azonban nem *lehet* hajtani, mert nem lehet tudni, hogy merre *kell* futni…

Bár már nevetséges, teszek megint egy gasztrokitérőt. Prága és Bécs demokráciahányadosa, finoman szólva, nem egyenlő. Mégis a prágai sörözőben ugyanazt éreztem, mint a bécsi kávéházban: hogy ez a prágaiaknak van, meg a bécsieknek van. És ez magabiztosságot, önbecsülést és méltóságot tükrözött (hiába rágta szét a szocializmus Prága városát). Ha a mi belvárosunkban kóválygok, és se kedvem, se pénzem beülni sehova sem, akkor meg kell kérdeznem: kinek is építjük a városunkat? Ha csak a pénzre gondolunk is, rövidlátó ez a gondolkodás, mely Patyomkinfalvakat épít, öngól és gazsulálás.

Mintha a könyvekkel kapcsolatban is csak a pénzre gondolnánk. Alig látni a könyv iránti szeretetet. Fölfalta volna a helyzet? Az utóbbi évben a könyvesboltok hihetetlen változáson mentek át, nagy részük olyan lett, mint nyugaton az áruházi vagy pályaudvari könyvesboltok, ahonnét a magamfajta ember szinte azonnal kifordul. (Bár a zsebkönyvek közt itt is talál, aki keres.)

Ami most a leginkább zavar, az a könyvek maguk. A könyvek pofája, a külcsín. Rossz papír, elmaszatolódó festék, apró betűk, összecsúszó sorok, szavak, puha kötés, ami önmagában még nem volna baj, ha többnyire nem esne szét, elkésett avantgárd ötletként.

Gondoltam, nem nevesítem az indulatomat, de hát mért ne. Holnap Kiadó, Garaczi-kötet. És milyen kár, hogy ez így történt. Hisz a Holnap Kiadó Sík Csaba vezetésével rövid idő alatt szépen definiálta magát, mint a többé-kevésbé fiatalok kiadója, Garaczi László pedig kedvenc szerzőm, úgy jó, ahogy van (nekem). Nádas szép szavával, bizonyára nem én vagyok az a személy, akinek tudós férfiakat föl kéne világosítanom arról, hogy milyen is egy könyv. Garaczi új könyve nem is nevezhető könyvnek, füzet inkább, de nem szándékoltan „szegény”, hanem, gondolom, jobb híján, akár egy régi brosúra. Így jutottak eszembe ezek a párok: tündér és okádék, lidérc és mocsadék, pille és ganéj. Nyilván nem volt pénz és így tovább! De akkor is! Nem mindegy, hogyan néz ki egy könyv. Egy Garaczi-szöveget nem lehet akármilyen papírra nyomni. Illetve mindent lehet (majdnem) – de akkor annak ára van.

Nem morgok tovább, összefoglalom mondandómat: megjelent Garaczi László új kötete *Tartsd a szemed a kígyón!* címmel, tizenhat rövid, elbűvölő írás, nagy nyelvi erő, lelemény, egységes látomás – olvasó olvass. És tartsd a szemed a kígyón!

Az átmenet

Kezdetben vala a Koch Strasse. Egy szép nap kettévágták a Fallal. Mondjuk, mintha az Úttörő Áruházat összefalazták volna a Puskin mozival. De jó film volt… Ez a fal lett a háború utáni Európa emblémája, annak az ocsmányságnak és butaságnak, amelybe Európa került, Kelet és Nyugat egyként, ha más módon is, épp mert kettőnek mondta magát, elfeledkezvén a másik félről, tehát önmagáról.

Most ledőlt a fal, nagy dolog, történelmi pillanat.

És azután mi van? Azután megint a Koch Strasse van. Nagy dolog ez? Ez már nem olyan nagy dolog, egy utca, hol süt a nap, hol fúj a szél, olyik üzlet virágzik, olyik nem, van, aki jól érzi magát, van, aki nyüszít.

Nálunk is a történelmi pillanatok egymás sarkára hágnak. Ennek jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Egy hallgatásra kényszerült, illetve a hallgatást választó ország beszélni kezdett. Nem hiszem, hogy túlzás volna, hogy ez a negyven év az államszocializmusnak nevezett őrület elől menekülésben telt el; odaszámítva, a meneküléshez, mondjuk így: egy szintig, a beépülést is. Nem heroikus volt ez a negyven év, hanem szahar és még egyszer szahar. Már bocsánat a szóért. Elrontottuk az országot. Sokan most csak úgy tudják mondani: elrontot-ták. Megértem őket, bár félő, az ország közös mű – azaz éppen azt mondanám, ha így, ha úgy: *el van rontva az ország*. És valószínű, a beszéd első, kásás szava a gazemberek megnevezése kell legyen (nem a bosszúé, a megnevezésé), de a második bizonyosan önmagunké – mert ez a legnagyobb vereségünk, az, hogy e negyvenévnyi bujkálás alatt a legegyszerűbb kérdéseket sem tettük fel magunknak, hogy hogyan is szeretnénk élni, mik a terveink, milyen zakókat szeretnénk, és milyen pástétomokat, pártokat, nőket és milyen férfiakat … Mindig csak az a félóvatos húzódzkodás, hogy ránk ne találjanak az új meg új ötleteikkel… Csak lassan elfelejtettük, vagy soha nem is tudtuk, hogy ki is az, aki így bújik, védekezik, és mit is akarna, ha nem azt akarná, amit akar.

Kiábrándultak vagyunk, és kiábrándultnak lenni nem nagy üzlet. Az mindenkinek veszteség, hogy ez idő szerint ha egy mondatban a szocialista

szó szerepel, akkor az egész bekezdés komolytalanná válik, az mindenkinek veszteség, hogy a kommunizmus az nem az emberiség örök ilyen-olyan álma, hanem gyilkosok, őrültek, akarnokok piti összeesküvése… Ahogy mondani szokás, ez nem volt mindig így. Most így van, mert talán nem lehet másképp. De majd jó vagy jobb lesz, ha nem így lesz, ha a szavak visszanyerik higgadtságukat, nagyvonalúságukat.

Az ember nem történelmi koordináták közt él. Ezért hálátlanul, és gondolom, épeszűen, lassan már nem örülök mindannak, ami egy éve a vágyaink netovábbja lett volna, lassan azt kell néznem, mi van, mert rendben, negyven év alatt fölé ült egy varázslatos képződmény, és most összedőlt, fölszívódott, volt, nincs ez a csók – állj! a rendszer összedőlt, ez igaz; a rendszer összedőlt, mintha nem is lett volna, ez nem igaz, mert nem dőlt össze (csak csődöt mondott) a gazdasági rendszer mint hatalom, és nem dőlt össze a mindennapok rendszere sem mint kifosztottság – szóval akkor most mi van. Mi az, ami van? Regényeink történelmi regények lettek.

Lehet, túl korai így beszélni. Még gyorsan le kéne szavaznom a komenistákat…, de azután majd elkerülhetetlenül ott ácsorgok a teljes hosszában üres Koch Strassén. Ne heveskedj, és ne légy érzelgős, mondják, átmeneti időszak. Valóban, bármikor átmehetek az Úttörő Áruházból a Puskinba, matiné, majd vissza, a Puskinból az Úttörő Áruházba, árleszállítás.

A boldogult hérics

Újfent valami múlhatatlanul fontos és egyszersmind éterien finom poétikai változásról kívántam nemzetemnek beszámolni, amidőn, úgy látom, egyszer csak belegabalyodtam egy szóba. Ez amúgy rendes szokásom, ahogy más a jégeralsóba, nejlonharisnyába, sajátba, idegenbe. Mit csináltál délután? Gabalyodtam. Így telnek a napjaim, s ezt nem panaszképp említem, és nem is sőt.

A boldogult pangás éveiben, akartam kezdeni, amikor szinte arcul ütött a szó szépsége, muzsikája s gazdagsága: pangás! Ki találta ezt ki? A zseniális kolléga a pangás éveiből. Pang. Pa-anggg. Kissé idejét múlt hangverset lehetne írni a motívumra, pang, egy Schwitters-utánérzést, pang! pang-pang!, ne lőjetek, én is a Putyilov-gyárban dolgozom… Pa-aang, távoli templomtornyok meghitt zengése, s magunkon uralkodni nem tudván és nem es akarván, máris b-vel kántálunk, ba-ang, ba-ang, zeng, bong, zsong, jajong, búsong a tájon, s ont monoton bút konokon és fájón, elnézést, egyszóval ott rezegne, ba-a-a-ang, a mi kis életünk a szocializmus hanyatló korszakából.

Atlasz hanyatlasz, figyelte volt meg Kosztolányi.

Tőle való levelek vannak a 2-es *Holmi*-ban Réz úr gondozásában. A következőket olvasom egy 1928-ból származóban (akkor Kosztolányi 43 volt, tehát olyan „korunkbéli”): „Milánom, szomorúan olvastam kedves, nekem kedves leveledet, s nem értettem. Milyen távol vannak egymástól az emberek.

Mi fáj neked?

Nekem fáj, hogy itt vagyok az életem közepén, haszontalanul, kezemben egy mesterséggel, melyet úgy ismerek, mint kevesen, elég tudással, bírhatatlan becsvággyal, jóindulattal, szorgalommal, s nem figyel rám senki.

Értsd meg: senki.

Az írás ma a legérdektelenebb dolog. Ez a levegőben van. Lassanként meg fognak győzni az emberek, hogy nekik van igazuk.

(…) Ölellek – nagyon szeretlek:”

Mért is másoltam ezt le? Na, mindegy is.

A pangás éveit szépségben legföljebb a héricshez tudnám hasonlítani, a Szőcs Géza emlegette héricshez. „Figyeli, milyen baljós hangzású ez a szó: hérics?! Mennyi alattomosság és sunyi vicsorgás van benne, milyen görögös romlottság?! Például Nyikoláj Hérics, rendőrségi besúgó… Nem szeretnék kettesben maradni éjszakára egy héricccsel. – Engem, azt hiszem, valami betegségre vagy szörnyetegre emlékeztet. »Nem érte meg szegény a tavaszt sem. Elvitte a hérics.«”

Igen, a hérics és a pangás évei egy tőről fakadnak. Mit fakadnak?! – szinonimák! A pangás éveinek kártékony kultúrpolitikája, a héricsé, a héricset a három té jellemezte, Turai–Táncos–Titkos, elnézést, ismét a *tiltürtámoga.* Brezsnyev, a hérics hérosza. A hérics mint a kései Kádár-korszak, azaz jobb ma egy hérics, ha Nyikoláj, ha nem, mint holnap egy osztályharc.

Egyébiránt a hérics, mint azt minden óvodás gyermek tudja, sallangos levelű mérges gyógynövény. A tavaszi hérics ennek nagy sárga virágú fajtája, az *adonis vernalis.* Adonisz! Hát itt van a kutya elásva. Ki gondolta volna, hogy a pangás évei adonisz volna! A nyelv, az gondolta ezt, és milyen okosan! Hisz a pangás éveinek emblémája vajon nem leginkább a smároló első titkárok, a nyelves csók a híradóban, te istennő, te!, a legjobb, messziről legalábbis úgy tűnt föl, Honecker volna a megmondhatója, most jó, most ne mozogj, csak pangj, csak pangj, ahogy a csillag megy az égen, szóval ahogy a vezető szerephez illett is, Brezsnyev csókolt a legjobban, egy medve érzékenysége és a szláv melankólia csapott ott össze a repülőtereken abban a húsos szájban… Csókot lopni és tirara-ra-ra, kis Adóniszom nem fogsz te már: amikor meghalt, a költő Petri György is az adoniszt siratta benne, a héricset, mondván:

Nem veszi elő többé / a húgyfoltos sliccből a Nagy Októberit.

Pang. Fujj. A pangás éveit hallották, rendezte… Istenem, ki is rendezte? Magyar hangja lángjózsef.

Ki hiányzik?

Mindenki. Nekem minden magyar író hiányzik Vörösmartytól Máraiig, Pázmánytól Hajnóczy Péterig. Most nem a magánveszteségemre gondolok, azaz nem arra, hogy milyen jó lett volna velős csont után kajtatni Krúdyval, csajozni Szabó Lőrinccel, vagy szerelmesnek lenni Csokonai Liliként Kosztolányiba, félni Babitstól, berúgni Vitéz Mihállyal, sétálni Arannyal, utazni Jókaival, okosnak lenni Keménnyel, el gatni-getni (Tandori szava) Pilinszkyvel, meg nem nevezhetőket művelni Csáthtal, focizni Petőfivel,

mindez nagyon jó volna, hasznos és barátságos, de főképpen az volna jó, hogy velük másféle szellemi térben vagy légben volnánk, tehát azokra a helyzetekre gondolok most inkább, amelyekből ezen emberek hiányoznak, s hiányozván mi őket, finoman szólva, mérsékelten oldjuk meg, mert természetesen ezek úgynevezett megoldásra váró helyzetek, fokozódók.

Nemcsak egyéni kvalitásaik révén működtek jobban eleink, hanem mintha a szellemi élet egésze is jobban lett volna trenírozva, a bármikori, mozgékonyabb, találékonyabb, bátrabb, függetlenebb volt… Ez valószínűleg túlzás, és mindez csupán messziről ilyen sima; bár érthető, ha sóvárogva gondolok egy Eötvös, egy Kemény politizálására, vagy akár egy Karinthy-glosszára, ami helyére tenne egy szokásos irodalmi csip-csup ügyet, ami körülményeink közt nyílván mértéktelenre dagadna, volna sértődés, értelmezés, magyarázat, előbb-utóbb zsidózás és magyarozás, le – le le, ti…, csak épp az a nyolc sor nincs, a glossza, amely helyére tenné az egészet, *több* szóra sem érdemesnek nyilvánítván… Sokszor nincs helyük a helyükre teendő dolgoknak, így állunk. Helyteremtés, ez kell következzék, nem csupán helykeresés.

Hajnóczy is hiányzik. De jellemző, hogy ez nem magamtól jutott az eszembe, hanem csak mert hallottam egy rádióműsort róla (Markovits Ferenc munkája). A rossz emlékezés buta emlékezés, az emlékezőt sújtja. Mielőtt elmondanám, hogyan is hiányzik Hajnóczy, elmondom legszemélyesebb találkozásomat vele. Akkor már halott volt.

Halálhíre napján itt nem részletezendő oknál fogva Koppánymonostoron voltam. Reggel a postára mentem újságért. Mint sokan, én is hátulról kezdem olvasni az újságokat, most talán az idegen hely miatt, eltévesztettem, amikor észrevettem, lapozni kezdtem hátra, előre, a sporthoz.

Akkor, ahogy mondani szokás: spétben, igazi rémület fogott el, megmerevedtem, ténylegesen lépni se mertem. Ijedelmem a legteljesebb mértékben jogos és arányos volt, ugyanis lapozás közben azt olvastam, hogy meghaltam. Ezt lapoztam át, erre kaptam a spétet. Azért ez eléggé sajátos érzés volt ott a festői Koppánymonostoron, hogy minden kétséget kizáróan az áll a reggeli lapban, hogy végem, odavagyok, dermedten álltam, igen, a földbe gyökerezett a lábam, láttam magam előtt a Magyar Nemzet-betűket, *Meghalt E. P.* Tényleg nem képzelődtem, *tudtam*, ezt olvastam. Kicsit meg voltam hatódva. Vajon hogyan történhetett? Lelőttek az oroszok. Egy férj. Egy orosz férj. Próbáltam elgondolni, valóban hogyan kerülhetett bele a hír az újságba. Akkor már több napja nem voltam Pesten, ez megkönnyítette a fantaziálást.

De végül is újra meg kellett néznem. Meghalt Hajnóczy Péter, ez volt a címben, és rögtön láttam is a tévedés okát. A ZY PÉTER volt az ok, zy péter, kultúrrovat, azonnal és egyértelműen magamat olvastam, az „embernek” nagy gyakorlata lesz abban, hogy a saját nevét egy szövegben fölfedezze…, a narcizmus enyhe mámora. Hát így.

A mai irodalmi beszéd egyszerre durva és túl udvarias. Ez nem ellentmondás, ezek egymást föltételezik, és – megint – az organikus hiányára utalnak. Indulatosság és evvel együtt valamiféle kenetteljes papolás, amelynek mintha az volna a lényege, hogy a világ természete végül is jó, csak eddig eltakarta az államszocializmus.

A Hajnóczy káromkodása hiányzik! De nem az a jóízű, nyelvi leleményekben gazdag, barokkos, néprajzos, amely bármennyi dühöt tartalmaz is, bármennyi fájdalom van is mögötte, mégis leginkább arról szól, hogy *ki a legény a gáton.* A Hajnóczy káromkodása, azt nem mondanám, hogy csöndes volna, de szegény. A Pilinszky-vonal. Kemény, és keménységét magán gyakorolja. Nem süti le a szemét, és nem is festi. Kíméletlen. Milyen legény. Milyen gát. Ki a…

Láz, ár, er, Wien

Aki már keresett könyvet a saját úgymond könyvtárában, és hiába, és ki ne járt volna már így a kerek egy erdőben, az tudja, hogy ez: rossz. Rossz, mert nem enged el, napokig csak evvel lehet foglalkozni; a kezdeti, tárgyszerűen önkritikus elemzéseket általános búval gyakottság váltja föl, immár nemcsak könyveink rendszerét látjuk trehánynak, nemcsak magunkat, nemcsak a szeretett, keresett könyvet utáljuk, hanem mindegyiket, a könyvespolcot is, a szobát is, a házat is… Védekezni lehetetlen, tapasztalataim szerint három-négy évenként e krízis ránk köszönt. Eltekintve attól az őrülettől, hogy könyveink közt rend van, két hiteles meghaladását ismerem a problémának, mindkettő radikális és bátor: J. úrnak az a *módszere,* hogy benyúl a könyvhalomba, és kiveszi a könyvet, ennyi; a másik Cs. Szabó Lászlóé, ő nem nyúlt, nem keresgélt, kikölcsönözte a könyvtárból, úgy gyorsabb. Két szép véglet, követni kicsik vagyunk…

Napok óta nem találom a Bab Bercit. Már nem is keresem. Ülök a szobámban, és búslok. Lógatom a fülem, farkam. Olykor panaszkodom. Következésképp már három kölcsön kapott Bab Berci… nem is van, hanem tornyosul… hogy hol, azt nem tudom, nem kell, nem érdekel, nekem az enyém kell. Én már semmit nem várok az élettől, csak a Bab Bercimet.

Ám borítsunk, mint rendesen, fátylat a valóságra, s képzeljük el, képzeljem el, hogy megvan a Bab Berci. Nosza. Felütvén, látom, oda van írva, kilenc éven felülieknek! Lényegében erre akarom fölhívni a figyelmet, e felszólítás következményeire. Negyvenéves lévén, és 40 > 9: *tehát* a könyv nekem szól-hat. És szól is. Azaz ne hagyjuk magunkat megtéveszteni.

A magyar irodalom mintha tele volna megtévesztő alakokkal. Vagy inkább az irodalom önértékelése ingatag, figyelmetlen, hagyja magát megtéveszteni, így lesz Móricz őserő, s nem látszik az esze. Mikszáth a nagy anekdotázó, és nem látszik a szomorúsága, ahogy nem látszik Karinthy következetessége, egységessége, mert úgy kell tudnunk, hogy ő elaprózta magát… Nemrégiben Mándy kezéről értekeztem, hogy az milyen

félrevezető, minthogy az a selymes, finom kávésnéni kéz egy tigris mancsa… – Lázár Ervinre most nem mondok állathasonlatot, nem akarván őt a könnyebbik végénél megfogni, hiszen alig lehet hibázni, a medve, a rozmár, de adhatjuk alább, a mormota, a panda maci, mind ülne. (És akkor persze katonák, poroszlók, rendérek és csöndérek vigyáznák őket.) Állítólag, én nem hiszem, van egy kisebbfajta kenguruszerűség, és *valabi* volna a neve. Hát ha valaki, Lázár Ervin egy valabi.

Valabi, valabi, de bicsoda? Itt jön elébb a félrevezetés a bajusz képében. A bajusz egy kedves bácsit állít elénk, a gyerekek kedvencét, aki esténte addig mesél, míg el nem alszunk, és majd jót is fogunk álmodni. A bajusz nem hazudik, de nem az igazat mondja. Nem mondom, hogy nincsen ebben a meseformában valami önkorlátozás, de hát minden forma önkorlátozás, és egyik forma olyan (lehet!), mint a másik, ha meg nem olyan, azt neki kell megoldania, a valabinek.

Ezek a mesék teljes érvényű látomások, nem idillek, de mindig van benne egy lény, aki-amely *jó*. Vagy ha miszlikbe aprított cédulákat szórunk a szélbe, segélykérésül, akkor reménykedhetünk. A kért segítség persze nem érkezik meg, de érkezik egy másik segítség, tévedésből! És így tovább. Ezt állítja ez a Lázár Ervin, és hol igaza van, hol nincs.

Húsz évvel ezelőtt, matematikushallgatóként olykor betértünk a közeli Astoria eszpresszóba. A kaszinótojás volt akkor a favorit. Többnyire egy Nádai László nevű fiúval eszegettem együtt, aki olyan okos volt, mint a Nap, és most valahol Amerikában van.

Néztem, titkos író, ahogy az egyik asztalnál, rémlik, fönt a Galérián, Lázár Ervin dolgozott. Máig nézem.

P. S. Drága Hon! Nemzetem! Tudom, sok gond emészt, hát legyen Neked most kicsit könnyebb: megvan!!! (Tudod, mire gondolok…)

Agota Kristof: A Nagy Füzet

Ez a könyv, gondolom, a kóbor szekuritátésok megtévesztésére jelent meg a Magvető *ra-re* sorozatában; nem hiszem, hogy volna élő ember, élő jovánovics, aki meg tudná mondani, mi alapján kerül valami e sorozatba, magyarán, hogy mi is ez a sorozat; egy jó látszik benne lenni, hogy jó olcsó a könyv, s mint ilyen manapság raritás, huszonöt egység. (Ugyanilyen kiállítású könyvért száztizennyolcat is tudok fizetni, ha akarok, és a minap akartam, mert megjelent egy új Pessoa-könyv [aki fontos szerző, és akiről a magyar olvasó elég keveset tudhat], az irodalomszeretőnek tetsző *Kráter Kiadó* kiadásában [felelős szerkesztő: Turcsány Péter, fordította Pál Ferenc], a Kétségek könyve, és csak későbben vettem észre, hogy ez nem az egész, hanem csak részletek, és még csak nem is igazítanak el, hogy *hogyan* részletek, és ez az eljárás, trehányság, figyelmetlenség és kisstílűség, mely mintha lassan általánossá válnék, nemcsak félrevezető, de barbár is, az öncenzúra egy fajtája. Nem értem, mért kell ezt így.)

A plébános azt mondja:
– Soha nem látlak benneteket a templomban.
– Nem járunk templomba.
– Imádkoztok néha?
– Nem, nem imádkozunk.
– Szegény báránykák! Imádkozni fogok értetek. Tudtok olvasni?
– Igen, plébános úr. Tudunk olvasni.
A plébános átnyújt egy könyvet.
– Tessék! Ezt olvassátok! Szép történetek vannak benne Jézus Krisztusról és a szentek életéről.
– Mi már ismerjük azokat a történeteket. Van Bibliánk. Olvastuk az Ótestamentumot meg az Újtestamentumot is.
A plébános felvonja fekete szemöldökét.
– Hogy Olvastátok az egész Szentírást?
– Igen, plébános úr. Sok részletet könyv nélkül is tudunk.
– Például melyik részleteket?

– Részleteket a Genezisből, az Exodusból, a Prédikátor könyvéből, a Jelenések könyvéből és máshonnan.

A plébános hallgat egy darabig, aztán azt mondja:

– Ezek szerint ismeritek a Tízparancsolatot. Meg is tartjátok?

– Nem, plébános úr, nem tartjuk meg. Senki sem tartja meg. Meg van írva: „Ne ölj!”, és mindenki öl.

A plébános azt mondja:

– Hát igen… sajnos háború van.

Agota Kristofról csak azt tudom, amit a túl szűkszavú „fül” elárul, hogy Magyarországon született, Svájcban él és franciául ír. Meg még azt, hogy külföldön járva az utóbbi 2-3 évben többször is kérdeztek róla, azaz ez a könyve kint eléggé híres lett.

Két gyereket látunk, akik magukra hagyatva fölépítenek egy világot, egy értékrendet abból és csak abból, amit tapasztalnak. Fölkészülnek. Gyakorolják a vakságot, a süketséget, a kegyetlenséget, a koplalást, a koldulást. És mindent fölírnak a Nagy Füzetbe. A fogalmazvány aljára azt írják, hogy „Jó” vagy „Nem jó”. Ha a fogalmazás „Nem jó”, tűzbe dobják, ha „Jó”, bemásolják a Nagy Füzetbe. „Nagyon egyszerű szabály alapján döntjük el, hogy a fogalmazás Jó vagy Nem jó: igaznak kell lennie. Azt kell leírnunk, ami van, amit látunk, amit hallunk, amit csinálunk.”

Agota Kristof ritka következetességgel viszi végig ezt a programot. Csupasz mondatai, tudom, nagy szó, egyszerre idézik a Vásott kölykök Cocteau-ját és a rettenthetetlen Csáthot. Gondolom, ha az ember nem az anyanyelvén ír, akkor többé-kevésbé szükségszerűen jut ilyen mondatokhoz (a fordításért Bognár Róbertnak tartozik az olvasó köszönettel), ezek a mondatok majdnem szürkék, majdnem jellegtelenek, a regény majdnem egy regény kivonata – nyaktörő mutatvány, melynek eredménye e bátor, fölkavaró, kopár mű.

Agota Kristof nem magyar szerző, hanem svájci vagy francia, minthogy franciául ír. Azonban az emlékei magyarok, a táj, amit a szemében hordoz, az magyar. Ami nem érték vagy érdem – hanem nagyon érdekes. Hogy van egy nem magyar író, aki magyar könyveket ír, hogy messziről nézi valaki ugyanazt, amit mi innét. De ezt csak mellesleg említem. És megkülönböztetett figyelmükbe ajánlom ezt a valakit, Kristóf Ágotát, azaz Agota Kristofot.

A falra hányt borsó sorozatból

Drága Hazám, megint egyszer meg kell mondanom Neked, mi az igazság. Az az igazság, hogy mostanában olyan hülye vagy, mint Makó Jeruzsálemtől, beleértve persze engem is, de nem szeretnék hivalkodni. Lehetséges volna – Gömbös Gyulával szólva, Réz Pál szíves szóbeli közlése nyomán –, hogy a nemzet hajója kardélen táncol? Jó Kormost idézve: öntsünk tiszta vizet a nyílt kártyák közé.

Mint rendesen, stílusproblémákról essék szó. Hetek óta nem tudok betelni evvel a gerinccel. Nép-nemzeti gerinc, írta nemrég egyik kollégám, és egy másik, de ugyanabból a Védnökségből, meg eltaknyolt gerincű nemzetről beszél. Urak, kollégák, ez sok. Lehet, hogy ha az ember politizálni kezd, elveszíti a humorát (a népnemzetgerinc atyja nagyon jó humorú ember, én legalábbis szeretem), itt egyszerűen csak arról van szó, hogy ezt annak idején a Viola néni háromszor aláhúzta volna pirossal. Népnemzeti eltaknyolt – ilyen csak a mesében van. Meg ezek szerint a magyar zsurnalisztikában. Az is igaz persze, hogy Clemenceau-nak állítólag remek humora volt, aztán mire mentünk vele…

Tovább. Itt van, teszem azt, ez a zsidózás. Én édes Hazám, itt is többszörösen dúl benned a hülyeség. Ugyebár, részben zsidó is vagy, s olykor nem átallasz rögtön antiszemitázni, amikor szidják a zsidókat. Tudom, hogy tudod, de azért elmondom: zsidó szidása önmagában az még nem zsidózás, az szidás. Zsidózás az, ha elkezdik számolni a kromoszómákat vagy miket, szóval ha valakit nem azért szidnak, mert hülye (s mint ilyen olykor zsidó, olykor nem zsidó), hanem mert zsidó. Aki zsidózik, arra én, hogy európaian fejezzem ki magam, köpök. Jó Nemzetem, ha ez itt megint bármilyen rejtett vagy rejtjelezett formában fölmerülhet, akkor itt nemhogy Európa nem lesz még mutatóba se, de kereszténység se.

Antiszemitizmus mindenütt van (zsidó se kell hozzá). De hát magára valamicskét adó, az ún. európai értékeket többé-kevésbé elfogadó embernek még csak *gyanúba* sem szabad keverednie. Mondok egy példát, kicsit elferdítve, mert nem akarom, hogy a példa egész súlya az általam egyébként nem ismert újságíróra essék. Aki megfedd valakit, mert az

kritizált egy másik valakit. Ez egy vélemény, lehet vele egyetérteni vagy nem egyetérteni, és lehet róla hallgatni. De abba a bánatos népnemzeti eltaknyolt gerincű, Kun Bélán edzett Bangha páteres zsidóbérenc grófi szérűs lófőszékely mindenedbe, Édes Hazám! Mért kell ehhez a kritikához hozzátenni, hogy az illető szóvégi hangsúlyai fölfelé kunkorítottak, pökhendin??? Ezt nevezem én hülyeségnek, mert erre jön valaki, például én, és azt mondom, hogy ez ordenáré zsidózás. Erre az, aki ezt írta, fölháborodik, és igaza is van, én is őrjöngenék, ha volna valakinek pofája azt állítani, hogy zsidózom (ikes), fölháborodik, és vélhetően azt fogja mondani, hogy túlzottan érzékeny vagyok.

Tehát rögtön egész másról szól minden, nem arról, hogy ama két ember közötti vitában kinek van igaza, ezt megtudni elemi érdekünk volna, hanem elkezdődik valami ködös anyázás, amire Te, drága Hon, ideális táptalaj vagy, anyaföld, hisz itt mindenki tud valós sérelmet fölhozni (amivel nem állítom, hogy itt mindenki áldozat). Szóval nem értelek. Hát nincsen elég ok, hogy erre, a félreértések elkerülésére figyelmet fordítsunk? Nem kerülne semmibe, csak a figyelembe, és mindenki jól járna. És megjegyzem, ha a félreértés megtörtént, akkor lehet egy kicsit szidni a félreértőket, hisz maga a félreértés ténye sértő rám, de hát aztán bizony sajnálni is kéne a történteket. Fájlalni. Vagy mert tényleg rosszul fogalmaztunk, önhülyeség, vagy mert nem kalkuláltuk bele az olvasóét.

Drága Hazám, hidd el, nem kioktatni akarlak, hanem emlékeztetni. Nagyjából csak azt tudhatom, amit Te is tudsz. Amit tudok, általad tudom. De ha a tollam hegyére piros-fehér-zöld pántlikát kötök, avval ugyanúgy nem lehet írni, mintha sarló-kalapács lenne ott vagy sábeszdekli. A tollam hegyén a tollam hegye kell legyen – meg egy kevés téma. A kokárda helye a szív fölött van kijelölve.

Befejezésül megemlítem még, hogy abba már belenyugodtam, hogy nem tudod használni a megengedő is-t, hogy teszel az ikes igékre (vasárnap reggelenként az ágyamba gyűjtöm a gyermekeimet, és a takaró alatt félálomban ragozunk egy kicsit, csokoládézhatnám, súgjuk a titkot egymás fülébe), de azt már nem és nem, hogy egy *párt, aki*. Nem aki! Amely! Egy párt, amely. (Jelzem, ez a Kádár-korszakban még rendben volt, az MSZMP, amely. Mást most nem is irigylek onnét.) Szóval megjegyezted? Amely! Ja, és az alkalmasint nem azt jelenti, hogy alkalomadtán! És a mint előtt csak akkor van vessző, ha hasonlítás. Küldd be az édesanyádat.

Ölel szerető fiad.

A falra hányt borsó sorozatból (2.)

Ha jól számolom, ez az utolsó „elefánt”, amelyik a régi rendszerben jelenik meg, a régi porcelánboltban. Hatódjunk meg kicsit… Hát csak vége lett… Drága anyám, ha megérhette volna…

Most, ezen ünnepi órán fölhívnám ezredszer is a nemzet figyelmét egy olyan gondra, amely elkerülhetetlen, és láthatóan nagy erőkkel kerülgetjük. Egy új országot kéne építeni egy új Európa újszegényeiként. Az említett probléma úgy foglalható össze, hogy minden új itt, csak mi vagyunk régiek. *Minden új, de a Duna marad.*

Akkor ezt most kifejtem.

Míg itt voltak az oroszok – az oroszokat most, régi, kollektív vágy, metaforaként használom ennek az egész ’45 utáni ízének a jelzésére –, minden, az országban tapasztalható rosszat rájuk testáltunk; nem ok nélkül. Most, úgymond, elmentek (menőben vannak). Sok mindent itt hagytak maguk után, legfőképpen azonban minket. Elmentek, és itt maradtunk egyedül. De jó, sóhajthatunk föl. Azután körbenézünk, s ugyan leljük honunkat e hazában, de jónak nem jó.

Kiderült, amit azért eddig is tudtunk, csak ha nem akartunk, nem kellett rá gondolnunk, hogy nem minden hülyeség oka a rendszer. Hogy ez nehezebben van. Hogy itt az évek hosszú során önerőből, sok emberi szenvedés, fenyegetettség, meghunyászkodás, keserv és könny nyomán összegyűlt egy nagy halom pártsemleges hülyeség!

Erre a hülyeségre azonban nincs jelentkező. A leghatározottabban fölhívnám az ország régi és új vezetőinek a figyelmét, hogy az ilyen gazdátlan, kollektív hülyeség nagyon veszedelmes, robbanhat is, de főként megrohad, s az illető országban olyan büdös támad, hogy menekülne onnan boldog s boldogtalan.

Ám ne feledjük! Ez a hülyeség a nemzeti vagyon része, ne hagyjuk hát, hogy újra kisemmizzenek! Honfitársaim, vegyétek észre, hogy a levitézlett állampárt álnok manipulációival átmentené ezt is a maga számára! Kisajátítaná a nemzet saját hülyeségét, amihez pedig egész életünk munkája tapad, az egyéné és a közösségé.

Legyünk résen! Csak ahhoz ragaszkodjunk, ami jár! Tiszta tulajdonviszonyokat! Le a hülyeségnagybirtokkal! Vissza a hülyeséget a jogos tulajdonosnak! – Azt írtam régebben e helyt, hogy földet vissza nem veszek, ezt állom továbbra is (nem ecsetelném itt, hogy mit kaptam ezért az öcséimtől, mért nyilatkozom én hűbelebalázs módjára az ő nevükben, de hát ők nem tartván a nemzet ütőerén a kezüket, partikuláris érvelésük érthető), de a hülyeségrészemhez, amelyből most ki akarnak forgatni, mondván, hogy minden baj a komcsik miatt van, ehhez ragaszkodom.

Hozzunk létre parlamenti különbizottságot (és persze kis kuratóriumot is föléje; ha valamit szeretek ebben az országban, akkor a kuratóriumokat!), és azonnal reprivatizáljuk ezt a meglévő és csak ránk váró hülyeséget, kulturálatlanságot, durvaságot, öncsalást, gyávaságot, rossz kompromisszumot, visszamenőleg is, mindenki vegye ki a részét, nem többet, csak ami az övé, abból, amit itt látunk magunk körül, vegyék ki a részüket az ország siralmas volt vezetői, de vegyem ki én is, a legjobb barátom, a szilikátmérnökök, a sztárriporterek, a birkapásztorok, a papok, a lírikusok, a halálraítéltek, mindenki, de csak azt, ami az övé, ha nincs neki, nincs neki, de ha van, vigye!

Éppen nem azt mondom, hogy itten senki sem jobb a Deákné vásznánál, hanem ellenkezőleg, így derülhet csak ki, hogy van, aki jobb a Deákné vásznánál, és van, aki nem jobb. De senki se mondhatja, hogy nem tudja, milyen Deákné milyen vásznáról beszélek.

Az így igazságosan és szükségszerűen felosztott országos hülyeség nem szűnne meg, maradna nehéz teher, de legalább a megfelelő vállakat nyomná, és ez talán a mozgást is megkönnyítené, és állítom, valamelyes nyugodtságot is szülne, nem kéne izgatottan díszhülyéket keresnünk.

Mindez nem nagy dolog. Ez a dolgok rendje. Minden a miénk itt.

A legrosszabb demokrácia is

Micsoda széllelbélelt, tré és hitvány elefántcsonttorony ez – ami eddig rossz volt, vacak, esetleg alma, passzé s ergya, horribile dictu nudli, az mostan, így a gyerekek, zselé (lásd és ismét: zselé vagy, papa) – szóval ez egy zselé, állampárti, posztsztálinista elefántcsonttorony, mindazonáltal megtartom, főként mert nem tehetek másként, amiként az életünket se tehetjük zárójelbe, ha azt hittük, hogy ez a negyven év nem számít, hogy nem ér a nevünk, akkor tévedtünk, mert lehet, hogy ellopták tőlünk ezeket az éveket, de akkor ezek az ellopott évek voltak a mieink, ez a negyven *ilyen* év az életünk, az elefántcsonttornyom meg olyan, mint a moszkvai társbérletek a hetvenes évekbeli finom kis szovjet filmekben, átjár mindenki rajtam, behallatszik minden, egyszerre szól három tévé, mialatt valakinek az esküvője *folyik* a fürdőszobában, a nappaliban meg az üzemi négyszög ülésezik…

Tényleg! Nincsen is már üzemi négyszög! Belefacsarodik a szívem, ha arra gondolok, hogy eztán egy ilyen vákuumban kell tengetnem az életem. *Most sok minden megszűnt és sok minden lesz!* Váteszként, munkaköri kötelességem, megmondom, mi az a legfontosabb új, ami lesz-lett.

Már fölemlítettem e helyt azt a hajdani nyugat-berlini tévés élményemet (régi szép idők! még volt nyugat és kelet, volt Fal, amelyen nem tudott átjönni az a sok büdös Trabant, nem számítva nemdebár az enyémet, de hát az embernek, örök emberi paradigma, a saját Trabantja sose büdös; a büdös – az a többiek), amikor a tévés ember gondolkodás, pontosabban fontolgatás nélkül rászólt a választásilag vitatkozó két hatalmasságra, Schmidtre és Straussra, hogy tessék abbahagyni ezt a kiabálózást, ellenkező esetben ő hazamegy, hát micsoda dolog ez! Én evvel évekig nem tudtam betelni, ez a kis botrány számomra azóta is a szabadság és demokrácia bicebóca jelképe.

A félelem hiánya – ezt vehettem ott észre, és ezt észre vehetni akkoriban ki kellett ebből az országból utazni. Volt itt is, aki nem félt, de bármilyen bátor volt is valaki, félelemmel, de kiszolgáltatottsággal mindenképpen átitatott környezetben cselekedett.

Itt éltünk, tehát itt éltünk. Hol zsarnokság volt, ott zsarnokság volt, még akkor is, ha már nem volt zsarnokság, csak lehetett volna zsarnokság. Amiből az következett, hogy bármelyikünk ha szituációba került (kontaktált!, Zitat Ende) úgymond a hatalom képviselőivel, vesztett. Akkor is, ha labanc volt, akkor is, ha kuruc volt, akkor is, ha egyik se. Én például nagyon nem tudtam megoldani ezeket a helyzeteket. Éppen azért, mert volt *valami*, noha láthatóan nem volt semmi, amit meg kellett oldani. Az én nem-megoldás megoldásom az volt, hogy kerültem őket. (Az esetleges díjak átvételekor pedig szigorúan összeszorítottam a szám szélét!) Igaz, csak az a baj, hogy talán többé-kevésbé mindent ki lehet kerülni, de azt nem lehet kikerülni, ami*ben* kerülgetek.

Rémes emlékeim közé tartozik a ’86-os íróközgyűlés, és minél keményebb szavak hangoztak volt el a „mi” részünkről, annál rémesebbnek tetszett. A párbeszéd által magunk mellé *föl*emeltük a megszólítottakat, miközben ők végig fölöttünk voltak. Oda lett küldve a hatalom, ahová kell, csak épp nem ment oda. Ezt persze nem tudta mindenki, csak „ők” és „mi”. Aki meg nem szólt, például én, az meg abba vörösödhetett bele. (A vörösödést kiváltó konkrét mondat: amikor Berecz kijelenti, hogy az épp betiltott Tiszatáj az egyik kedvenc lapja.)

Ezt nevezzük kiszolgáltatottságnak, és ezért volt, szerintem, minden ilyen „párbeszéd”, konszenzuskeresés vagy hogy a francba hívták – vereség.

Ennek van vége. Nézem a tévében Orbán Viktor és Szűrös Mátyás szóváltását. Két évvel ezelőtt kapásból a feléért lecsukták volna mindkettőjüket. Már ez is nagyon jó. De a legeslegjobb az az, hogy két független embert látok beszélni, kénytelenek *egymást* elfogadni, és nem azért, mert ők személy szerint olyan kiváló férfiúk volnának, megengedem, azok, hanem mert most ilyen a helyzet, ilyen a tér, ilyen az ország. Tudom, hogy ez nem ennyire diadalmas, sok függőség marad, és sok fog majd keletkezni is, lesznek főnökök, újak, és így tovább. De nem lesz semmi előre lefutva. Elvileg történhet jó is ezután velünk.

Vége van valaminek. Ez ünnep. Hogy az általam méltatlanul elfeledett Lukács Györgyöt forgassam ki: A legrosszabb demokrácia is jobb, mint az, ami eddig volt itt.

Egy szép nap leírása

Ad notam: Lehullott az első hó
házi fogalmazás

Ma március 25-e van, Irén és Irisz napja, illetve az Új Ember falinaptárból még hozzánéztem a Mária Annunciátát, amin azonnal persze nevetni kezdtem, a papa szerint röhögni, és még szintén őszerinte ez helytelen is, ami lehet, hogy igaz, de hogy ezt épp a papa mondja, az kész röhej, mivel ő állandóan ezt csinálja. Egyáltalán, amikor összevonja szemöldökét, Rózsa Sándor, és komoly férfi benyomását akarja kelteni, az nagyon vicces. De nem akarok elkalandozni.

Ma a nap 5 óra 38 perckor kelt és 18 óra 3 perckor nyugszik. Innét is látszik, hogy a papa kivételezik velem, mikor azt mondja, hogy angyalom, olyan vagy, mint a nap, mert én szeretek aludni. Bár a Marcell jobban tud aludni, az egy tehetség. De azért jólesik a papa napozása, igaz, vele könnyű dolga van az embernek, csak rá kell nézni, és már olvad is. Bárki ránéz szépen, már olvad. A papa egy olvadozó férfi. De nem akarok elkalandozni.

A papa arra biztat, hogy azt írjam, hogy sűrű pelyhekben hullik a választópolgár, de ez túlzás. A papáék is szavaznak, úgy tudom, a Parlamentben vagy hogy. A Parlamentről nem tudom, hogy micsoda, régebben vörös csillag volt, azt tudom. Ha elmentünk előtte autóval, a papa fölemelte a kezét – tiszta Karaján a pali, mondta Dóri –, Kosztolányi!, süvítette, amire nekünk azt kellett mondani, hogy a parlament a falra ment, amitől a papa megnyugodott, egyenesbe került, és fölkapcsolt négyesbe.

Hogy mi a szavazás, azt nem tudom, de azt tudom, hogy a mama a fideszre szavaz, szerintem a három fiú miatt, merthogy az egyik szőke, a másik barna, a harmadik csodaszép, és a mama amúgy is mindig a szívére hallgat. Az egyik nagypapa a Csoóri miatt az emdéefre szavaz, a másik a keresztény micsodákra akart, merthogy ő is keresztény, de a papa hosszan beszélgetett vele, négyszemközt!, és a végén elégedetten dörzsölte a kezét,

sikerült nagyatyádat a fidesz karmaiba űzni. (Most azt mondja, fidesz helyett írjak eszdéeszt, mert akkor *arányosan* szerepelnek. Világos: apám megőrült.)

Azt mondja még, hogy a politikai pártok számára meg kéne tiltani a keresztény szó használatát, mi az, hogy keresztény párt, ez szemfényvesztés, a kereszténység nem szűkíthető le egy pártra, arról nem is beszélve, hogy semelyik se tartja be a tízparancsolatot. A papa akkor is hörögni szokott, ha meglátja az istenhazacsalád föliratot, és valami Thomas Bernhardot emleget, aki meghalt, de a papa nagyon szerette, és hogy állítólag most az volna jó, ha minél több író olyan dühös volna, mint az a Bernhard, dühös és bátor, rettenthetetlen, hogy ne tudjon meggyökerezni az a hülyeség, ami majd meg fog gyökerezni.

A papa szokása szerint majd egyszerre szavaz háromra („akárkire szavazok, nem akarom, hogy nagyon nyerjen”), így aztán majd érvénytelen lesz. A papa egy érvénytelen férfi. De nem akarok elkalandozni.

A Dórit hidegen hagyja a szavazás, de szerintem ez helytelen, mert szerintem a szavazás az olyan, mint a szerelem, mert én egyiket sem ismerem. De van egy tapasztalt, világot látott barátném, és avval már mindent megbeszéltem. Amikor ezt a szerelem-dolgot megmondtam a papának, láttam, hogy elfutotta a könny a szemét, amit én is úgy unok, mint a Dóri.

Ma még az is más volt, hogy nem otthon ettünk, mert a Sáry Laciék *szavazási ebédet* adtak, és a papa bármikor szeret ebédelni, a zenészeket meg úgyis irigyeli, de jó is volt tényleg, mert szólt egy Beatles-kazetta, és meg is állapodtunk, hogy ez jó, és a papa ezt kiterjesztette az egész napra, és hogy akkor is jó, ha kevés jó származik majd belőle. Ebbe aztán a Dóri is belenyugodott, a Sándor Gyuri pedig azt mondta, hogy én egy szikkadt katalán asszony vagyok, mire a papáék lefektették a Gyurit, hogy nyugodjék meg, aki még a papánál is bolondabb, és ezért szeretem.

Este még a mama segítség nélkül dolgozik, papa meg ír, szintén segítség nélkül. Hát erről szól a vasárnapi nap. Kalandra föl!

Helyesírás: Tartalom: Külalak:

E. Zsófi II. b.

A Torgyán-díj

Az elmúlt hetek sok személyes és kollektív összevisszasága miatt néhány (számomra) fontos eseményről nem írtam, pedig kellett volna,

írni az elmaradt kolozsvári felolvasási estről, amely a marosvásárhelyi vérengzés hetében lett volna, és nem tudtuk eldönteni, menjünk-e vagy ne menjünk, fölöslegesen provokálunk, vagy ellenkezőleg, fölöslegesen meghátrálunk, akaratlanul bajt vinnénk-e, vagy, ahogy mondani szokás, erkölcsi támaszt (eredendően irodalmat akartunk vinni és hozni, de ez természetesen azonnal aktualitását vesztette), írni erről a furcsa estéről, az éjszakai körtelefonok, a megfontolások, a várakozás, a bábszerű cselekvés, a félelem hiánya (nem bátorság, hanem az alulinformáltság miatt), az egésznek a színházszerűsége – ismét: mintha komoly felnőttek volnánk, apáink, ahogy hallgatagon és sápadtan ülik körbe a rádiót, a világvevőt, Beromünster, Nagy Imre utolsó szavait hallgatják, a kormány a helyén van,

írni arról, hogy milyen az, egy szlovákiai városban sétálva *fojtott hangon* magyarul beszélni (hangilag egyébként olyan, mint mondjuk tíz éve idehaza nyilvánosan köszönni papnak: az a köszönés vagy halkabb, vagy hangosabb lett a kelleténél, mert nem arra gondoltunk, hogy jó napot kívánunk és hogy dicsértessék a Jézus Krisztus, hanem valamire, ami nem volt és mégis volt, erre az egész elmúlt izére kellett gondolni egy szürke köszönéskor),

írni arról, hogy találkoztam egy *akkor* Marosvásárhelyt járt emberrel, akit korábbról erős és szép férfinak ismertem, ambiciózusnak és vidám természetűnek, és amikor most a szemébe néztem, úgy megijedtem, hogy azonnal átöleltem, hiába persze, tekintetének törtségén nem változtathattam,

írni arról, hogy mért van az, hogy a szlovákok olyan érzéketlennek látszanak lenni a kisebbségi sors iránt, miért, mikor a csehekkel szemben meg ők kisebbségiek, és akkor, egy lélegzettel, mért van az, hogy most, amikor a magyarok klasszikus zsidósorsra vannak kényszerítve, mert hisz annak és csak annak a következményeként, hogy magyar a nyelvük, máris megaláztatás és veszély az osztályrészük, még föl sem ébrednek reggel, már bélyeg van a homlokukon (vagy legalábbis mindennek megvan a

veszélye), szóval ha ez így van, akkor a magyarok mért olyan érzéketlenek arra a kérdésre, hogy mit jelent zsidónak lenni, és persze az is ide tartozik, hogy amikor valakinek e fönti kérdést föltettem, az azt válaszolta, hogy a magyarok már tudják, mit jelent zsidónak lenni, most a zsidókon volna a sor, megérteni, mit jelent magyarnak lenni, amire én, mint rendesen, hümmögök, mert szerintem ebben az összefüggésben az égadta világon semmit se jelent magyarnak lenni,

írni tehát arról, hogy, egy szó, mint száz, mért is volna mérsékelt (másodrendű frissességű) állapotban lévő egyénekkel gyors és könnyű a kollektív tanulás, de hogy még nem dőlt el semmi, közös züllés és közös emelkedés egyaránt választhat még minket.

Befejezésül, a szabad Magyarország első (április 10-én írom e sorokat) szabad Elefántcsontja alkalmából (nem egészen saját ötletből) egy díjszerűséget alapítanék, melyet minden hónapban a tárgyidőszak leggiccsesebb vagy/és legbornírtabb vagy/és legostobább vagy/és legdemagógabb mondata vagy kijelentése, illetve ennek szülője kapna. A díjat talán Torgyán Józsefről nevezném el, akit ezennel üstöllést a díj első, bányászrezsővel ékesített fokozatára érdemesítek a választások során tanúsított visszafogott és intellektuális szavalataiért, különös tekintettel a nyakizmok fejlesztése terén végzett munkásságáért, lásd a „Magyarok! kisgazdák!, én fejet hajtani jöttem ide, de magyarok, én nemcsak fejet hajtani jöttem, hanem fejet emelni is jöttem, magyarok!” kezdetű népnemzeti etűdöt. Gratulálok az első kitüntetettnek, és további sok sikereket kívánok.

Minden közéletben szereplő hölgy s úr (satöbbi) tevékenysége díjazható, értelemszerűen megkülönböztetett figyelemben részesítve a kormányzópártot, és ez ügyben a Hitel olvasóinak aktív, jó szándékú és kíméletlen segítségére külön is számítok. Várom tehát az olvasó ilyen irányú híreit. Meglehet, a politikusoknak sok mindent figyelembe kell venniök, de nekünk, olvasóknak, csak az igazságot. Hm. Éljen a szabadság.

Inventár

Vörös pestisnek ugyan nem nevezném, de most, hogy elmúlt rólunk e keserű pohár, a szocializmus, érdemes volna megnézni, mi maradt utána, mi maradt vonultán az árnak.

Már említettem, főleg mi maradtunk itt. Azután rögtön ez a szó, hogy „mi”. Egy nem létező közösség nevében idézték ezt a fejünkre állandóan. A „mi” volt a jó, az „én” a gonosz, a mi a nagyvonalú, az én az önző, ég és föld, hűség és árulás. Erre a virtuális mi-re hivatkozva épült föl a történelem talán legegoistább társadalma, amelyben szinte semmiféle közösség nem létezett, csupán a közösségre való hivatkozás mint alibi és fenyegetés.

A mi valóban nagy erő, és a fázósan összekucorgó én-eknek talán nem is volt más választásuk, mint a mi akolmelegébe bújni; így keletkezett a „mi” és az „ezek” differenciálatlan, egyszerre hamis és igaz párosa. De hát honnan is tud*tuk* volna, mi ez a mi, mikor az én-ekről nem tudtunk semmit, dallamtalan kor, nem tudtunk és mertünk erre vonatkozó kérdéseket föltenni.

Hogy milyen is ez az én, ez hosszabb tractatus tárgya lehetne. Vagy, mondjuk, regényé. Óvatos és mérlegelő elemzés beszélhetne erről az elhagyatott, piszokkal, műanyag vörös csillagokkal, mocskos habbal, törmelékkel teliszórt tengerpartról – amely az agyunk.

Most e szegény tengerpart mintha legfeltűnőbb kacatja a bizakodás hiánya és a tehetetlenség hangsúlyozása volna. A félelem. Attól félünk, hogy hiába van más, ez ugyanaz. Ez bizony marhaság. Hogy piros helyett piros-fehér-zöld lesz, Marx országa helyett Mária országa leszünk.

Leszünk, ha hagyjuk! Mert valóban most alakulnak ki a közmegegyezések, az, hogy mit fogunk botrányosnak, elfogadhatatlannak tekinteni, és az, hogy mire hunyunk szemet. Az erő persze, ha nyugodt, ha nem, ha tudja, ha meri, ha teszi, ha nem, érvényesíti az erejét, azért erő, és egyébként is mi adtuk neki. Ám ha ezt nem a közmegegyezések szerint

teszi, abból botrány van, és a botránytól az erő gyöngül, ami nem áll érdekében, következésképp majd tartózkodni fog tőle.

Bizony: a bátor és szabad emberek hona ily szép jövő előtt áll.

Node az ember milyen? Az ember egy rút szibarita váz, gyáva, ostoba és megalkuvó, legalábbis fennáll ennek a lehetősége. Ez rendben is volna. Én tulajdonképpen arról beszélek most itt, hogy azt kellene elérnünk, ez volna a valóban hatalmas országépítő föladat, hogy csupán a saját hülyeségünk, gyávaságunk és így tovább juthasson szerephez, és ne adódjék ehhez, mint eddig, a struktúra fenyegetése. Azaz: hogy változzék meg *a hely szelleme*.

A hely szellemét talán a legérzékenyebben a hatalom és a sajtó (láthatóan nehezen alakuló) viszonya mutatja. Theo Sommer, a Die Zeit-főszerkesztőnek szavait ajánlom minden újságíró figyelmébe: *Ők megpróbálják, mi meg ellenállunk.* Elmúlván negyven, izgatnék kicsit állam ellen, és fölhívok minden újságíró kollégát a lázadásra, arra, hogy semmit ne tűrjön el, ami (neki) nem eltűrni való, és a célból, hogy a hatalom – mint a kismacska a tűzzel – tanuljon belőle, minden igaztalan hatalmi beavatkozást bocsásson azonnal a nyilvánosság elé. A nyilvánosság mint hatalom: ez új és létezik. (Itt jegyezném meg, hogy a hatalom az nem azonos az MDF-fel, hatalom például az SZDSZ is, minden ötödik magyarországi ember erejét bírják. Éppen itt volna a dolog veleje. A világ nem MDF-re és SZDSZ-re oszlik föl. A hajdani egyszem pártunkhoz tartozni vagy nem tartozni valamelyest vízválasztó volt, mindenesetre magyarázatot igényelt a párthoz való tartozás. Ez most nincs így, ez a két párt nem vízválasztó. Pedig most nem kevesen gondolják így. Szerintem azt kell elérni, hogy az ne legyen fontos döntés, milyen párthoz tartozik az ember. Döntésnek döntés, de nem jó és gonosz között, mert hisz úgymond mindegyik jót akar majd, ebben az lesz jobb, abban amaz, és remélni lehet, hogy akkor meg ezt az csinálja, azt meg amaz, majd. Rolling Stones vagy Beatles: tudjuk, nem mindegy. De azért mégiscsak az a legfontosabb, hogy nem diszkó…)

A sajtónak tehát nem segítőkésznek kell lennie, nem jó szándékúnak, nem progresszívnak (ez mind következmény volna, ha), a sajtónak SZABADnak kell lennie. Az újságíró akkor a legjobb, ha szabad, ha szabadon beszél – összevissza. És mi van, ha szabadságában szamárságot beszél, pontatlan, tendenciózus stb.? Az bizony nem jó, az árthat, ez a szabadság megkerülhetetlen rizikója. Viszont azt, aki állandóan *mellé*ír,

annyiban szabad csak, hogy szamár, pontatlan és tendenciózus, azt majd elsöpri a szakma vagy/és a nép haragja.

Úgy. Azt hiszem, az ország minden jelenlegi problémáját megoldottam, pá.

Utóirat egy, avagy a lélek csipkéi

Most, hogy az MDF győzött, és a Hitel nem kiköpötten ellenséges viszonyban áll mondott párttal, barátaim és ellenségeim egy részhalmaza szerint nem úszhatom meg a döntést, hogy írjak-e a lapba továbbra is vagy se ne. Én meg azt látom magamon, hogy bizony éppen azt akarom, megúszni. Ton aludatus, tudus nimeratus, ahogy a nagy Publius Ovidius Naso írja keserves tomi száműzetésében, sem megoldva, sem feloldva, még csak nem is a magány kevélységével.

Utóirat kettő

Többeknek. Posztumusz Torgyán-díjat nem adok ki; az a Kossuth-díj, amire tetszik gondolni.

A világ szerkezete

A világ egy, de legalábbis Európa egy, szeretjük mostanában mondogatni, s mintha volna is benne valami. Szinte ugyanazon a napon, amikor föltüzelt csőcselék őrjöngött egy távoli városban, egy másik távoli városban gyönyörűséges kiállítású Molière-előadást láttam, színek és színek és pompa mindenütt: és üresség. Nem azt állítom, hogy Marosvásárhely telt és Párizs üres – hanem hogy egyszerre kell őket tudomásul vennem, az acsarkodó nyálhabos szájszélt, és a másikat, amely évszázadok tapasztalatával, nyugodtságával, unalmával és gazdagságával készül valami pihe mozdulatra. Ez volna a mottó az alábbiakhoz, ahol is, úgy érzem, sikerült üstökön ragadnom a mindnyájunkat foglalkoztató centrális problémát.

Azt tudniillik, hogyha az ember telente a *Côte d’Azur*-re utazik – és valljuk be, ez ha nem is eredeti, de magától értődő gondolat –, mindújra meg kell állapítania, valami mindig változik. A természet zsugorodik, tudjuk, a gazdagság nő, nem meglepetés, és, ami a legfontosabb, az éttermek sparhertjei mögött új főszakácsok állanak. *Saint-Tropez* és *Monte Carlo* közt úgy keringenek a menő szakácsok, ahogy a profi futballisták Athéntől Amszterdamig… – hacsak nem azért állnak tovább, mert a telekspekulánsok buldózerpolitikája teszi az éttermet a földdel egyenlővé, hogy ott azután bungalók garmadája nőjön, miáltal a természet tovább zsugorodik, a gazdagság pedig tovább nől.

S noha e változás természetes, nem léphetsz kétszer ugyanabba a Monte Carlóba, az a nyájas olvasóm, ki akárcsak a tavalyi értesüléseire bízza magát, könnyen *pórul* járhat. Rögtön megnyugtatom az országot, Nyírbátortól Zalaszentgrótig (Gombosszegről nem is beszélve), hogy a legnagyobb szakács és a legkisebb *bistro* megvan még, és ott, ahol eddig. Alain Ducasse továbbra is a szerénynek nehezen nevezhető „*Louis XV*” *(Hôtel de Paris, Monte Carlo)* barokkos pompájában álmodja tányérra eredeti és összehasonlíthatatlan remekműveit, elég legyen utalnom a vad és barátságos tejszínes homárlevesre, valamint a szarvasgombás Jákob-kagylókra, de hát kár is volt konkrét lennem, említhetnék *bármit;* és hasonló jó egészségnek és üzletmenetnek örvend Madame és Monsieur

Giusti a nizzai virágpiac közelében, a parányi *„La Merenda”* maradt a kispénzű, a regionális ízek örömeire vágyók biztos találkahelye – mindkettő a maga nemében páratlan.

A „Don Camillo” rendben, és noha Jacques Chibois évek óta azzal kérkedik és fenyegetőzik, hogy önállósul, maradt, így a *„Gray d Albin”* Cannes-ban az, ami volt, és ez nem kevés. Ami Saint-Tropez-t illeti, ez kényes kérdés. Ne kerteljünk (dobogjon bár a szíved – ah! megvan! szíved hiába dobog az MDF-ért vagy az SZDSZ-ért, hallgatni nem hallgathatsz rá, mert az Fidesz, megvan a magyar belpolitikai élet 22-es csapdája), szóval ne hímezzünk-hámozzunk, Saint-Tropez soha nem volt a szakácsművészet csimborasszója. A mégis említésre méltó *„Mas de Chastelas”*-nak és a *„Résidence de la Pinede”*-nek új tulajdonosa van, hogy ez mit jelent, ma még bajos volna megjósolni. A Sainte-Maxime-i kikötőbeli *„L’ Amiral”*-ban, nem tudom közelebbről, miért, nőügy-e vagy más, a főszakács máról holnapra pakolt és ment, utódja, a helyettese majdnem olyan jó, mint ő – eltekintve (nem lehet eltekinteni!) a desszerttől, mert bár megőrizte a receptek rafinériáját, de volt főnöke már-már léha könnyűségét soha nem fogja elérhetni. Figyelem! Visszavonult a „La Reserve”-ből a legendás Loulou, az étterem mégis megmaradt a part legjobb halas helyének.

Tudom, mindannyian izgatottak, mi van a *„Negresco”*-val. Biztosíthatok mindenkit, Dominique Le Stanc ott folytatja, ahol a nagy Jacques Maximin abbahagyta, csalódás embert ott még nem ért. Maga Maximin Nizzában végre önálló étteremhez jutott. Erre várt egész életében! Hogy a maga ura legyen! És mit tesz a szerencsétlen? Rendez egy nagyképű látványkonyhászatot, egy Disneyland-effektes szakácsblöfföt! Mesüge! De kérem, ez maradjon köztünk, Maximin még mindig fiatal, és egyike az ország legjobbjainak, legyünk bizalommal, de legalábbis figyelemmel iránta.

Wolfram Siebeck, a hírhedett minnesänger töredékével zárom soraim: A világ szerkezete, akár a halott lehelete, akár a *mistral* hűti levesed, nem… a kézirat itt megszakad; tudjuk jól.

Hrabal meg én, két valaki

Most, hogy megjelent a *Hrabal könyve* című regényem, értelemszerűen sokat fecsegek Hrabalról, és azon kapom magam, hogy nem vagyok figyelemmel arra, hogy élő személyről van szó, van szóm.

Persze jó okom van így tenni. Mert ugyan másfél esztendőig valóban egy prágai illetőségű, 1914-ben született öreg férfi fényképe nézett rám az íróasztalomnál, nem állítom, hogy mondjuk ironikusan vagy szkepszissel nézett volna, hogy kinevetett volna, vagy mulatott volna rajtam, és azt sem, hogy segítőkész lett volna, biztatóan hunyorgott volna, egyáltalán, hogy belém helyezte volna a bizalmát, ezt sem állítom, csak nézett, azaz ha ránéztem, rám nézett, ott volt, nem kértem a segítségét, és ő nem is ajánlott fel semmit; de hát mint rendesen, én kitaláltam magamnak egy Hrabalt, vén mitikus pofát, minden kelet-európai fájdalmak tudóját, egy bölcset, egy szeretőt, aki eligazít az erő és a szív zűrjeiben, sőt még afféle Vater-Figur is lett belőle, pedig arra aztán már az égadta világon semmi szükségem sincs, van énnekem atyám *elegendő*, reálisan létező, Oidipusz-komplexusaimat dúdolva akkor élem ki, amikor akarom, nem szorulok rá senkire…, illetve hát az édesapámra.

Másfelől, vagy némileg másfelől, ha magamról beszélek, akkor sem igen veszem figyelembe, hogy élő személyről van szó, és ha én így járok magammal, mért legyen Hrabalnak jobb – velem. De megértem őt, hogy amikor újságírók megkérdezték tőle, hogy tud-e egy ilyen s ilyen című regényről és mit szól hozzá, azt válaszolta, igen, rémlik neki valami – még szép, hogy rémlik! előző este hosszasan beszélgettünk erről is –, és aztán szigorúan még azt mondta, hogy örülni ennek ő kevéssé örül, mert hogy még él. Ebben bizony igaza van, és én ezt valóban sehol se kalkuláltam be (vagy bele?).

Mindenesetre, ha azt írom, Hrabal meg én, azt ha lehet, ne tessék dicsekvésnek venni, tessék alanynak venni, nekem a Hrabal és az én mondatokhoz kell, nem a jó vagy rossz híremhez. Idén a szokásos párizsi könyvszalon témája mi más is lehetett volna, mint Közép-Európa, ezért lettünk néhányan odacsődítve, többek közt a fent nevezett két egyén is. Az idősebb egyén meglehetősen rapszodikusan viselkedett a fiatalabbal,

olykor gyöngéd barbársággal rápillantott, mint a fiára, máskor meg szinte ráordított (mint a fiára), például amikor az megkérdezte tőle, hogy ott lesz-e a pozsonyi konferencián, föl se emelte a tekintetét, úgy sziszegte, most én Párizsban vagyok, és Párizsban nem gondolok Pozsonyra, Párizsban Párizsra gondolok, érti?? Párizs! nem Pozsony! Párizs! A fiatalabb egyén azért olyan fiatal már nem volt, így nagy – közepesen hatékony – erőfeszítéseket kellett tennie, hogy ne sértődjék meg. Viszont azután meg egy kávéházból a cseh egyén csókokat intett ki az utcára neki, illetve nekik, mert a feleségével sétált, és akkor ők ketten odaléptek a nagy ablaküveghez, amely mögött, potyka az akváriumban, amaz ült, s mintha őt, csücsörítve megcsókolták – az üveget. Az egyének vigyorogtak, és mindenféle nők sokat sejtetően összenéztek.

Este pedig meg voltunk, Hrabal meg én, híva vacsorára, amelyet egy kiadó adott számunkra, minthogy hála Istennek, hátsó szándékai voltanak velünk. A hely csillogott-villogott, arany váltott ezüstöt, kifinomultság, gazdagság, ízlés, azt hiszem, kevés elegánsabb étterem van a világon. Végül is ezért mentünk Párizsba – én legalábbis. Hrabal fáradtan érkezett aznap Dél-Franciaországból, Van Gogh-helyszíneket nézett meg. Olyan zöld nyakkendő nincs is, mint amilyen a nyakában lógott, nem is lógott, lófrált, akkora boggal, amilyent élő ember utoljára a hatvanas évek elején kötött. És azt se lehetett eldönteni, hogy pulóver vagy zakó, ami rajta van.

Nem tudott hibázni. Előételnek sört kért, aztán abszintot, nem volt, és így tovább. Bármit tett, bármi úgynevezett nem oda valót, azt olyan nyugodtan, magabiztosan, azaz hitelesen tette, hogy az abszolút kétségbevonhatatlanná vált. Ugyanúgy viselkedett, mint a prágai kocsmákban, azaz – és ez volt az este tanítása – ő mindig *hazai pályán játszik…* Az öreg lassan eluralta a terepet, pincérek hada hegyezte a fülét sorfalat állva, miközben ő kiselőadást tartott nekik talán nem egészen makulátlan franciasággal Hegel és Van Gogh belső összefüggéseiről, különös tekintettel és művészetben elengedhetetlen zsidó hücpére. A fiatal fiúk figyeltek.

Mikor már nehezen forgott a nyelvünk – bor –, ügyelve, hogy ne halljam, azt mondta a szomszédjának: Ha nagyon sokat innék (?), úgy írnék, mint ez, itt…, bökött felém. Majd betuszkoltuk egymást egy taxiba, és szótlanul hazamentünk. Jojcakát, mondtam az ajtaja előtt, és finoman belöktem a szobába.

Rózsa Sándor a zsiráfját ugratja

A kultúrpolitika volt az a varázsszó, mellyel *annak idején* úgy riogatták az embert, mint a gyerekeket a krampusszal, rút varanggyal, boszorkánnyal vagy az Erzsi nénivel (bár ez utóbbi politikai felhangjait nem vállalhatom, lévén Erzsi néni a gyerekorvos, az enyém is ő volt, s most a gyerekeimé, aki tehát jót akar, de – pincisek és szurík formájában – fájdalmat okoz). Én végül is oda lyukadtam ki, hogy a kultúrpolitika az többé-kevésbé olyan, mint a zsiráf az egyszeri viccben: hogy hát egyszer láttam, de az se az volt.

Azazhogy kultúrpolitika nem nagyon van, és nem is nagyon kell hogy legyen.

Az első szavak ez ügyben, megítélésem szerint, nem voltak szerencsések; ha akarnék, tárgyszerűen meg is neszülhetnék. De nem teszem azt, részint hajlamaimnál fogva, részint mert nem hiszem, hogy valóban úgy gondolná az új seprő, ahogy olykor mondja, vagy ahogy hallani vélem. Szóvá azért teszem, mert úgy vélem, mindent azonnal szóvá kell tenni (ez nem mond ellent a türelemnek), valamint azért, hogy látszódjék, a hatalmi pozíció fölerősíthet értelmezéseket, és erre ügyelni kell, sőt érdemes, nem formális kérdés, hozzátartozik a hatalomhoz. Az ország az nem egy nagy család, nem is kocsma, nem katedrális, nem is népünnepély vagy művelődési ház – e helyeken elegendő a jó szándék, mert *magunk között vagyunk.* Az országban nem vagyunk magunk közt; hála Istennek, magunkon kívül sem, miként régebben. (A kettő közt, azaz magunk vagyunk, zárhatnám le a magammal folytatott vitát.) Az ország az egy és sokféle.

Az országgyűlésen történt, a kérdést nem hallottam, de a válasz az volt rá, hogy a válaszoló majd most szívesen megmondja, milyen népi kultúra leend a kultúrpolitika vezérlő csillaga, a *magyar* népi kultúra! Puff neki. És hogy még jobban lehessen érteni, elhangzott Bartók, Kodály, Ady, Nagy László neve. Itt van az a pont, amikor azt mondom, állj. Ezt, kérem, nem! Nekem ne mondja egy kormányzat, egy párt, egy szenátor, hogy Ady. És azt se, hogy Babits. Politikai térben tudniillik azt mondani, Ady, az azt jelenti (szándéktól függetlenül), hogy *nem* Babits, és Babits, hogy nem

Ady. Képzeljünk magunk elé, mondjuk, egy francia szenátort, egy derék hazafit Cagnes sur Mer-ből, ahogy fölugorva kollégája orcájába vágja az igazságot, kiáltván: Rabelais! És ezen értenének valamit!

Szóval, ilyen nincs. Hogy kicsoda Adybabits, az a kultúra belügye; mindenki mondja a magáét. Czine Mihálytól Garaczi Lászlóig, és majd így kiderül. Egy politikus (mint politikus) ne mondja Adybabits nevét, mert csak rosszul tudja mondani, emblémának használja, hivatkozási alapnak. Akar valamit tőlük, s nem megérteni akarja őket. Magyar népi kultúra?! Hát persze! És? Ez olyan jól van definiálva? Dehogy van, és nagyon jó, hogy így van, hiszen éppen azért lehet belőle élni, mert olyan meghatározhatatlanul gazdag!

Ez az, amibe a kulturális kormányzatnak nem kell beleártania magát. Majd az Adybabits társaság beszél Adybabitsról, meg akinek fontos. Mert hisz csakis *innét* van meg az esély róluk szólva róluk beszélni. Hogy kit tűz az irodalom a zászlajára, vagy hogy akar-e zászlót egyáltalán, azt majd az irodalom maga eldönti.

Itt jegyzem meg, hogy az elitkultúrát s a tömegkultúrát sem érdemes így szembeállítani – hiszen természetesen igaz az, hogy mindennek a tömegkultúrából kell kinőnie, de akkor nem egyszerűbb (értsd: okosabb és hasznosabb) azt mondani, hogy a legfontosabb, valóban, az oktatásügy?

Dolga maradna ezernyi a kulturális kormányzatnak, lehetne zseniális például a rémületesen meg nem oldott kiadó–nyomda–terjesztés szerelmi háromszögben, szegénykémnek persze főként pénzt kellene szereznie, és el kell hitetnie a társadalommal, hogy mindez neki is fontos, azaz törődnie kell a kultúra presztízsével, mindeközben nagyvonalúnak kell lennie és bizony tanulnia kéne abból, amibe megítélésem szerint a Kádár-korszak kultúrpolitikája belebukott, és ügyelnie kéne arra, hogy fogadásokon, díjkiosztásokon ne édes és meleg legyen a pezsgő, és hiába nép-nemzeti étel a töltött káposzta, délután háromkor azt ne tessék adni, főleg ne langyosan, hogy már széjjelvált a zsírja meg a tejfölje, mert így aztán, láttuk, tényleg nem lehet kultúrpolitikát csinálni.

Nagy Imre, Van Basten, Goethe és Zsófi

Ma június 16^{dika} van. Tudjuk, milyen nap. *Már* tudjuk, mert talán éppen ez volt az a kitüntetett nap, melyet közösen nem tudtunk, úgy döntött az ország, hogy erre fátyolt borít. Ez ért véget a tavalyi Hősök téri ünnepéllyel. Arról szólt az az egész nap, amiről egy ország harmincvalahány évig hallgatott; emlékszem, annyira hihetetlennek tetszett, hogy a Hősök teréről nem a temetőbe mentem, hanem inkább haza, hogy megnézhessem az egészet a tévében (!), hogy így valahogy *valóságossá* váljék. Hogy azt, amit egyenként tízmillió ember tudott, most már nyilvánosan, együtt is tudjuk – mert az más. Az egyik legfontosabb napja ennek az új-régi országnak.

Ma június 16^{dika} van. Ma lesz az Angol–Holland. Mostanában állandóan ilyen mondatpárokba botlom. Amikor márciusban Párizsban egy elképzelhetetlenül gazdag, finom és rémületesen üres, gyönyörű és elcsüggesztő Molière-előadást láttam, abban az órában egy romániai városban pogrom volt, embereket vertek agyon, mert nem azon a nyelven beszéltek, melyen a többség.

Egy bő hete, június nyolcadikán meghalt a barátom névtelen gyermeke. A gyerek nyitott gerinccel született, és nem lehetett tudni semmit, szóval azt sem, hogy egyáltalán jó-e, ha megmarad. Amikor a gyerek nevét kérdeztem (időhúzás), a barátom kiabálva rám támadt, hogy mit akarok én evvel, hát nem mindegy, hogyan hívják, hívják, ahogy hívják, mit fontoskodom… Amikor megnyugodott, elmondta, hogy nem adtak a gyereknek nevet, egyszerűen nem nevezték el.

– Ha nincs neve, akkor szinte nincs is. Akkor könnyebb elveszíteni.

Június 8^{dikán} tehát azt mondtam: *Meghalt a barátom névtelen gyereke. Ma kezdődik a futball-világbajnokság.*

Le szabad két ilyen mondatot írni egymás mellé? Vagy ez cinizmus volna? Nyegleség, felületesség, frivolság? De hát mi mást tehetnék? Legyen bennem több ízlés, és tegyek a két mondat közé sormintát, vagy rajzoljak valamit? Bármit teszek, az a két mondat egyben van. A kivégzett miniszterelnök és Van Basten, Molière és a csőcselék, a kisgyerek halála és a futballvébé. Hogy mindezt egyszerre kell tudomásul vennem. Tudomásul

venni, azonosakat azonosnak mondani, különbözők közt különbséget tenni – gondolom, ezt jelenti európainak lenni. Nem mintha engem érdekelne *külön* Európa (ha az Európa-ház kifejezést hallom, már dühbe se jövök, szelíd öklendezés fog el), engem Van Basten érdekel, és Goethe, a nem-euklidészi geometriák és a sajtok, Italo Calvino és a névtelen gyerek – azaz, vereségem elismerem, Európa.

*

Folytatva Európával: kérdem a nyolcesztendős Zsófi nevű lányomat, hogyan érezte magát a felolvasásomon, mert életemben és az ő életében is először elvittem egy irodalmi estre szegényt.

– Na?

– Tessék.

– Nem akarsz valamit mondani?

– Nem, mér? Te kérdeztél valamit, Péter.

– Igen.

– Mi az, hogy igen?! Milyen igen? Mit kérdeztél? Ha álmos vagy, ne kezdjél beszélgetni!

– Hát hogy… milyen volt?

– Mi milyen?

– Tegnap…

– Tegnap mi?!

– Nahát a felolvasás!

– Ja, arra célzol, Péter?

– Arra.

– Hát jó. Nos (!) *tudod jól*, hogy én azt eléggé untam. Hát, Péter, az nem nekem való. Aludtam is keveset. Egyszer viszont nevettem. Az jó volt, hogy az Úristen ugyan mindenható, de szaxofonozni nem tud.

– Igen.

– Azért nem irigyellek, ha majd meghalsz. Majd nyilván veszekedni fog veled.

– Kicsoda?

– Hát a Jóisten. Te is veszekedsz velem, ha utálatos vagyok a Miklóssal.

– Ez most hogy jön ide?

– Csak úgy mondom. Te is csak úgy írod, nem?

– Fejezzük be ezt a beszélgetést, elkésel az iskolából.

Erre, mint egy artista, a nyakamba veti magát, olyan könnyű a keze, mintha fátyolból volna, azt teríti az arcomra.

– Hát ne félj, kisöreg. Ne félj.

A félelem esete a hittantanítással

Olvasom, hogy a kultuszminiszter úr Bécsben annak a véleményének adott hangot, hogy a magyar sajtó nagy része kritikus, sőt időnként *ellenséges* az új kormányzattal szemben. Az ilyen magatartás példájaként említette, hogy amikor a kormány lehetővé tette a fakultatív hitoktatás bevezetését, számos tömegtájékoztató eszköz valamiféle „klerikális diktatúra”, a materializmus és az ateisták elleni megkülönböztetés veszélyének fölidézésével próbált félelmet kelteni.

Miniszter úr! Ön téved, a félelmet, azt nem keltik, az *van*. És kérem: az indokolatlan félelem is félelem. És erre nemcsak illő és hasznos, de kötelező figyelemmel lenni. Azért tudniillik, mert nagyon *sokféle* félelem van. Kétségtelen, van köztük festett is. És van, aki a zavarosban halászik. De van másmilyen is. Ez az, amihez lassan szokunk hozzá. Hogy egy ország az nem: mi és ők. Hanem sok hülye ember, én, te, ő, együtt. Az ember ül egész nap a Parlamentben, dolgozik, akár egy állat, jut is valamire, és akkor jönnek mindenféle emberek és morognak. Igen, ez a dolgok rendje. Ki ezt akar, ki amazt. És rossz iskolákba is jártunk. A félelem egy része tényleg a demokrácia iránti bizalmatlanságból fakad. Azért, mert pluralizmust valójában nagyon kevesen akarnak, kevesen tudnak akarni, a reflexeinkből inkább az következik, hogy egypártrendszert gondolunk el, csak éppen most már egy *jó* párttal. Innét a félelem. Mert kizárólagosságra való törekvést látunk a másikban, mégpedig azért, mert magunkban ezt találjuk, nevezni persze nem így nevezzük, hanem jóra való törekvésnek, őszintén meggyőződvén, hogy a jót mi birtokoljuk.

Úgy látom, hogy a kulturális kormányzat is ahelyett, hogy megérteni akarna egy helyzetet, védekezik, tehát támad. Rossz a hang, és ez nem formai kérdés. Mert hiába van az a nyilatkozatban, hogy tulajdonképpen legyen az, amit ki-ki akar, úgy hangzott, mintha azt mondanák, hogyne-hogyne, de azért a rendes ember az hívő. Hogy az a természetes. A magától értődő. Ami, nemde, szamárság. (Zárójelben megjegyzem, amit tulajdonképpen csak vallásüldözés esetén volna ízléses, hogy mindezt olyan valaki teszi szóvá, aki alapvetően fontosnak tartja a hittant, a kormány jó részéhez hasonlóan a Piarista Gimnáziumban végzett, s

családja, egy rövid, financiális megfontolásoktól ugyan nem mentes hezitálás után, úgy 3-400 éve szemrebbenés nélkül pápista, s meglehet, ő maga íróként lézengő ritter vagy efféle, de négy darab gyermeke, kit szigorúan hittanra járat, még Fekete Gyula Magyarországában is előkelő helyet biztosít neki, für alle Fälle általa nem fogy a magyarság satöbbi, satöbbi.)

Osztom az általam nagyra becsült Beke Kata nézetét, a tanítónak meg kell mutatnia mindazt, amiből majd választani fog az ifjú, világos, nem lehet megkérdezni az újszülöttet, *mondja meg,* akar-e beszélni tanulni. És avval is egyetértek, hogy nevetséges dolog az európai szellemről a vallás nélkül beszélni (ahogy, elvileg, eddig). De avval már nem érthetek egyet, hogy e vitára csak legyintsünk, mondván, vihar egy pohár vízben. Mert ez igaz lehet ugyan (hát most tényleg ez a legnagyobb probléma?) – csak hát ott vagyunk mindannyian a pohárban. (L. sokféle félelem van… Hivatkozhatnék még az ősi futballanekdotára. Mester, nagyon fáj a lábam. Azt te csak úgy érzed, fiam.)

A következő, már-már kompromisszumos javaslatom volna: vonná vissza üstöllést a miniszter úr ezt az elkapkodott és végig nem gondolt rendeletét, és egyszersmind vezettesse be a vallástörténet- s a biblia- (stb.) ismeret okítását. Ez tényleg hozzátartoznék a magyar népi kultúrához. A hittan közvetlen tanítása az egyházi iskolákra maradna, amelyek lassacskán visszanyernék régi jelentőségüket, pontosabban a nekik járót.

E visszakozással nem veszítene senki, se hívő, se diák, se tanár. Mert nem hit- és erkölcstant akar az állami iskola tanítani, remélem, mert azt nem lehet, hanem a föltételeit megteremteni a hitnek és erkölcsnek. Biztos tudás itt nincs, a reményt kellene megteremteni a tudásokhoz.

Egy irodalmi szenzáció

Az úgynevezett irodalmi szenzációk többnyire nem irodalmiak, bár mivel azt, mi az irodalom, nem tudja senki élő ember, azt is jótékony homály fedi, mi az irodalmi szenzáció. Talán itt is úgy van, hogy az az, amit annak mondanak.

Akkor én most mondok egyet, pontosabban *elkezdek* mondani egyet: BERTÓK LÁSZLÓ PRIUSZ CÍMŰ MUNKÁJA A NYÁRI JELENKORBAN.

Utószószerű szép írásában a következőket mondja a műről Balassa Péter: Nincs helye itt semmiféle elemzésnek és magyarázatnak. Meglepően áttetsző szövegeket olvashattunk: egy „vádlott" 35 évvel későbbi, egyszerű hozzáfűznivalóit (olykor az egykori kérelem évezredes hangján) 1955-ös, 56-os ügyéhez, amelynek dokumentumai szintén itt állnak. Mi a különös mindebben? Éppenhogy semmi. Az, hogy semmi szenzációt nem tartalmaznak. Az, hogy minden ismerős. Az, hogy az egészben van valami fájdalmasan távoli, valami poros, „érdektelen" és néma. Hogy bizony ez kicsi ügy, kis per, kis ítélet, kis gazságokkal, kis megalázkodásokkal, ócska koncepcióval és konstrukcióval – nagy és végtelen védtelenséggel –, vacak, unalmas emberi mechanizmusokkal: cserbenhagyásokkal és „beismerésekkel".

Eltelt 25 év nyom nélkül, írta valaki nemrég. Hát itt van, ez az, itt a nyomnélküliség nyoma. Alaptörténet, kis, magyar. Megkockáztatom, Bertók ezen a 40-50 oldalon megírta az elmúlt 35 évet. (Mondhatnánk: kipipálva; ha ez nem volna: marhaság.) Ez az igazi történetünk, ez a nemtörténet, ez sokkal igazabb, mint a sértődések története, nem beszélve a bátorságok és hősiességek és meaculpázások (ál)történetéről. A megaláztatás története ez, ahol nincs megalázó és megalázott, csak megalázók és megalázottak vannak, profanus vulgus, valami irtózatos személytelenség, súly, amit nyakába vesz, kap a személy. Egyszer azt mondtam, hogy az összes történet, az a kevés, ami ebben a kelet-európai térben van, az mind ott van Danilo Kiš Holtak enciklopédiájában. Több történet itt nincs is. Hát ez még van, a Bertók metatörténete.

Bertók írása nem *akar* semmit, nem szenved és nem pöröl, nem vádol és nem kér elégtételt. Mondja magát, és én ugyan, ha lehet, kerülöm a

„mi”-t, de mond minket, a szenvedéseinket, pöröléseinket, vádjainkat, elégtételkeresésünket. Nincs elégtétel. Nincs, aki bocsánatot kérjen, nincs, aki adjon. Mi történt? Múlunk, ez történik.

Szerintem az írás így, ahogy van, „kicsin”, megérne egy kötetet, hon- és önismereti kötelező olvasmány.

Volna még két utóirat. Az egyik, amit Fogarassy Miklós Alföld-beli tanulmánya juttatott az eszembe (ti. ebbe a nyilvánosba), hogy OLVASSUNK TANDORI-VERSEKET! Költészetéből végre válogatott kötet jelent meg *Vigyázz magadra, ne törődj velem* címmel.

A másik: jelentem, hogy az alapítottam Torgyán-díj kiosztása körül átmeneti nehézségek adódtak. Konkrétan botrányok. Híre jött ugyanis, hogy a kuratóriumban, ugyanis döntést hozni kuratóriumot rendeltem magam fölé, többségben vannak a ceglédiek. Ez a nép arcul csapásának számított, illetve én számítottam, elcsaptam hát egy ceglédit. Erre viszont a protestánsok kerültek többségbe. Azonnal útilaput kötöttem egynek a talpára. Erre meg mi történik? A buzik kerültek túlarányba. Talpig igaz magyar férfi, erre aztán dühbe gurultam, egy túrót nektek demokrácia, az ember itten töri magát, toleráns, hogy a saját anyja nem ismer rá, ti meg itten hol ceglédiek vagytok, hol, már elnézést, lófasz, a számból vette ki, uram, most már mindegy, elzavartam mindenkit, lennék én az, ki döntést hoz. Ez jó döntés volt, azt leszámítva, hogy nem tudtam döntést hozni. Mégpedig azért, mert állandóan magának Torgyánnak akartam a Torgyán-díjat adni, és megmondom őszintén, az az igazság, hogy sajnáltam tőle. Jónak jó ő, de nem ennyire.

Így most egy új díjat alapítok, a *Ki nevet az elején?* díjat (később majd egy Habsburg uralkodóról fogom átkeresztelni), és ezt az fogja kapni, az a politikus, aki egyszer végre elnevetné magát, például *tűnődve* azt mondaná: tényleg, *uram*, önnek igaza van, és itt kicsit elnevetné magát. (A fidesz nem indulhat.) A díj egy tajvani út lesz.

Nyári megjegyzések

Meleg van.

Ha valakit ezért vagy azért állásából izomból kirúgunk, akkor *nem szerencsés* azt mondani, hogy azért rúgtuk ki, mert 59,5 éves volt (hisz például eszünkbe juthat Theodor Fontane, aki ennyi idősen még egy árva regényt nem sok, annyit se írt volt meg), hanem már-már szellemesen azt kell mondani, hogy az illetőt ezért vagy azért állásából izomból kirúgtuk.

A kormány nem kér lojalitást, mondja a kormány. A probléma az, hogy ha nem kér is: *kap!* Ezt fontos volna észrevenni. Azt, hogy ha negyven évig fal mellett éltünk, akkor ennek a szabályait, törvényeit tanultuk meg. A félelem, az óvatosság, a bizalmatlanság törvényeit. Ez nem tud megváltozni márciusról áprilisra. Az ilyen ember nem azt mondja örvendezve, hogy végre!, ha akarom, taníttathatom hittanra a gyerekem, hanem talán azt mondja: Aha. Akkor *ezeknek* most ez kell. Akkor pedig te, fiam, most hittant fogsz (fogol) tanulni. Ebből természetesen nem az következik, hogy akkor tapintatból ne legyen hitoktatás, az végzetes hiba volna – de bizonyos tapintat következnék a beszédmódban, kis megfontoltság.

Így őrizgetjük a mi–ezek polaritást. Nincs mi és ezek. Ez a kormány már nem *ezek*. És fordítva: nem is *mi*. Tehát a kormány mindenkori ellenzői sem: ezek. Mert ez oda-vissza működik. – Sok kis mi lett.

A kormány kissé indignálódva észleli, hogy nem kapja meg azt az erkölcsi támogatást és föltétlen bizalmat, ami pedig minden elnyomottnak jár. Valóban, aki régen ellenzéki pozícióból beszélt, annak egy kis igaza mindig volt, ha szamárságot beszélt is, mert a helyzetének volt igaza. Ez az előny a miniszteri bársonyszékből már nem jár. Ez nem a bizalom hiánya, nem gáncsoskodás és kukacoskodás, ez a helyzet következménye. A győzelemé. Megszoktuk, hogy a pálya szélére kényszerülve ácsorogjunk, s most kiderült, mi vagyunk a center.

Hallom a tévében, hogy az MDF vagy a kormány nem akarja és nem is tudja befolyásolni a sajtót. Hogy nem akarja (nagyon), azt elhiszem. Intelligens párt nem akarhat rabszolgákat, mert ha veszít, veszti a rabszolgáit is. De hát ha ilyen meg ilyen a sajtóirányítás struktúrája, akkor *ha* akarná, *akkor* tudná. De nem akarom. De ha akarnád, tudnád! De hát, öregem, ismersz jól, tudod jól, hogy nem akarom. De *ha* akarnád… Süketek párbeszéde. A demokrácia nem baráti viszonyban álló egyedek jóindulatára, hanem a jogrendre kell épüljön, megjegyezve, hogy a jog egyedül nem old meg semmit, szinte semmit.

Mégis: a jogszerűséghez való ragaszkodás nem időhúzás, szőrszálhasogatás (jogászkodás), hanem az egyetlen esély, megengedem, lassú esély.

Kifogásoltatik, hogy a sajtó úgymond nem kért bocsánatot, mert ezt meg azt tette a Kádár-korszakban. Valóban. De a kifogásokkal itt nem állhatunk meg. Mert kérdezem: kik kértek itt bocsánatot? Vajon bocsánatot kértek a volt politikai vezetők? Nem emlékszem. A gazdaság vezetői? Nem emlékszem. A főmérnökök? A szilikátmérnökök? A kultúra irányítói? Nem emlékszem. Vagy mondjuk bocsánatot kért-e a katolikus főpapság, mert nem nagyon emlékszem, hogy nem is halált megvető, csak olyan egyszerű, természetes bátorságra adott volna egyházának példát. És bocsánatot kért-e az egyház (én, te), mert nem vett magának máshonnét példát? Vagy bocsánatot kértek-e az írók? Nem emlékszem. Lehet, hogy nem is kell. De ha föllapozom a könyveimet, sehol nem látom, hogy pl. 56-ról *egyenesen* beszéltem volna. Jelzéseket látok, melyekben szerző integet, hogy ő is *úgy* gondolja. Mások könyvei se járnának sokkal jobban.

Azaz: hangsúlyozva, hogy felelősség és felelősség között van különbség: bocsánatot kért-e a magyar nép önmagától, hogy megtörténhetett vele az, ami megtörtént?

Ez a szembenézés, morális mérlegkészítés nem szűkíthető le az újságírókra, akkor sem, ha valószínűleg itt volt a legnagyobb a kompromisszumhányados (értsd: hazugság), ez az egész értelmiségnek a kérdése kell legyen. *Mert minden akkori kompromisszum mára érvénytelenné vált, tökéletesen fölöslegessé:* minden vacsora, minden kimondott elvtárs szó, minden János, minden különtalálka, minden elterelő

jelző, minden maszk. Akinek itt diadalittasan cseng a hangja, az hazudik vagy buta. Győztünk, de nem vagyunk győztesek.

Újabb nyári megjegyzések

Most nincs olyan meleg.

Ha próbálnék – nem kéne – arra a kérdésre válaszolni, *mi a magyar?*, mostanság talán az volna a válasz, hogy a sértett, vagy inkább sértődött, az a magyar. Mintha ez volna az elmúlt negyven év legegyértelműbb öröksége, még inkább örökösödési adója. Ez lett a magyarság sine qua non-ja, ami nélkül nincsen magyar, innét tudjuk, hogy átléptük a határt, otthon vagyunk, hogy az arcokon újra föltűnik az izmoknak ez az elégedetlen fodora, az önsajnálat.

Ez a sértődött észjárás a valódi sértetteknél tragikus, amúgy meg viszolyogtató. Egészen hihetetlen önértelmezéseket lehet látni. Ezeknek egy része szimpla, cinikus hazudozás. De az elmúlt rendszer abban tényleg páratlan volt, hogy nagyvonalúan tágra vonta meg a megalázottak körét, nem korlátozta a párton kívüliekre, az „ellenségre”, hanem kiterjesztette a saját embereire is. Ezért (is) érzi magát most mindenki kárvallottnak, mindenki tűrt és tiltott lett hirtelen, azok is, akikről annak idején, messzebbről, ezt, finoman szólva, nem gondoltuk volna.

De nem ez a baj, ez főleg csak ízléstelen. Azonban a sértődött észjárás, akár valódi tragédiából táplálkozik, akár öncsalásból, vesztes észjárás, mert nem jelen idejű, önállótlan, hiányzik belőle a magabízás, rosszkedvű. Megkockáztatom: nem felnőtt. Ellopták tőlünk Európát, elcsaklizták az életünket – tessék visszaadni! Nincsen, ki visszaadja, ezt az igazságtalanságot lassan be kell látnunk, nincs az a jóvátétel, ami jóvátenné a múltat.

„A gyűlöletnél jobb a tett.”

„Ezt most mind megjegyzem, s szombaton, ha találkozunk, zokon veszem.”

Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan, hallom a rádióban. – Ma egy őrült a következőket mondta nekem: A természetem egy tigrisé. Vérengzeni tudnék. Többet most nem mondhatok. *Nagyon* remélem, hogy

ön diszkrét. Nem akarom úgy végezni, mint Mata Hari, ezt megértheti. (A gyerekeknek csokit hozott, a feleségemnek virágot, nekem ezt.) Kinéztem az ablakomon, a lányom volt osztálytársai vágják a kert füvét (többé-kevésbé helyettem), amikor *hirtelen*, minden ok nélkül eszembe jutott, hogy milyen jó könyv Balázs József *Koportos*-a. – Erről meg *Cselényi* jutott az eszembe.

Cselényi van egypúpú, van kétpúpú, sőt több. Van az a fajta, amelyikre leginkább a decemberi román tévézéseink idejéből (hol van már?!) emlékezhetünk, ha ő tolmácsolt-fordított, nyugodtak lehettünk. Jó tulajdonságai közé tartozik még, hogy az ő testvére Cselényi Béla, rendes és valóságos költő, kötete nemrég jelent meg a Holnapnál, *Üzennek a falmikulások* címmel. Nagyon jó!

De én a másik Cselényi Lászlóra gondoltam, a pozsonyira. A nem magyarországi magyar irodalmi tájékozódásunk hagyományosan Erdély-centrikus, aztán jön a bús Bácska, és csak utána a Felvidék. Cselényi következetes költészetépítése is több figyelmet érdemelne. Ő talán a legkitartóbb, legelszántabb avantgarde költőnk – mintha az ő esetében volna ennek a megjelölésnek értelme. Cselényi László megy az útján.

A magyar gondolkodás, ami a nemzetet illeti, a Milosz gondolatait nem ismeri. A Gombrowiczéit még csak nem is sejti, sejtelme sincs, hogy mit nem ismer.

Szombat. – Zokonvevés. (Távoli zokon.)

Laci mesél egy 56-os kaposvári történetet. Áll a nép a főtéren, szemben vele a karhatalom. A népnek az a szokásos ötlete támad, hogy leszedné az épületekről a gyűlölt hatalom jelképeit, különös tekintettel a veres csillagra. Egy fiatal katonatiszt bátran eléjük áll, mondván, mit hőbörögnek, ott a zsebükben a pénz, és minden egyes darabon ott a veres csillag, ugyanaz a veres csillag. A szabadság nagystílű, a nép bólint, igazad van, pajtás, és száll és száll az a sok bankó, forintok és fillérek, tele a tér. Esik az eső.

A szocialista embertípus

A szocialista embertípus, aki vagyok, fogta magát és elutazott egy szomszédos országba, mely szintén a minap nyerte el, úgymond, a szabadságát.

Megérkezett emberünk a hegyek közé, egy kicsinél is kicsibb faluba, ahol várt már rá két tüneményes fiatalember, aki segített neki az utazásban. De most nem róluk fogok beszélni, és nem is erről a *csöndes házról* a világ végén, nem is az örökmozgó gyerekekről, akik magukban kell játsszanak az udvaron, mert a faluban (már) nincs korukbéli, ki magyar volna (vagy tudna magyarul), és nem is a házban halkan *elmozduló* nőkről, nem is arról a váratlan *teljességről* (a teljesség mindig váratlan), amit ott két nap alatt megtapasztalt ez az ember, ahogy örömmel meglátta, mert megláthatta, hogy mennyire másmilyen föltételek közül is lehet valahogy ugyanarrafelé tartani, törni – ennél sokkal érdektelenebb vagy szerényebb, de azért tanulságos dologról lesz szó.

Ez a szocialista embertípus sok mindent gondolt magáról, nem sokat, hanem sokfélét, de álmában se jutott volna eszébe, hogy ő szocialista embertípus. Nem okvetlenül mondta magát szabadnak, óvatos duhaj volt, de azért végül is, valljuk be őszintén, azt gondolta, hogy nem fertőzte őt meg ez a rendszer, amelyik már nincs. Ára volt, megfizette, kész, passz. És örült, hogy ez az egész így szépen összedőlt, fölszabadulásnak érezte, hogy nagyon sok ereje fölszabadult, minthogy már nem kell folyamatosan résen lennie, vagy csak annyira, amennyire ez természetes. Az első, amit a szocialista embertípus ebben az országban észrevett, az a sör hiánya volt. Aztán a boré. Aztán az ásványvízé. Ami három nap múltán azért már mégsem vicc. Merthogy inni híján enni sincs kedve az embernek. A szája is összeragad satöbbi. Ezután a szegénységet vette észre, ez ötlött a szemébe. A kopottság, elnyűttség, a por, az iszonyatos és látnivalóan fölösleges gyármonstrumok, a széjjelcincált természet, völgyzárógátak, melyekhez külön meg kellett építeni a völgyet, őrült csatornák, melyekbe poharanként kellett a vizet hordani, szegénység, olyan *heves* szegénység, melyhez foghatót aligha talált hazájában. Ez megerősítette az utazót, hogy országának az az önképe, miszerint vele különösképpen kicsellózott volna

a sors, ez teljességgel hamis, hazug, nem más, mint önsajnálat. Sértődöttség és panaszkodás mint nemzeti sajátosság. A jammer. Hogy így a törökök, úgy a kehes osztrák, így Trianon, amúgy az angolok, és akkor mindennek tetejébe: az oroszok. Minő balszerencse. Szerintem pedig ez csupán egy átlagos európai sors. Itt időnként országok megszűntek, arrébb tolták őket, mint egy szekrényt, és előbb-utóbb az oroszok is jöttek. Nincs mit sajnálni magunkon.

De térjünk végre rá az eszmei mondanivalóra. Megérkeznek ezek hárman este egy hotelba, hogy kivennének szobát. Sötét van, fáradtak, nincs sok választás. A szocialista embertípus elég sokfelé járt a világban, ha világfi nem volt is, de azért portással, pincérrel elboldogult. A hotelfoyer egy pártközpont és egy pályaudvar nászából született. Ekkor még nem fogott gyanút. Ám akkor elkezdődött valami tárgyalás a portás és a két fiatal férfi közt, s ha ő közbekérdezett, csak intettek, mint egy gyereknek, s benne egyszer csak nőni kezdett a félelem, látta, hogy a portás az úr, hogy az lesz majd, amit ő akar, hacsak valami számára ismeretlen furfang nem hoz változást. Ez első este volt. Attól kezdve ő pincérnek nem parancsolt, csak kért, ha becsapták, fizetett és hallgatott, érezte, idegen helyen van, idegen törvények közt, és örült, hogy élt. Semmi dráma nem történt, csak halkabban beszélt, s mint az állat, folyamatosan figyelt, hegyezte a fülét, előjött minden kiszolgáltatottsága, minden ijedelme, gátlása, minden, amit mégiscsak megörökölt a rendszertől, ő, a szocialista embertípus.

Azután hazajött, s most boldogan él, míg meg nem hal.

Egy cikk, egy ország, egy álom

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy cikk, amelyet egy szép napon félreértettek; ahogy mondani szokás, boldog s boldogtalan. Előre prüszkölt, nem volt ehhez hozzászokva, nem is értette, miként fordulhatott ez elő, bement a fürdőszobájába, belenézett a tükörbe, s látván látta, hogy ő bizony olyan szép, akár Hófehérke, könnyedén húzgált hát elő magából mondatokat, s azokkal vágta kupán az ellenérveket, majd, még mindig a fürdőben, megállapította, hogy az emberek meghülyültek.

Mármost ha az a helyzet, hogy mindenki tök, csak mi állunk a vártán ragyogón, okosan, mint a nap, akkor azért érdemes gyanút fogni.

A cikk tudta magáról, hogy ő nem, teszem azt, regény. Egy regényt nem lehet félreérteni, mindenféle szamárságokat lehet róla mondani, de ettől a regény szeme se rebben. Elegánsan ezt olvasatnak mondják, és ahány olvasó, majd' annyi olvasat. Egyébként is a szamárságok olykor érdekesebbek, mint az okosságok. Egy regény igazsága nem leírható, nem kimondható, hacsak nem egy másik regénnyel, és ha a regény „jó", akkor ez a második regény azonos ővele.

A cikk tudta tehát, kárálhat ő, hogy ő nem félreérthető, ha félreértik, félreérthető (olyan, mint egy kormánynyilatkozat), és hát, ahogy meg is próbálta, a félreértő lehülyézhető, de az rögtön visszahull az ő fejére, hogy mért nem vette ezt, a hülyeséget, eleve figyelembe.

Mit nem vett hát itt figyelembe?

Lényegében azt nem, hogy összedőlt a világ.

A cikk jó szokása szerint mondatokat mutogatott, melyeket konkrét, botrányszagú ügyekről szóló írásokból vett, de azt állította, hogy őt most nem ezek érdeklik, ő most összefüggésekből kiragad satöbbi. Miközben azonban minden olvasót ezen konkrétumok érdekelték. Ezért csak félig-meddig hittek a cikknek, ami azt jelentette, hogy az írás e konkrétumok *árnyékában* maradt, ezek szerint értelmeződött.

Ez alapján a cikk afféle toleranciaizének látszott, méltányossághajhásznak, legjobb esetben a középen állás bajnokának. Ez bosszantotta, mert ugyan volt hajlama minderre, ám a konkrétumokat illetően korántsem állt középen, épp azok pártján állt, akiktől a

kipellengérezett mondatokat vette, de hát az árnyékban ezt nem vették észre, vagy nem lehetett észrevenni, lényegében azt nem, hogy ő ott, akkor nem áll sehol, se középen, se sehol, *mert* másról beszél.

Önmagában már ez is tanulságos volt, az, hogy lehet így árnyékban állni. De hát mért nem tudott kilépni onnét, mikor pedig akart?

A cikk, miként Mici Mackó, a két mancsa közé fogta a fejét, és törte azt. És arra jött rá, arra az árnyéknál is mélyebb összefüggésre, hogy itt most nincsen semmiféle közmegegyezés, megszűnt, ami volt, összedőlt, nincs tehát ami alapján értelmezhetnénk a dolgainkat. Nem tudni, ki kicsoda. Hogy ez őt is érinti, arra nem gondolt eddig. Mondogatott ezt-azt, hogy például eztán cikk és olvasója nem szükségszerűen áll majd kéz a kézben a történelem viharában, de ilyen pimf dolgokra, mint félreértés, nem gondolt. Szóval hogy egyenként tudjuk vagy tudhatjuk, ki-ki, de közös elgondolásunk nincsen. Alapvető dolgokban nincs társadalmi megállapodás. Lényegében, hogy eztán mit tekintsünk jónak meg rossznak. (Ezért van az például, hogy amikor most valamely szervezet derék, jó embereket állít bizonyos posztra, akkor megfeledkezik arról, hogy most épp nem tudjuk, ki jó és derék, csak azt, hogy ki jó nekünk és derék, hogy ki a mi emberünk, azaz ki jó elvtárs…)

A cikk hirtelen elfáradt, magára unt. Egy értelmiségi cikkhez méltatlanul nem volt kedve a szavak gondos újramérlegeléséhez, ami pedig az egyetlen esély volna. Összedőlt minden, és építgetnénk föl. Ennek módjait próbálgatjuk, s úgy látszik, hogy bizony meglehetősen elhülyülődött itt az elmúlt negyven, illetve hetven év alatt. Senki nem tudja, hol lakik az Úristen.

A cikket elnyomta a buzgóság. Még félálomban eszébe jutott az osztrákok kancellárja, aki volt szíves pszichiátriai esetnek mondani Thomas Bernhardot. Ettől még nem dőlt össze az ország. Ásított, ja, már megint elfelejtette, hogy az ő országa viszont összedőlt. Ausztria a példaképünk – ettől úgy megijedt, hogy azonnal elaludt. Álma első felében fároszként világított, és hálás hajósok csókolták a lába nyomát, a második felében pedig magas rangú kormánytisztviselők postafordultával válaszoltak magas rangú művészeknek, és ennek az ég adta világon semmi jelentősége nem volt, álmában.

Kedves Hitel-Olvasó,

búcsúzom Tőled. Azt hiszem, jól megvoltunk két éven át. Én legalábbis jól megvoltam Veled, tanultam is Tőled, azután megtanultam időre dolgozni, minden második héten, ha fújt, ha esett, leadtam a soros „elefántot", és egy kezemen meg tudom számolni, amikor ezt nyűgnek, mussznak éreztem, kitanultam ezt a műfajt: köszönöm. És köszönöm a szerkesztőségnek is.

Most elmegyek a laptól – mert rosszul érzem magam, pedig én nem könnyen érzem magamat rosszul (van is, aki ezt a szememre hányja). Mert azt kell látnom, hogy az a fölfogás, melyet a lap legtekintélyesebb embere (egyik írása) képvisel – aki a magyar szellemi élet egyik legfontosabb szereplője, sokak számára igazodási pont és sokaknak kedves szerzője, költője, akivel én, ha nem voltam is közeli viszonyban, de csalás nélkül gondolhattam, *hogy egy oldalon* állunk –, ez a fölfogás nekem olyan idegen és messzi, hogy ki se tudom mondani. Azt meg talán nem *merem* kimondani, hogy nem is egy oldalon állnánk. Illetve éppen arról volna szó, hogy mára *nincsen oldal* – akkor tehát tényleg nem állunk egy oldalon, igaz, különbözőn sem.

Csoóri Sándor szeptember 5-i Hitel-cikkének a zsidókról(?) szóló passzusairól beszélek, de bevallom, nincsen érkezésem a valódi elemzéshez. Egyszerűen nem akarok olyan mondatok közelében lenni, mint amelyeket ott olvasnom kellett. Az ott számomra egyszerűen „zsidózás". És nem lehet annyi vélt vagy valódi gaz zsidó a földtekén, hogy ez megtörténhessék. Csoóri, úgy látom, azt hiszi, a zsidókról beszélvén politikai ellenfeleiről beszél, akik ácsolnak és asszimilálnak, pedig nem, emberekről beszél. K. M.-ről, S. Gy.-ről, K. I.-ről (lám, ez is egy lista) meg a nevesincs nagymamáról beszél.

Szava olyanokat talált és sebzett meg, akiket vélhetően nem akart.

Megemlítem még, hogy az édesapám, aki Csoóri komoly tisztelője, nem egészen értett egyet velem. A cikk megítélésében nem volt köztünk ellentét, de azt mondja, hogy nem kéne a különbségeket erősíteni, baj van, és össze kéne fogni, és nem megosztani kell az embereket, hanem a közös nyelvet megtalálni. De kicsit jobban mondta, úgy értem, nem kioktatólag, hanem szomorúan.

Igen. Nem volna szabad engednünk, hogy különböző magyar nyelvek legyenek, mert ott még tolmács se volna, s az tényleg baj. *Különbözni csak közös nyelven lehet.* És akkor én most ezzel az írással azt mondom, azt szeretném, hogy ez a közös nyelv olyan legyen, hogy ne lehessen leírni benne olyasmiket, amik abban a cikkben leíródtak. Hogy ne lehessen olyasmiket gondolni sem. Nem értem Csoóri Sándort, nem értem, nem értem.

A mostani helyzetünknek talán az az alapdrámája, hogy egyszerre kéne elvekről megállapodásra jutni és ezen elvek alapján cselekedni. Magunkat a hajunknál fogva fölemelni. E bravúr kötelessége alól nem fog fölmenteni senki.

Búcsúzom tehát Tőled, Hitel-Olvasó, és remélem, lassan majd kiderül, ki kicsoda, hogy kik vagyunk és mit akarunk, és még azt is remélem, hogy amikor ez majd kiderül, akkor az nem valami rémálom lesz, és még azt is remélem önzőn, hogy addig itt-ott azért találkozunk. És remélem azt is, hogy mindez „még kap fogni egy vajszínű árnyalatot”.

Szeretettel: E. P.

1990. szeptember 25dikén

Tartalom

Table of Contents